

Kur'an'ı Anlamada Semantik Yöntem

Doç. Dr. Abdurrahman KASAPOĞLU
İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
abdurrahman.kasapoglu@inonu.edu.tr

Özet

Semantik, bir dilin anahtar terimleri üzerinde yapılan tahlili bir çalışmadır. Son yıllarda Türkiye'de tefsir alanında semantik yöntemin kullanılmasında belirgin bir artış dikkati çekmektedir. Bunun en önemli sebebi semantik yöntemin, Kur'an'ı anlamada sunmuş olduğu objektif kriterlerdir. Bu çalışmada Kur'an semantiğine dair teorik konular ve problemler ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Semantik, Kur'an, tefsir, dil, anlam.

Abstract

Semantics Method To Understand Of Quran

Semantics is an analysis which is based on the key terms of a language. Recently, semantics method about topic of commenting on the Quran is used at Türkiye commonly. Because, semantics method is present objective criterions to understand of Quran. In this study, has been examined theoretic topics and problems about Qur'anic semantics.

Key Words: Semantics, Quran, commenting on the Quran, language, meaning.

Giriş

Kur'an'ın anlaşılması çabası yeni ortaya çıkmış bir durum değildir. Kur'an'ın anlaşılmasına yönelik çalışmalar, geçmişte olduğu gibi, günümüzde de artarak devam etmektedir. Bu doğrultuda yeni yöntem arayışları da sürmektedir. Son dönemlerde üzerinde önemle durulan yöntemlerden birisi "semantik"tir.

Kur'an'ı yorumlamada müfessirin bilmesi gereken ilimler arasında lügat ilmi de sayılır. Bu ilim sayesinde kelimelerin ifade ettiği manalar bilinir. Kullanımı nadir olan kelimelerin Kur'an'da ifade ettikleri anlamlar anlaşılır. Kur'an tefsiriyle ilgilenen kimse- nin Kur'an kelimelerinin, birden fazla anlam taşıyabileceğini, cahiliye şiirinde ve nesrinde hangi anlamlara geldiğini, nüzûl döneminde kelimenin kullanıldığı anlam alanlarını

ve bu durumu etkileyen faktörleri göz önünde bulundurmasına ihtiyaç vardır.¹ Burada müfessirin bilmesi gerektiği söylenen hususlar, Kur'an semantiğinin temel problemlerini oluşturmaktadır. Dolayısıyla Kur'an semantiği, müfessirin bigâne kalamayacağı ilimlerden / alanlardan birisidir.

Son dönemlerde dilbilim / semantik alanında kaydedilen bilgi birikimi ışığında geliştirilen yöntemler Kur'an araştırmaları alanına yeni bir canlılık getirmiştir. Semantik sözcük analizi çalışmalarının yaygınlaşmasıyla, araştırmacılar değişik Kur'an sözcüklerini ele alarak manalarını açıklığa kavuşturmaya çalışmaktadırlar. Semantik, Kur'an kavramlarını bütün gerçekliğiyle doğru bir şekilde anlamak için ihtiyaç duyulan disiplinlerden biri haline gelmiştir.²

Son yıllarda Türkiye'de tefsir alanında semantik yöntemin kullanılmasında belirgin bir artış dikkati çekmektedir. Bunun sebebi sadece bir etkileşim ve konunun popülerliği değil, semantik yöntemin, Kur'an'ı anlamada sunmuş olduğu objektif kriterlerdir. Kur'an semantiği alanında yapılan kitap, makale ve benzeri çalışmaların kimileri Kur'an'ı anlamada semantik yöntemin usul ve ilkelerini açıklarken, bazıları da bizzat Kur'an kelime ve kavramlarının tahlil örnekleri / uygulamaları şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmaların bazılarını araştırmamızın sonunda yer vereceğiz.

Bu araştırma, Kur'an semantiğinde uygulanan ilke ve yöntemlerin yanı sıra bu alandaki diğer nazarî konuları ihtiva etmektedir. Yine bu araştırma, Kur'an semantiği alanında oluşan literatürü esas alarak, bu sahada ortaya konan ilke ve yöntemleri, problemleri ayrıntıya girmeden, kısa örneklerle açıklamayı amaçlamaktadır. Bu araştırmanın pratik hedefi Kur'an semantiği alanında oluşan literatürü, lisans ve lisansüstü düzeyde tefsir ilmiyle uğraşanlara, anlama yönelimli Kur'an okuyucusuna derli toplu bir şekilde sunabilmektir.

Bu araştırmanın konuları sırasıyla şu başlıklardan oluşmuştur: Semantiğin tanımı, konusu ve tarihi, Kur'an yorumunda semantiğin önemi, semantik yöntemin konulu tefsir içerisindeki yeri, semantik tahlil yönteminin Kur'an'daki dayanakları, geleneksel tefsirde dilbilimin yeri, Kur'an'ın anlaşılmasında eş zamanlı ve art zamanlı semantik, anlam değişimleri ve anlam değişimlerine Kur'an'dan örnekler, aslî mana izafî mana, Kur'an kelimelerinin manalarının tespitinde nüzûl öncesi ve nüzûl döneminin yeri, se-

¹ Muhammed Aydın, *Genel Tefsir Kuralları*, Nûn Yayıncılık, 2009, s. 40.

² A. Bülent Ünal, "Mezhepler Tarihi Araştırmalarında Semantik Yöntem", Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 26, 2007, s. 2-3.

mantik alan, anahtar terim ve odak kelime, semantik tahlil yapılırken izlenecek aşamalar, semantik tahlil yöntemi açısından bir metnin açık bir stratejik değer kazandığı durumlar, ilmî tefsirin eleştirisinde semantik yaklaşım, Kur'an semantiği alanında yapılan çalışmalar, semantik metoda yöneltilen bazı eleştiriler.

Bu araştırmada Kur'an semantiğine dair nazari / teorik konular ve problemler ele alınmıştır. Konu ve problemlerin incelemesinde Kur'an'dan verilen örnekler ayrıntıya girmeden kısaca aktarılmıştır. Ayrıntılı örnekler ve müstakil semantik kavram analizleri için, araştırmamızda başvurduğumuz ilgili literatüre müracaat edilebilir.

Semantik, genel dilbilimin konularından birisi olduğu için, araştırmamızda bu alanın literatüründen yararlanma yoluna gidilmiştir. Konularla ilgili tanım ve izahlarda dilbilimsel semantiğin verilerinden faydalanılmıştır.

Araştırmamızda konular işlenirken, tarihsel süreç içerisinde Kur'an semantiğinin çeşitli meseleleri üzerinde görüş belirten âlimlerin değerlendirmelerine başvurulacaktır. Günümüz Kur'an semantiği çalışmalarının geçmişteki birikim üzerine temellendirilmesi gerektiğine vurgu yapılacaktır.

I. Semantiğin Tanımı ve Konusu

Semantik, Grekçe / Yunanca "sémantiké-sémantikos" kökünden gelir ve "anlamak, manalı, manidar, gizli anlama sahip, anlam veren / belirten" gibi anlamlar taşır. Semantik kelimesinin fiil kalıbı "semainein" olup "göstermek, mana vermek, kastetmek, yönelmek" manalarına gelir. İhtiva ettiği bu anlamlardan hareketle, "semantikos" kelimesine, "dilde bir manayı gösteren" anlamı yüklenmiştir.³ Aslında sémantiké (Fr. Sémantique) kelimesi, 'anlam'ın sıfatıdır, anlamla ilgili demektir. Bu kelime zamanla anlam incelemelerini anlatmak için kullanılan bir terime dönüşmüştür.⁴

Karşılaştırmalı olarak kelimelerin manalarıyla ilgilenen ve bu manalarda zaman içindeki gelişim ve değişiklikleri inceleyen bir ilim dalı olarak, semantik ifadesinin Türk-

³ John Lyons, *Kuramsal Dilbilime Giriş*, Çev. Ahmet Kocaman, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, s. 358; A. Baki Güçlü ve diğerleri, *Felsefe Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2002, s. 1291; H. Mehmet Soysaldı, *Kur'an Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*, Çağlayan Yayınları, İzmir, 1997, s. 5; İsmail Yakıt, "Semantik Analizler Işığında Kur'an'da "Reyb" ve "Yakin" Kavramları", *Kur'an ve Dil -Dilbilim ve Hermenötik- Sempozyumu*, 17-18 Mayıs 2001, Van, s. 51; Ahmet Çelik, *Kur'an Semantiği Üzerine*, EKEV Yayınevi, Erzurum, 2002, s. 2.

⁴ Mehmet Aydın, *Dilbilim El Kitabı*, 3F Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 71.

çe karşılığı, “mana ilmi”, “sözlerin manası ilmi” ya da “anlam bilimi”, “anlambilim” şeklinde oluşturulmuştur.⁵

“Semantik” ifadesi, Arapça’ya “ilmu’d-delâle” veya “delâletü’l-elfâz” diye çevrilmiştir.⁶

Semantik, dil incelemelerinin anlamla ilgili olan dalıdır. Dilde anlamların nasıl dile getirildiğini çözümlmeyi ve açıklamayı amaçlar.⁷ Anlambilim / semantik, bir anlam kuramı olarak sözcük ya da sözcük türünden simgelerin anlam bakımından incelenmesine yönelik öğretilerdir.⁸ Semantik, dili anlam yönünden ele alan, göstergenin gösterilen bölümünü ya da içeriği eş süremlî ve art süremlî açılardan inceleyen bilim dalıdır.⁹

Kelimelerin anlamlarıyla uğraşan bilim dalına “semantik” denmektedir. “Genel semantik” terimi, genel bir anlam bilimi anlatmaktan çok, birey ve toplum bağlantılarında kelime anlamlarının nasıl yanlış kullanıldığını ve ne tür huzursuzluklara sebep olduğunu inceleyip, bunların düzeltilmesiyle uğraşır.¹⁰

Anlambilim (semantik), bir dilin anahtar terimleri üzerinde yapılan tahlilî / analitik çalışmadır. Bu çalışmada dil, sadece konuşma âleti olarak değil, o dili kullanan toplumun dünya hakkındaki düşüncelerini kavrayabilmek amacıyla, kendilerini kuşatan dünya hakkındaki anlayış ve düşüncelerini yansıtan bir araç olarak incelenir.¹¹

“Semantik”, etimolojisinin işaret ettiği gibi, mana ile ilgilenen geniş kapsamlı bir bilimdir. Manası olan her şey semantiği konusu olabilir. Bununla birlikte semantik, yalnızca dilbilimsel anlamlarla ilgilenen bir bilim dalıdır. Bütün anlam araştırmalarının semantikle karıştırılmaması gerekir. “Bir bulutun tahmini yüksekliği”, “bir hastanın ateş grafiği” gibi genel manada anlam ifade eden konular semantiğin muhtevası içerisinde değerlendirilir. Semantik özellikle sözcüklerin çeşitli anlamlar kazanışıyla ilgili tarihsel

⁵ Ali Püsküllüoğlu, **Türkçe Sözlük**, Doğan Kitap, İstanbul, 1999, s. 111, 1329; Komisyon, *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, M.E.B., İstanbul, 2000, IV/2487; Komisyon, **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, I/1937; Soysaldı, **Kur’an Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar**, s. 5; Ahmet Çelik, **Kur’an Semantiği Üzerine**, s. 2.

⁶ Yunus Ekin, **Kur’an’a Göre İnançsızlık (Küfür Kavramının Semantik Tahlili)**, Işık Yayınları, İstanbul, 2001, s. 17.

⁷ Erol Mutlu, **İletişim Sözlüğü**, Ark Yayınevi, Ankara, 1995, s. 40.

⁸ Cemal Yıldırım, **Çağdaş Felsefe Sözlüğü**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000, s. 189.

⁹ Berke Vardar, **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul, 2007, s. 18; Nükhet Güz ve diğerleri, **Etkili İletişim Terimleri**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 21.

¹⁰ Özcan Başkan, **Lengüistik Metodu**, Multilingual, İstanbul, 2003, s. 164.

¹¹ Toshihiko Izutsu, **Kur’an’da Allah ve İnsan**, Çev. Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, tsz., s. 15.

araştırmadır. Biçimsel araştırmaya yönelmeyen, ses düzenini incelemeyen anlambilim, yalnızca anlamı ve onun tarihsel gelişimini konu edinir.¹²

Semantik, kelimeleri ve kelime guruplarını anlam bakımından inceleyen bilim dalıdır. Semantik, göstergelerle / işaretlerle ya da sözcük ve önermelerle onların belirttiği, dile getirdiği / yüklendiği anlam arasındaki bağıntıyı / ilişkiyi inceleyip betimler. Anlamı dile getirmenin bir aracı olarak gösterge sistemlerini ele alır. Kelimelerin anlamlarını, kullanılışlarını, yapılarını, tarihsel gelişimlerini, insan düşünce ve davranışlarıyla olan ilişkilerini araştırır. Sözcüklerin anlamları üzerinde bilimsel ve eleştirel nitelikte araştırmalar yapar. Anlam düzleminde görülen değişimler, dilsel yapıların içerik açısından ortaya çıkardıkları çeşitli sorunlar semantiğin inceleme alanına girer.¹³

Semantiğin konusunu belirleme amacıyla şu sorular sıralanabilir: "Anlam" ne manaya gelir? Hangi anlam türlerinden söz edilebilir? Anlam nasıl aktarılır? Bir dil nelerden ibrettir? Dil ile anlam arasında nasıl bir ilişki vardır? Anlam, dil tarafından nasıl oluşturulur? Özel isimler, terimler, betimlemeler ve tanımlarla hangi anlam türleri aktarılır? İki dilsel ifadenin aynı anlama sahip olmasını belirleyen şey nedir? Bir dilsel ifadenin bağlamı, anlamı ne şekilde yaratır ve etkiler? Hangi koşullar altında bir anlam; belirsiz, kapalı, tutarsız ya da dakiklikten yoksun olur?¹⁴

II. "Semantik" Kavramının Ortaya Çıkışı ve Semantiğin Tarihi

Semantiğin, çağdaş bir bilim dalı olarak tarihinden bahsedildiğinde, son iki asırda Batı'da göstermiş olduğu gelişim süreci kastedilmiştir. Bununla birlikte, semantiğin konuları tarih boyunca çeşitli düşünürlerin ilgi alanına girmiştir.

¹² Ali Galip Gezgin, "Kur'an'ı Anlamak İçin Hermenötik mi? Semantik mi?", Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 7, 2000, s. 131-132; Afşar Timuçin, *Felsefe Sözlüğü*, Bulut Yayınları, İstanbul, 2004, s. 23; Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s. 14.

¹³ Ahmet Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları*, Yapı Kredi Yayınları, 2005, s. 122; Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, tsz., s. 23; Süleyman Hayri Bolay, *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, s. 21-22; Ivan Frolov ve diğerleri, *Felsefe Sözlüğü*, Çev. Aziz Çalışlar, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 419; M. Rosenthal, P. Yudin, *Felsefe Sözlüğü*, Çev. Aziz Çalışlar, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1997, s. 424; Remzi Öncül, *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, M.E.B., İstanbul, 2000, s. 56; Mustafa Uslu, *Ansiklopedik Türk Dili ve Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2007, s. 297; A. Nevzad Odyakmaz, Necla Odyakmaz-Acar, *İletişim Sözlüğü*, Babil Yayınları, İstanbul, 2008, s. 15; Ahmet Çelik, *Kur'an Semantiği Üzerine*, s. 2; Nükhet Güz ve diğerleri, s. 21.

¹⁴ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Ekin Yayınları, Ankara, 1997, s. 607.

Fârâbî, (ö. 950) belli bir toplum içerisinde bir anlamı gösteren kelimeleri ve onların her birinin işaret ettikleri anlamları bilmeyi genel dilbilimin iki ana kısmından bir kabul eder.¹⁵

Günümüzde dilbilimi, her dalı ayrı bir inceleme sahası olan çeşitli araştırma alanları haline gelmiştir. Batı'da dilin doğrudan doğruya anlam yönüne eğilen bilim dalının ortaya çıkması, Alman dil bilimci K. Reisig'le birlikte olmuştur. Reisig, 1826-1827 yılları arasında "Latin Dilbilimi Üzerine Dersler" adlı eserini hazırlarken, Yunanca'da "anlam" manasına gelen "semasiologie" başlığı etrafında anlambilimden ilk söz eden kişi olmuştur. O, konuları üzerinde eskiden beri durulan bu bilim dalını, bir dil bilgisi dalı olarak düşünmüştür. Onun gerçekleştirmiş olduğu anlambilim incelemeleri, dil biliminin bağımsız bir dalı olarak gösterilmiştir.¹⁶

Reisig'in bir dil bilgisi dalı olarak düşündüğü anlambilimin temelleri, daha sonraki yıllarda Fransa'da Michel Breal tarafından pekiştirilmiştir. Reisig anlam incelemesini gramerin üç bölümünden bir olarak düşünüp, ona "semasiologie" adını vermiş ise de, anlambilim / semantik terimi ilk kez Breal tarafından kullanılmıştır. Çağdaş anlambilim çalışmaları Breal'in araştırmalarıyla başlamıştır. Anlam değişmelerini inceleyen bilim dalına bugün halen geçerli olan "semantik" adını koyan Breal'dir. O, Fransızca'daki "sémantique" terimini Yunanca'dan keşfedip aktarmıştır. Başlangıçta "semantik" terimini, anlama işaret etmek için değil, onun gelişimine, bilhassa ilerde tarihsel semantik denilecek alana işaret etmek için kullanmıştır. Breal, semantik alanında çalışmaya başladığında, henüz bilimsel kabul edilmeyen bir araştırmaya yönelmiştir. 1883 yılında kaleme aldığı makalede ise, yeni bir bilim dalının programını ortaya koymuştur.¹⁷

Semantiği bir bilim dalı olarak ilim dünyasına sunan Breal, ilk eseri olan "Essai de Sémantique"yi 1897 yılında yayımlamıştır. O, bu eserinde anlambilim konularını inceleyerek bu alanda önemli ilkeler ortaya koymuştur. 1900 yılında ise, "Semantic" adlı eseri bilim dünyasına kazandırmıştır. Bu kitap, semantiği "anlambilim" olarak ele almış

¹⁵ Ebû Nasr el-Fârâbî, *İhsâü'l-Ulûm: İlimlerin Sayımı*, Çev. Ahmet Ateş, M.E.B., İstanbul, 1989, s. 57.

¹⁶ N. Arıklı, T. Tunçdoğan, B. Vardar, *Semantik Akımları*, Yeni İnsan Yayını, Tan Matbaası, 1969, s. 19; Soysaldı, *Kur'an Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*, s. 7; Ahmet Çelik, *Kur'an Semantiği Üzerine*, s. 1.

¹⁷ Frank Robert Palmer, *Semantik Yeni Bir Anlambilim Projesi*, Çev. Ramazan Ertürk, Kitâbiyât, Ankara, 2001, s. 11; Ahmet Kocaman, "Dilbilimsel Anlambilim", *Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları-I*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1980, s. 90; V. Doğan Günay, *Dil ve İletişim*, Multilingual, İstanbul, 2004, s. 195; Arıklı, Tunçdoğan, Vardar, s. 19; Soysaldı, *Kur'an Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*, s. 7.

ve bugünkü anlamda dilbilim hakkında yazılmış ilk çalışmalardan biri kabul edilmiştir. Semantik terimini ilk defa kullanan Breal, yeni bir bilim dalı olarak sunduğu çalışmalarına bu ismi vermiştir. Yayınladığı araştırmalarında “anlam”ı, Reisis gibi, tarihsel bir inceleme alanı olarak düşünmüştür. Anlam değişmelerini, bunları yönlendiren yasaları ve değişmelerin sonuçlarını incelemiştir. Breal, dil çalışmalarına yenilik getirdiği iddiasında haklı çıkmış, kelimelerin anlamı ve bu anlamların zamanla değiştiği konusu, bilgileri ilgilendiren bir durum olmuştur.¹⁸

Breal'den sonra ilim dalı haline gelen anlambilim (semantik) alanında çok sayıda eser yazılmış, tanımı, inceleme alanları, yakın bilim dallarıyla olan ilişkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Bilhassa yirminci yüzyılın başlarında anlamın değişmesi konusunda gözle görülür çalışmalar öne çıkmıştır. Semantik alanında çalışanlar, aşamalı olarak retorikten miras aldıkları eski kategorileri bir yana bırakmışlardır. Semantik ile ilgilenen felsefe, psikoloji, sosyoloji gibi komşu bilim dallarından daha ilgili ve etkili bir şekilde anlambilime yönelmişlerdir.¹⁹

1930 yıllarında Alfred Tarski, mantık alanında yapmış olduğu çalışmalarda kendi semantik anlayışını ortaya koymuştur. Onun metodunun mahiyeti / içeriği; kelimelelerin manaları ile onların göstermiş olduğu varlıklar arasındaki ilişkilere dair tartışmalardan oluşmuştur. Alfred Korzybski, 1933'te “Science and Sanity” adlı kitabında İngiliz filozofları Ogden ve Richards'ın fikirlerini ele alıp geliştirmiştir. Korzybski'nin bu kitapta açıkladığına göre, sözcükleri, onların dile getirdikleri nesnelere aynı şey saymamak gerekir. Zira nesnelere bütün gerçeklikleriyle bilinemezler. Sözcükler nesnelere çok, onları söyleyen insanları dile getirirler. Dili, bilimli bir bildirişim aracı durumuna getirmek isteyen Korzybski'nin kuramları kitap, dergi yayınları ve kongreler aracılığıyla yayılma imkânı bulmuştur.²⁰

20. yüzyılın başlarında Ferdinand de Saussure'e gelinceye kadar, semantik denildiğinde art süremlili / art zamanlı semantik anlaşılıyordu. Saussure, art zamanlı ve

¹⁸ Süheylâ Bayrav, **Yapısal Dilbilimi**, Multilingual, İstanbul, 1998, s. 119; Mehmet Soysaldı, **Kur'an'ı Anlama Metodolojisi**, Fecr Yayınevi, Ankara, 2001, s. 21; Ahmet Çelik, **Kur'an Semantiği Üzerine**, s. 2; Palmer, s. 11-12.

¹⁹ Soysaldı, **Kur'an Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar**, s. 7-8.

²⁰ H. Mehmet Soysaldı, “Kur'an'ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi”, Kur'an ve Dil – Dilbilim ve Hermenötik- Sempozyumu, 17-18 Mayıs 2001, Van, s. 34; Orhan Hançerlioğlu, **Felsefe Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 366; Bayrav, s. 121.

eş zamanlı semantik ayrımı yapmış, onunla birlikte eş zamanlı semantik ön plana çıkmıştır.²¹

III. Kur'an Yorumunda Semantiğin Önemi

Kur'an yorumunda semantik yöntemin sağlayacağı yararları, dolayısıyla bu yöneme duyulan ihtiyacı, ilâhî metnin anlaşılmasında bu yöntemin önemini çeşitli yönlerden ortaya koymak mümkündür.

"Kur'an semantiği", Kur'an'ın, kendi dünya görüşü açısından ele alınmasıdır. Evrenin nasıl meydana geldiği, dünyanın en büyük elemanlarının neler olduğu ve bunların birbirleriyle olan ilişkilerinin ne biçimde kurulduğu meselelerinin incelenmesidir. Bu anlamda semantik, varlıkbilime yaklaşmaktadır. Fakat burada söz konusu olan, metafizik alanda, soyut düşünce planında düşünürün telif ettiği kuru, sistematik bir ontoloji değildir. Kur'an semantiği somut, yaşayan ve dinamik bir varlıkbilimdir. Kur'an âyetlerine yansıdığı şekliyle semantik, varlık ve oluşun somut bir ontolojisini teşkil eder. İşte Kur'an semantiğinin amacı, Kur'an'ın kâinat görüşünün biçimlenmesinde kesin rol oynadığı belli olan fikirlerin çoğunluğunu, analitik ve metodolojik yoldan inceleyerek, bu yaşayan / dinamik ontolojiyi Kur'an'dan elde edebilmektir.²²

er-Râgıb el-İsfehânî, (ö. 1108) Kur'an'ın doğru anlaşılıp yorumlanmasında dilbilimin önemine dikkat çekmiştir: Kur'an ilimleri arasında öncelikle, lafız ile ilgili ilimler üzerinde durmak, çalışma yapmak gerekir. Lafızla ilgili çalışmalarda kelimelerin kök mana ve etimolojilerini incelemek lazımdır. Kur'an'ı anlamada, Kur'an kelimelerinin kök manalarını bilmek, bir bina inşa etmek isteyen kimsenin öncelikle tuğla ve kerpiç gibi gereçlere ihtiyaç duymasına benzer.²³

Çağımızda anlambilim (semantik) açısından dünyanın çeşitli dilleri üzerinde yapılan çalışmalar, bu bilim dalı yönünden dillere verilen önemi göstermektedir. Dünya üzerinde semantik alanında yapılan çalışmalar dikkate alındığında, Kur'an üzerinde bu alanda yapılabilecek çalışmaların önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Çünkü Kur'an'ın evren görüşü ve kavramlar dünyasındaki kelime hazinesinin doğru bir şekilde açıklanabilmesi için semantik yönünde çalışmaların yapılmasına ihtiyaç vardır.²⁴

²¹ Ekin, *Kur'an'a Göre İnançsızlık (Küfür Kavramının Semantik Tahlili)*, s. 17.

²² Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s. 15.

²³ Hüseyin İbn Muhammed er-Râgıb el-İsfehânî, *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 1992, s. 54-55.

²⁴ Ahmet Çelik, *Kur'an Semantiği Üzerine*, s. 3.

İnsana ait bilgiler nasıl kavramlarla ifade ediliyorsa, Kur'an'da yer alan bilgiler de aynı şekilde kavramlarla anlatılır. Bu sebeple Kur'anî bilgiler denildiğinde Kur'anî kavramlardan bahsediliyor demektir. İnsanın bütün iradî tutum ve davranışları, sahip olduğu kavramlara bağlı olduğuna göre, Kur'anî bilgilerin hayata aktarılması da bu kavramların kazanılmasına bağlıdır. İnsan Kur'anî kavramları ne kadar çok ve doğru bir şekilde elde ederse, Kur'an'ın dünya görüşünü öğrenmiş, onu hayatına yansıtmuş olur. Kur'an kelime ve kavramlarını konu alan semantik çalışmaların, Kur'an kavramlarını, dolayısıyla onun dünya görüşünü anlamaya yardımcı olacağı bir gerçektir. Nitekim ülkemizde son zamanlarda bu alanda hazırlanan makale, kitap yayınları ve tez çalışmaları dikkat çekmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalar, Kur'an'ı doğru anlamaya yardımcı olması bakımından oldukça önemlidir.²⁵

Kelimeler bir dilin yapı taşlarıdır. Kelimelerin doğru anlamları tutarlı bir şekilde belirlenmezse, cümleler anlaşılabilir. Dolayısıyla okunan metin de doğru anlaşılabilir. İnsanların dünya ve âhiret mutluluğunu sağlamak amacıyla gönderilen Kur'an'ın, Yüce Allah'ın indiriş gayesine uygun olarak açıklanabilmesi büyük önem arz etmektedir. Bunun gerçekleşebilmesi için Kur'an kelimelerinin delâlet ettiği manaların ortaya çıkarılması lazımdır.²⁶

Günümüz Müslümanlarının Kur'an'daki bazı kelime ve kavramları Kur'an'dakinden çok ayrı çerçeveler içinde kullandıkları dikkat çekmektedir. İslâm medeniyetinin gerilemesi ve sonunda ortadan kaybolmasının sebepleri arasında, Kur'an'da verilmiş olan kavramsal yapının yaşayan dile yansımaması, zaman içinde değiştirme, basitleştirme ve ihmaller yoluyla bozulması yatmaktadır. Bu olumsuz gelişmeler sonucu Müslümanlar arasında çoğu zaman aynı kelimeleri kullanan, fakat neredeyse Kur'an'daki kelime yapısından tamamen farklı bir kavram örgüsü ve dil ortaya çıkmıştır. Bu durum kullanılan dil ile gerçeklik arasında boşluk ve çatışmaların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu çelişkileri ortadan kaldırmanın yolu, Kur'an'da ifadesini bulan temel kavram sistemini anlamak ve onu anladıktan sonra gerçekliğe, bu kavramlar sisteminin kazandırdığı açıdan yeniden bakmak ve onu olduğu gibi görmeye çalışmaktır.²⁷

²⁵ Celal Kırcı, **Kur'an ve Bilim**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1996, s. 17; Ayşe İçöz, **Arap Dilinde Hidâyet-Dalâlet Salât ve Selâm Kelimelerine Semantik Yaklaşım**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008, s. 2.

²⁶ Soysaldı, **Kur'an'ı Anlama Metodolojisi**, s. 33; Soysaldı, **"Kur'an'ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi"**, s. 41.

²⁷ Şakir Kocabaş, **İslâm'da Bilginin Temelleri**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 9-11.

Kur'an kelimeleri, Kur'an düşünce sistemi içerisinde aslından daha kuvvetli izafi manalar kazanmışlardır. Âyetlerdeki kelimelerin tarihsel gelişimini ve zaman içerisinde uğradıkları anlam değişikliklerini bilmeden isabetli anlamlandırma ve yorum yapmak mümkün değildir. Kur'an kelimelerine yüklenecek anlamlar, onun ilk muhataplarının ondan anlamış olduklarını temsil etmelidir. Kur'an kelimeleri üzerinde sonradan inşa edilen anlamlar belirlenmeli, Kur'anî olmayan anlamlandırmalar tespit edilmelidir. Kelimelerin belli bir zaman diliminde ifade ettiği manaları ve zaman içerisinde uğramış oldukları anlam değişikliklerini araştırmak anlambilimin konusudur. Bu değişiklikler ancak yapılacak semantik tahliller sayesinde bilinebilir.²⁸

Kur'an semantiği alanında İslâm âlimleri tarafından henüz kapsamlı sistematik çalışmalar yapılabilmiş değildir. Bu alana nüve teşkil edebilecek bazı çalışmaların varlığından söz edebilmek de, çağımızın ilmî gelişmelerine paralellik arzedecek çalışmalar mevcut değildir. Bu alanda yapılmış sınırlı sayıdaki ve yapılabilecek olan çalışmalar Kur'an araştırmacılarına yeni bir alan açacaktır. Kur'an semantiğinin sistemli hale getirilmesi sayesinde çağımızda Kur'an ilimlerine yeni gelişen bir ilim dalı kazandırılmış olacaktır.²⁹ Kur'an araştırmalarında uygulanacak semantik yöntemle, İslâm dini alanında araştırma yapanlara yeni bir görüş açısı temin edilmiş olacaktır.³⁰

Kur'an kavramlarının semantik analizleri, ilâhî kelâmı çok daha iyi ve doğru anlamaya imkân sağlamaktadır. Kur'an'ı doğru anlama ve yorumlama yöntemleri arasında semantik metot, objektifliği ve sağlam kriterlere dayanmasıyla öne çıkmaktadır. Bu özellikleri, semantik metodu, Kur'an'ın doğru anlaşılmasında önemli kılmaktadır.³¹

Özellikle günümüzde kelimelere yürür-gezer anlamlar verilmekte, bu sebeple ciddi boyutlarda kavram kargaşası ortaya çıkabilmektedir. Kavram kargaşasını önlemenin yolu, kelimelere, üzerinde ittifak edilmiş anlamlar yüklemekten geçer. Bu da kişilerin konuşurken, yazarken kalıp yargılarından vazgeçerek, semantik gibi objektif kriterlere dayanmalarıyla gerçekleşir. Semantik analiz sayesinde kavram kargaşasına yol açan unsurlar objektif ve bilimsel kriterlere dayanılarak giderilmiş, kelimenin ve onlarla kurulan cümlelerin vermek istediği mesaj doğru anlaşmış olur. Semantik yöntem,

²⁸ Muntasır Mir, *Kur'anî Terimler ve Kavramlar Sözlüğü*, Çev. Murat Çiftkaya, İnkılâb Yayınları, İstanbul, 1996, s. 7-8; Soysaldı, *Kur'an'ı Anlama Metodolojisi*, s. 33; Soysaldı, *"Kur'an'ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi"*, s. 41.

²⁹ Halil Çiçek, *20. Asırda Kur'an İlimleri Çalışmaları*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1996, s. 118-119.

³⁰ Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s. 14.

³¹ İsmail Yakıt, *Kur'an'ı Anlamak*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003, s. 21; Soysaldı, *"Kur'an'ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi"*, s. 31-32.

Kur'an'da geçen anahtar kelimelerin odak yani kök anlamlarını belirlemek suretiyle kök manalarını tespit ederek muhtemel kavram kargaşasına ve yapılabilecek yanlış yorumların Kur'an'a mal edilmesine engel olur.³²

Semantik metot, Kur'an'ın kendi içinden sunmuş olduğu verileri esas almaktadır. Kullandığı dilin iletmek istediği mesajı, yine o dilin kuralları çerçevesinde tahlil etmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla böyle bir yöntem, Kur'an'ı, kişilerin kendi doğrularını onaylatma mercii olmaktan çıkartır; onun doğrularını kabule yönelmelerini sağlar.³³

Semantik metot, Kur'an'a peşin fikirlerle yaklaşmayı önler, her türlü önyargıyı giderir. Böylece Kur'an ifadelerinin anlamları doğru bir şekilde ortaya çıkar. Bu yöntemde konteks / bağlam kadar konunun bütünlüğü de önemli olduğu için, Kur'an âyetlerini, onun öğretmek / iletmek istediği düşünce sisteminin atmosferi altında inceleme imkânı doğar. Yine bu yöntem sayesinde Kur'an âyetleri arasında bir anlam zinciri kurmak kolaylaşır. Böylece bir âyete anlam yüklendiğinde, yapılan bu anlamlandırma, başka âyetlere yüklenen anlamlarla çelişmez.³⁴

IV. Semantik Yöntemin Konulu Tefsir İçerisindeki Yeri

Konulu tefsir yönteminin uygulamasında, semantik yöntemin uygulanması bir gerekliliktir. Bir başka ifadeyle, semantik yöntem konulu tefsirin uygulama aşamaları içerisinde yer alır. Dolayısıyla semantik yöntemin konulu tefsirle olan ilişkisini ortaya koymakta yarar vardır.

Çağımız İslâm dünyasında en yaygın tefsir yöntemlerinden birisi, konulu tefsir metodudur. Bu yöntemin daraltılması suretiyle, konunun anahtar kavramını ya da kavramlarını esas alan ve bu surette meseleyi açıklığa kavuşturmayı amaçlayan çalışmalar artmıştır. Yapılan birçok bilimsel yayında Kur'an kelime ve kavramlarını esas alarak derinlemesine dilsel analizler yapılmakta, etimolojik ve semantik tahlillere yer verilmektedir. Herhangi bir kavramın tefsirlerden ve sözlüklerden faydalanılarak semantik analize tâbi tutulması, bu kavramın çerçevesini belirlediği konunun da açıklığa kavuşturulmasını sağladığı için konulu tefsir kapsamında yer alırlar.³⁵

³² Gezgin, "Kur'an'ı Anlamak İçin Hermenötik mi? Semantik mi?", s. 135-136, 141.

³³ Gezgin, "Kur'an'ı Anlamak İçin Hermenötik mi? Semantik mi?", s. 142.

³⁴ Muhammed Yamaç, *Arap Dilinde Vahiy-Dua ve Dünya-Âhiret Kelimelerinin Semantik Analizi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2012, s. 7.

³⁵ M. Bilal Tolan, "Kur'an'da Selâm Kavramının Semantik Analizi", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2006, s. 12.

Kur'an'da bir konuyu araştırırken yani konulu tefsir çalışması yaparken belli bir yöntem dahilinde izlenmesi gereken aşamalar vardır. Bu aşamalardan birisi konuyla ilgili kelime ve kavramların anlamlarına, kullanımlarına bakmak, konuya ilişkin cümledeki kelimeler ve cümleler arasındaki bağlantıları incelemektir.³⁶ Bu ve benzer çalışmalar aynı zamanda semantik analiz yapma kapsamında yer almaktadır.

Kur'an'ın önemli kavramlarının tefsirine yönelik çalışmalar semantikle ilişkilidir. Konulu tefsir yaparken izlenecek yöntemde dikkat edilmesi ve üzerinde durulması gereken hususlardan birisi, lügat ve semantik tahlil çalışması yapmaktır. Kelime ve kavramların tahlilinde bu tür çalışmalara ihtiyaç vardır.³⁷

Konulu tefsir çalışmalarına büyük önem verildiği çağımızda, Kur'an kelime veya kavramlarının sözlük ve Kur'an'da kullanıldıkları manalar bakımından etraflıca incelenmesine ihtiyaç vardır. Konulu tefsir çalışan kimse, izlediği yöntem gereği işlediği konuyla doğrudan ilgili kelime ve terimleri teker teker ele alarak etimolojik ve semantik açıdan incelemek; onların lügat, ıstılah ve Kur'an bünyesindeki anlamlarını araştırmak durumundadır.³⁸

Son yıllarda oldukça yaygınlaşan konulu tefsir çalışmalarında kavramların semantik tahlillerine gösterilmesi gereken ilgi, titizlik, ciddiyet ve dikkat dağılabilmekte, hatta bazen kaybolabilmektedir. Kavram çalışmalarıyla birlikte yapılabilecek konulu tefsir araştırmalarının çok daha isabetli ve yararlı olacağına şüphe yoktur.³⁹

Konulu tefsir çoğunlukla belli bir Kur'an kavramı etrafında teşekkül etmektedir. Söz konusu kavramın etimolojisini, uğramış olabileceği anlam değişimlerini, semantik alanını, anahtar terim ve odak kelime olma durumunu, Kur'an terminolojisi içerisinde kazanmış olduğu izafi anlamı, bağlamını, Kur'an'ın farklı yerlerindeki kullanımını, ilişkili olduğu eş anlamlı, yakın anlamlı, zıt anlamlı kelimeleri inceleyip ortaya çıkartmak yani semantik tahlilini yapmak gerekmektedir. Özellikle belli bir Kur'an kavramı ya da kavramları üzerine kurulan konulu tefsir çalışması, semantik tahlil yapılmadan eksik

³⁶ Mustafa Müslim, **Kur'an Çalışmalarında Yöntem Konulu Tefsire Metodik Bir Yaklaşım**, Çev. Salih Özer, Fecr Yayınevi, Ankara, 1998, s. 51.

³⁷ Ömer Dumlu, **Kur'an'da Salâh Meselesi**, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2009, s. 17; Ömer Dumlu, **İbn Teymiye ve Konulu Tefsir**, Anadolu Yayınları, İzmir, 1999, s. 82; Ekin, **Kur'an'a Göre İnançsızlık (Küfür Kavramının Semantik Tahlili)**, s. 16.

³⁸ Şahin Güven, **Çağdaş Tefsir Araştırmalarında Konulu Tefsir Metodu**, Şura Yayınları, İstanbul, 2001, s. 160; A. Cüneyt Eren, **Konulu Tefsir Metodu**, Nil Yayınları, İstanbul, 2000, s. 48.

³⁹ Mustafa Ünver, **"Sinokronik Semantik ve Tarih Bilinci Bağlamında Bir Kur'an Terminolojisi Oluşturmaya Doğru"**, III. Kur'an Haftası Sempozyumu, 13-19 Ocak 1997, Ankara, s. 170.

kalır. Semantik tahlil, günümüzde konulu tefsir çalışmalarının ayrılmaz unsurlarından, koşullarından biri kabul edilmektedir.

V. Semantik Tahlil Yönteminin Kur'an'daki Dayanakları

Semantik analizlerin Kur'an'ı anlamada yarar sağlayacağına dair işaretleri Kur'an'da bulmamız mümkündür. Kur'an'da geçen "lisânen arabîyyen", "Kur'ânen arabîyyen" gibi ifadeler, aynı zamanda Arapça'yı lisan haline getiren kaynağa istinat edildiğinde Kur'an'ın daha iyi anlaşılacağını ima etmektedir. Kur'an'ın Arapça olduğunu belirterek, kelimelerin kökünün öz Arapça'da aranılmasını işaret etmektedir. Bu ise semantik metotla Kur'an'ı anlamaya yönelmek demektir.

Kur'an kendisini "arabî bir hüküm" (13/37), "arabî bir hitâbe" (20/113), "arabî bir lisan" (46/12; 16/103), "Arapça bir söylem" (16/103; 26/195) olarak vasıflandırır. Kur'an'ın kendisini "Arapça bir lisan" olarak nitelemesinin anlamı, Kur'an'ı doğru anlamamanın şartı olarak bu dilin iyi bilinmesidir. Kur'an'da kullanılan Arap dili bilindiği takdirde, hem Kur'an'ın muhatabında oluşturmak istediği dünya görüşü hem de onun insanlara ulaştırmak istediği mesaj anlaşılacaktır.⁴⁰ Nitekim Kur'an Araplar arasında nâzil olup onlara sunulduğu zaman onların her biri Kur'an'ın kavram ve ifadeleriyle nelerin kastedildiğini anlamaktaydılar. Çünkü bu kelimeleri geçmişten beri kullanmaktaydılar ve bu kelimelerin anlattığı manaları kuşatan birikime sahiptiler.⁴¹

Kur'an âyetleri birer mesaj şeklinde onun ilk muhatapları olan Arap toplumuna iletilindiğinde onların anlayabileceği türden kodlama sistemine sahip bulunuyordu. Yüce Allah, Arap toplumunun anlayıp çözebileceği söz kalıplarını Kur'an mesajını iletmede kullanmayı dilemiştir. Hz. Peygamber, vahiy bilgisini onların anlayabileceği dil aracılığıyla iletmeye çalışmıştır. Allah, göndermiş olduğu diğer peygamberlerin mesajlarını da toplumlarının konuştuğu dil ile iletmeyi bir ilke kabul etmiştir:

*"Biz, her elçiyi kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara (emredildikleri şeyleri) açıkla-
sın."*⁴²

Yüce Allah, kendilerine ne iletilindiğini anlayabilmeleri için, her millete onların diliyle mesaj getiren elçiler göndermiştir. Her millete gelen elçi o milletin diliyle mesaj

⁴⁰ Yaşar Düzenli, *Üslub ve Semantik Açından Kur'an ve Şefaât*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2008. 20-21.

⁴¹ Ebu'l-A'lâ el-Mevdudî, *Kur'an'a Göre Dört Terim*, Çev. Osman Cilacı, İsmail Kaya, Beyan Yayınları, İstanbul, 1991, s. 10.

⁴² İbrâhim, 14/4.

getirmiş; dinin emirlerini iletmiştir. Buradaki hikmet ve maslahat ortadadır. Elçinin gönderiliş amacı, Allah'ın emirlerini insanlara açıklamaktır. Allah, başka bir dille mesaj gönderseydi insanlar, ne söylendiğini anlayamazlardı. Gönderilen elçi, ilâhî mesajı iletmele görevli olduğu milletin dilini bilmezse, söyledikleri anlaşılmaz, insanlar doğru yolu öğrenemezlerdi. İnsanlar Allah'ın buyruklarını, emir ve yasaklarını kolay bir şekilde anlasınlar diye her millete kendi dilleriyle, hitap eden, konuşan elçiler gelmiştir. Böylece ilâhî mesaja muhatap olan millete, mükellef oldukları değerleri, dinî emirleri / görevleri anlatabilmişlerdir / açıklayabmişlerdir. Görevli oldukları, ilâhî mesajı insanlara iletme sorumluluğunu gerçekleştirebilmişlerdir.⁴³

Bütün ilâhî mesajlar insanlar tarafından anlaşılın diye vahyedilmişlerdir. Mesajı ulaştırmakla görevli peygamber hangi kavme mensup ise, mesajın ilk muhatabı onlar olacağı için, o kavmin diliyle indirilmesi gerekir. Hz. Muhammed'den önceki peygamberlerin çoğu yalnız kendi milletinin diliyle insanları ilâhî dine davet etmişlerdir. Dolayısıyla, kendi milletlerine başka bir kavmin diliyle hitap edemezlerdi. Evrensel bir mesaj olmasına rağmen Kur'an bile bu gerçekliği dikkate almıştır. Başka milletlere de ilâhî dini tebliğ etmekle görevli olan Hz. Muhammed, kavmine kendi dilleriyle mesaj iletmiştir. Zira o, öncelikle kendi kavmini imana davet etmekle görevlendirilmiştir.⁴⁴

Yüce Allah, insanların ilâhî daveti anlamalarını ve doğru yola ulaşmalarını önemli görmüştür. Bu amaca ulaşmanın yolu da, peygamberin, kavminin diliyle konuşan birisi olmasıdır.⁴⁵

Âyette "lisân" ifadesiyle peygamberin ve milletin kullandığı dil kastedilmiştir. Mesajı iletenle, hedef kitlenin aynı lisanı yani dili konuşuyor olmaları "tebyîn" olgusunun gerçekleşmesine imkân sağlamıştır. Âyette geçen "li yubeyyine lehum" ifadesi,

⁴³ Ebû Abdullah Muhammed İbn Ahmed el-Kurtûbî, **el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an**, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, IX/223; Muhammed İbn Ali İbn Muhammed eş-Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1995, III/116; İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1997, II/540; Abdullah İbn Ahmed en-Nesefî, **Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl**, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1996, II/366; Muhammed Cemâluddîn el-Kâsimî, **Tefsîru'l-Kâsimî**, Dâru lhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1994, IV/462; Ahmed Mustafâ el-Merâğî, **Tefsîru'l-Merâğî**, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, V/105-106; Ömer Nasuhi Bilmen, **Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri**, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1985, IV/1670; Süleyman Ateş, **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1991, V/7.

⁴⁴ Muhammed Esed, **Kur'an Mesajı**, Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul, 1997, s. 499; Bilmen, IV/1670.

⁴⁵ Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, **Tefhîmu'l-Kur'an**, Çev. Muhammed Han Kayani ve diğerleri, İnsan Yayınları, İstanbul, 1989, II/505.

peygamberle kavminin aynı dili konuşmalarının, mesajın anlaşılabilirliğini sağlama amacına yönelik olduğunu vurgular.

Yüce Allah, Kur'an'ı Hz. Peygambere açık-seçik bir şekilde anlaşılır olsun diye düzgün, kusursuz ve kapsamlı bir biçimde Arapça olarak indirmiştir.⁴⁶

*"Senin kalbine; uyarıcılardan olman için apaçık Arapça bir dille, O'nu Rûhu'l-Emîn indirdi."*⁴⁷

Kur'an, "bi lisânin arabiyyin mubîn", yani fasîh, kusursuz, manası açık, kolayca anlaşılır, anlamı güzel bir ifadeyle ortaya koyabilen bir Arapçayla, Kureyş kabilesinin diliyle Hz. Muhammed'e indirilmiştir. Kur'an, Arap dilinin en yetkin yansımalarından biri olarak vahyedilmiştir. Bunun böyle olmasının amacı, insanların itirazlarına, mazeret ileri sürmelerine, bahane aramalarına son vermek, "Bu söz ne işe yarar, ondan hiçbir şey anlamıyoruz!" demelerine fırsat bırakmamak, ilâhî delilleri kesin bir şekilde vurgulamaktır.⁴⁸

Yüce Allah Kur'an'ı Hz. Muhammed'e onun içerdiği âyetlerle, korkutma, inzâr, ilâhî azap gibi mesajlarla çevresindeki insanları, kendi kavmini –özellikle yalanlayan ve karşı çıkanları- uyarması için göndermiştir. Uyarının etkili olabilmesi için ise, mesajın dilinin Arapça olması tercih edilmiştir. Kur'an Arapça konuşan bir topluluğa yine ana dili Arapça olan bir peygamber aracılığıyla gönderilmiştir. Peygamberin ve getirmiş olduğu mesajın dilinin apaçık, anlaşılır Arapça olmasının sebebi, Allah'a ortak koşan Arapların, "Ne söylendiğini anlamıyoruz, bu sözler bizim dilimizle söylenmiyor!" demelerine imkân vermemektir. Yine bu mesajlar aracılığıyla ilâhî hakikatlere ilişkin delilleri ve doğru yolu göstermek, kulların kendi durumlarını ıslah etmelerine aracılık etmektir.⁴⁹

Hz. Muhammed Arap toplumuna mensup olması sebebiyle Kur'an Arapça olarak indirilmiştir. Çünkü Allah, bir topluluğa peygamber gönderirken, mesajını o toplumun dilinde iletmiştir. Eğer mesaj farklı bir dille gönderilseydi o toplum ondan hiçbir şey anlamayacaktı. Oysa Allah Kur'an'ı insanların anlamaları için indirmiştir.⁵⁰

⁴⁶ İbn Kesîr, III/360.

⁴⁷ Şuarâ, 26/193-195.

⁴⁸ el-Kâsimî, V/385; Muhammed Ali es-Sâbûnî, **Safvetü't-Tefâsîr**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, tsz., II/395; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, Eser Neşriyat, İstanbul, tsz., V/3645.

⁴⁹ el-Kurtubî, XIII/93; eş-Şevkânî, IV/145; es-Sâbûnî, II/395; Vehbe ez-Zuhaylî, **et-Tefsîru'l-Münîr**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1991, XIX/221; Esed, s. 757.

⁵⁰ Mahmut Toptaş, **Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri**, Cantaş Yayınları, İstanbul, 1993, V/484.

Yüce Allah Mekke ve çevresinde yaşayan insanları uyarmak amacıyla mesaj göndermeyi dileyince, bu bölgenin konuştuğu dili esas almıştır. Vahyi tebliğ etmek üzere görevlendirdiği peygamberin, bu bölge halkının konuştuğu Arapça'yla mesaj iletmesini dilemiştir. Arapça hem elçinin hem de Mekkelilerin konuştuğu, iletişim kurup anlaştıkları dildir. Yüce Allah burada kaynak ile alıcıların aynı ortak dil sembollerini bilmelerini ve kullanıyor olmalarını esas almıştır. Hz. Muhammed'in getirmiş olduğu mesajlar, Mekkelilerin zorlanmaksızın anlayıp çözebilecekleri Arapça ile kodlanmıştır. Böylece kaynak yani Hz. Muhammed ile alıcı yani Mekkeliler arasında kültür bağının kurulması sağlanmıştır. Mekkelilerin, Kur'an mesajındaki kodlamaları çözmeleri, sözlerin ve işaretlerin anlamlarını bilmeleri mümkün hale gelmiştir: *"Biz sana böyle Arapça bir Kur'an vahyettik ki, kentlerin anası (Mekke'yi) ve çevresinde bulunanları uyarasın."*⁵¹

Kur'an'da bazı âyetlerde tekrar edildiği gibi, muhataplara şu mesaj verilmek istenmiştir: Bu Kur'an Arapça'dır, sizler doğrudan anlayabilesiniz diye anadiliniz olan Arapça olarak indirilmiştir.⁵²

*"Biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik ki, anlayasınız."*⁵³ âyetinde Arap toplumuna gönderilen mesajın Arapça olarak kodlandığı haber verilmiştir.

Kur'an, apaçık / katıksız bir Arapça ile indirildiğine göre, onun dil ve anlam bilim açısından tahlili bir zorunluluktur. Nitekim Kur'an'ı anlama, açıklama ve yorumlama çalışmalarından genellikle dilbilimsel tahlillere yer verilmiştir. Kur'an kelime ve

⁵¹ Şûrâ, 42/7; Burada Yüce Allah, Hz. Muhammed'e ve insanlara olan ihsanlarından birini açıklamıştır: Biz daha önceki peygamberlere vahiyde bulunduğumuz gibi, sana kavminin diliyle, ifadeleri, lafız ve manaları anlaşılır, açık Arapça Kur'an vahyettik. Muhatapları onu anlayabilecekler, anlama konusunda başka bir şeye ihtiyaç duymayacaklardır. Kur'an'ın dili onların anlamasına uygun bir lisandır. Onun dilinin anlaşılmasında ne senin ne de kavmin için bir kapalılık, söz konusu değildir. Kur'an, ihtiva ettiği mesajları – Allah'ın delillerini, öğütlerini- onların en kolay şekilde anlayabilecekleri dille indirilmiştir. Kur'an, Mekke şehri ve çevresinde yaşayan insanları uyarmak amacıyla Hz. Muhammed'e vahyedilmiştir. Onun uyarmakla görevli olduğu bölge halkının anlayabilmesi için Kur'an Arapça indirilmiştir. Nitekim her elçi, kendi kavminin lisaniyle halkına peygamber olarak gönderilmiştir. Mutlaka kendi halkının diliyle vahyedilmiş mesaj ile görevlendirilmiştir. Kur'an'ın ilk muhatapları Araplar olduğu için, onları uyarmak amacıyla gönderilen Kur'an'ın Arapça olarak gönderildiği belirtilmiştir. (Ebû Mansûr Muhammed İbn Muhammed İbn Mahmûd el-Mâtürîdî, **Te'vilâtu Ehli's-Sünne**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2004, IV/397; Ebû Muhammed Abdulhak İbn Ğâlib İbn Atıyye el-Endelûsî, **el-Muharreru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz**, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, V/ 27; İbn Kesîr, IV/115-116; el-Merâğî, IX/15; Abdurrahman İbn Nâsır es-Sa'dî, **Teysîru'l-Kerîmi'r-Rahmân fi Tefsîri Kelâmi'l-Mennân**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1996, s. 699; Esed, s. 983; Ateş, VIII/173)

⁵² el-Mevdudî, V/207.

⁵³ Yûsuf, 12/12.

kavramları etimolojik, semantik, Arap dili ve belâgati açılarından çeşitli yönleriyle incelenmiştir.⁵⁴

Yüce Allah bu âyetlerde Kur'an'ın dili olan Arapça ile bu dili kullanan toplum arasındaki bağa dikkat çekmiştir. Kur'an'daki dil sembollerinin, onları okuyan, dinleyen kimseler tarafından anlaşıldığına dikkat çekmiştir. Göstergeler ile anlam arasındaki ilişkiye yapılan bu vurgu doğrudan semantiğin konusudur.

VI. Geleneksel Tefsirde Dilbilim ve Semantiğin Yeri

Semantik kavramının çağımızda yeni yeni kullanılmaya başlaması, Müslüman âlimlerin bu yöntemi hiç bilmedikleri anlamına gelmez. İslâmî ilimler geleneğindeki "belâgat" dalının gerek tanımları ve gerekse konularının içeriği bakımından semantikle ilişkisini kurmak mümkündür.⁵⁵ İslâm âlimleri, Kur'an'ı anlamda dilin zaman içinde değişebilme özelliğini dikkate almışlardır. Kur'an'da geçen sözcük ve deyimlerin ilk dönemlerdeki anlamını teyit için çaba harcamışlardır. Başta tefsir kaynakları olmak üzere ilgili dinî literatürün bu gayrete tanıklık ettiğini söyleyebiliriz. İlmü'l-luga, fıkhü'l-lüga, ilmu'l-belâgat, usûlü'l-fıkh, ilmu't-tefsîr gibi birçok ilim dalının yanında ulûmu'l-Kur'ân'ın birçok alt dalı, Kur'an âyetlerinin doğru bir biçimde anlaşılabilmesine yardımcı olmak için kaleme alınmıştır. Bu eserler, Kur'an'da geçen kelime ve terkiplerin gerek dilbilim gerekse söz sanatları açısından tahlil edilmesine yardımcı olan ilim dalları olarak kendi dönemlerinde önemli bir ihtiyacı karşılamışlardır.⁵⁶

Kur'an kelime ve terimlerini anlamada, kavramlarının çözümlenmesinde tercih edilen ve uygulamaya konan semantik analiz yönteminin, İslâm tefsir geleneğindeki klasik anlama yöntemleriyle örtüşen yönlerinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Kur'an'ı anlamada yararlanan dilbilimsel, lügavî yönelişler, "usûlü fıkh"ın anlama ve yorumlama esasları, klasik belâgat disiplinleri, etimoloji, müfredâtü'l-Kur'ân, garîbu'l-Kur'ân, vucûh ve nezâir gibi disiplinlerle çağımızdaki anlama ve yorumlama yöntemleri

⁵⁴ Hâlis Albayrak, *Tefsir Usûlü*, Şûle Yayınları, İstanbul, 1998, s. 143; Mutlu Türkmen, "*Kur'an-ı Kerim ve Kitâb-ı Mukaddes'te 'brk', 'sbh' ve 'kds' Köklerinin Semantik İncelemesi*", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 91-92.

⁵⁵ Ünver, "*Sinokronik Semantik ve Tarih Bilinci Bağlamında Bir Kur'an Terminolojisi Oluşturmaya Doğru*", s. 163-164.

⁵⁶ Düccane Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 36.

arasında benzerliklerin, örtüşen ve iç içe geçen noktaların olduğunu söylemek mümkündür.⁵⁷

İslâm dünyasında Kur'an edebî bir metin olması yönünden inceleme konusu olmuştur. Kur'an'ın, Arap dili ve edebiyatının şaheseri mucize bir kelâm olduğu düşünüldüğünde, onun filolojik, etimolojik ve edebî açıdan incelemeye tâbi tutulmasına ihtiyaç olduğu anlaşılır. Nitekim geleneksel tefsirlerde Kur'an kelimelerinin dilbilim açısından tahlil edildiği bilinmektedir. Kur'an tefsiri çalışmalarının bir kısmı bir tür dil çalışması olarak öne çıkmıştır.⁵⁸ Kur'an'ın garîb, müsterek, müteradif kelimeler içermesi, farklı anlamlara ihtimali olan cümle kalıplarına sahip olması gibi durumlar, garîbu'l-Kur'ân, meâni'l-Kur'ân, i'râbu'l-Kur'ân, vucûh ve nezâir gibi ilim dallarının hicrî ikinci asrın ortalarından itibaren teşekkül etmesini sağlamıştır.⁵⁹

İslâmî gelenekte âlimler tarafından üretilen "delâlet anlayışları"yla söz konusu semantik yaklaşımı mukayese edilebilir. Semantik yaklaşımın, "Kur'an Arap diliyle inmiştir, dolayısıyla onu anlama çabaları da yine ancak Arap dili vasıtasıyla mümkün olacaktır." diyen Şâtîbî'nin (ö. 790/1388) delâlet nazariyesiyle benzeşen yönleri tespit edilmiştir.⁶⁰

Kur'an araştırmaları içerisinde dilbilimsel araştırmalara yer verilmesi, geleneksel Kur'an kültürü için yeni bir durum / gelişme değildir. Hicrî ikinci yüzyılın ortalarından itibaren Arap dili üzerinde yapılan köklü çalışmalar, Kur'an dilini tanıma ve Kur'an'ı dil bakımından yorumlama gibi problemleri de içine almıştır. Arap dili üzerinde ilk dönemlerde çalışan dil bilimcilerin çoğu aynı zamanda Kur'an'ın dili ve edebî yönü üzerinde de çalışmalar yapmışlardır. "Garîbu'l-Kur'an" türü eserleri bunlar arasında sayabiliriz. Ayrıca bazı dirâyet tefsirlerinin Kur'an kelimelerinin lügavî yönüne eğildikleri bilinmektedir. Önceki âlimlerin büyük çoğunluğunun, Kur'an'ın bazı dilsel boyutları üzerinde

⁵⁷ Hasan Yılmaz, **Semantik Analiz Yönteminin Kur'an'a Uygulanması**, Kurav Yayınları, Bursa, 2007, s. 13; Ayrıca bkz., Muhsin Demirci, **Tefsir Terimleri Sözlüğü**, M.Ü.İ.F.V. Yayınları, İstanbul, 2011, s. 246.

⁵⁸ Hasan Yılmaz, **"Semantik Analiz Yönteminin Kur'an'a Uygulanmasına Dair"**, Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usulü, Kur'an ve Tefsir Akademisi Araştırmaları 1, İstanbul, 2009, s. 369; Türkmen, s. 92; Aydın, s. 21.

⁵⁹ İsmail Aydın, **Kur'an'ın Filolojik Yorumu**, Tibyan Yayıncılık, İzmir, 2012, s. 173.

⁶⁰ Ebû İshâk eş-Şâtîbî, **el-Muvâfakât fî Usûli'ş-Şeria'**, Beyrut, 1991, II/49-51; Aktaran: Yunus Ekin, **"T. İzutsu'nun Kur'an Semantiği Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme"**, İslâmî Araştırmalar Dergisi, sayı: 18/1, 2005, s.100.

ciddiyetle durduklarını anlamak için ez-Zemahşerî, el-Beyzâvî, er-Râzî, Ebussuûd Efen-di gibi müfessirlerin tefsirlerine bakmak yeterlidir.⁶¹

Kur'an kelimelerinin bağlam yani siyâka veya ilişki içerisinde buldukları se-mantik alanlara göre anlam kazanması, geleneksel Kur'an ilimlerinden "vucûh ve nezâir" konusuyla paralellik göstermektedir.⁶²

Batı'da semantiğin ilk ortaya çıkış yöntemi olan art zamanlı semantik anlayışıyla Kur'an kelimelerinin uğradığı anlam değişikliklerini örneklerle açıkladığını tespit etti-ğimiz alimlerin başında Gazâlî gelir.

Bazı Kur'an kelime ve kavramlarının nüzûl sonrası dönemde anlam değişikliğine uğradığına dikkat çeken ve bu durumu, değişime uğrayan bazı kavramlar üzerinde gös-teren âlimlerden birisi Gazâlî'dir. Gazâlî, (1058-1111) bazı Kur'an kavramlarına sahâbe-nin, selef-i sâlihînin ve Kur'an'ın muhatabı olan ilk nesillerin kastettikleri manaların dı-şında anlamların yüklendiğine dikkat çekmiştir. Anlam daralmasına uğramak suretiyle değişime uğrayan "fıkıh", "ilm", "tevhîd", "zıkr" ve "hikmet" kelimelerini semantik açı-dan tahlil etmiştir. Vermiş olduğu bu örneklerle, Kur'an kelimelerinin ne tür anlam de-ğişmelerine uğrayabileceğini ortay koymuştur.⁶³ Gazâlî'nin bu çalışmaları, artzamanlı semantiğin İslâm dünyasında, Batı'daki semantik çalışmalardan çok daha önceleri baş-lamış olduğuna kanıt gösterilebilir.

VII. Semantik Analizde ve Kur'an Semantiğinde İlke ve Yöntemler

A. Kur'an'ın Anlaşılmasında Eş zamanlı ve Art zamanlı Semantik

1. Semantiğin "Eş zamanlı" ve "Art zamanlı" Diye Sınıflandırılması

Dilbilimde "eş süremlî" / "eş zamanlı" ve "art süremlî" / "art zamanlı" yöntemi Ferdinand de Saussure'ün getirmiş olduğu söylenir. Saussure, dilbilimin statik / dura-ğan yönünü ilgilendiren her şeyin eş süremlî, evrimlere ilişkin her şeyin ise art süremlî olduğunu söylemiştir. Buna göre, "eş sürem", bir dil durumunu, "art sürem ise bir ev-rim aşamasını belirtmektedir. Saussure, dizgenin ancak belli bir zaman kesiti içinde ve bütün olarak ele alınıp incelenmesine eş süremlî inceleme adını vermektedir. Dizgenin

⁶¹ Abdülhamit Birşık, "Kur'an", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Ankara, 2002, XXVI/418; Ün-ver, "Sinokronik Semantik ve Tarih Bilinci Bağlamında Bir Kur'an Terminolojisi Oluşturmaya Do-ğru", s. 158.

⁶² Ekin, "T. İzutsu'nun Kur'an Semantiği Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme", s. 104.

⁶³ Ebû Hamid Muhammed el-Gazâlî, İhyâu Ulûmi'd-Dîn, Çev. Sıtkı Güllü, Huzur Yayınevi, İstanbul, I/76-91.

birbirini izleyen zaman kesitlerinin karşılaştırılması suretiyle incelenmesine yani tarihsel yaklaşımlara art süremlili demektir.⁶⁴ Art süremlili anlambilim, anlam değişmelerinin bilimi olarak ifade edilebilir.⁶⁵

Durgun dilbilim diyebileceğimiz, eş süremlili dilbilim, bir dilin belli bir çağda kesitini yaparak, o çağdaki yapısını ve senkronik kurallarını inceler. Evrimli ya da tarihî dilbilim diyebileceğimiz art süremlili dilbilim, belli bir dilin tarih boyunca geçirdiği değişiklikleri ve bunlardaki diyakronik kuralları ele alır.⁶⁶

Dil, hem art süremlili / diyakronik hem de eş süremlili / senkronik bir gerçekliktir. Dilin süre içerisindeki evrimi yani art sürem ile süreden bağımsız olarak belli bir dönemdeki görüntüsü yani eş sürem iki yönlü bir gerçekliği yansıtır. Dil art süremde oluşur, ama ancak eş süremde bir bildirişim aracı olarak kullanılmak suretiyle işlevini yerine getirebilir.⁶⁷

“Eş süremlili” ifadesi dilbilimde, evrim dışında, süreden ve art süremden bağımsız olarak, ele alınan, birbirleriyle aynı dizge içinde bağlantılar kuran öğeleri, olguları belirtmek için kullanılır. Eş süremlili dilbilim, bir arada bulunan ve dizge oluşturan öğelerin, aynı toplumsal bilincin algıladığı mantıksal ve ruhbilimsel bağlantılarıyla uğraşır. Aynı toplumsal bilinç onları nasıl örüyor o da öyle görür. Art süremlili dilbilim ise, aynı toplumsal bilincin görmediği ve aralarında dizge oluşturmadan birbirinin yerini alan ardışık öğelerin bağlantılarını inceler.⁶⁸

Eş süremlili / senkronik yöntem daha ziyade lengüistik bir hadisenin ne oranda gerçek olduğunu ve konuşan kimsenin belleğinde veya zihninde nasıl yerleşmiş olduğunu araştırır. Böylece dilbilim, birbirine bağlı hadiseler kompleksini inceleyerek tam tasvir edici mahiyet arzeder. Senkronik incelemenin konusu, belirli bir zaman içerisinde söz konusu olan dile ya da dillere uygun düşen olayların tümüdür. Senkronik dilbilim, belirli bir zaman içinde mevcut olan ve sistem oluşturan deyimlerin ve şekillerin mantıkî ve psikolojik ilişkilerini, ortak bilinç tarafından görüldükleri ve kavrandıkları şekilde tespit etmeye uğraşır. Buna karşılık art süremlili / diyakronik yöntem, zamanla sınırlı

⁶⁴ Ferdinand de Saussure, **Genel Dilbilim Dersleri**, Çev. Berke Vardar, Multilingual, İstanbul, 1998, s. 127; Fatma Erkman-Akerson, **Göstergebilime Giriş**, Multilingual, 2005, s. 107.

⁶⁵ Kocaman, s. 94.

⁶⁶ Agop Dilâçar, **Dil Diller ve Dilcilik**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1968, s. 47.

⁶⁷ Saussure, s. 149; Berke Vardar, **Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri**, Multilingual, İstanbul, 1998, s. 118, 129.

⁶⁸ Vardar, **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, s. 96; Aydın, s. 47.

olup geçmişe döner, tarihin derinliklerinde çeşitli lengüistik şekilleri araştırır. Diyakronik dilbilim, birbirini takip eden aynı ortak bilinç tarafından kavranmış olan ve aralarında bir sistem oluşturmadan birbirinin yanında bulunan şekil ve deyimleri birbirine bağlayan ilişkileri inceler gibi görünür. Fakat aslında bunlardan birini diğesinde ayırmak neredeyse imkânsızdır. Diyakronik araştırma yapılırken yüzyıllar boyunca gerilere gidilir. İşte tarih içinde derinlemesine yapılan bu araştırma anlarında veya evrelerinde ister istemez senkronik yönetime başvurma ihtiyacı ortaya çıkar. Çünkü mukayese edilen dillerin incelenmesi evre evre gerilere gidilerek yapılır. Herhangi bir şeklin çeşitli dillerde belirli bir zaman içinde mevcut olup olmadığına bakılır. Senkronik ve diyakronik inceleme yöntemlerini birbirinden ayırmak doğru olmaz; bunların ikisi iç içedir.⁶⁹

Dil yetisinin herhangi bir eşzamanlı doğal dilde temel ilkelerinin belirlenmesi, eşzamanlı dilbilimin görevidir. Doğal bir dilin varoluş faktörleri zamanın etkilerinden, dili kullananların koşullarından bağımsız olarak, ancak eş zamanlı dilbilim yöntemiyle incelenir. Bu inceleme yönteminde bir dilin belli bir iletişim anındaki işleyiş durumu ele alınır.⁷⁰

Eş zamanlı anlambilim, anlamın niteliği ve anlam ilişkileri ile ilgilenir. Sabit anlam ve anlamın ilişkili olduğu şeyler üzerinde durur. Tek tek öğelerle değil, dil dizgesi ile uğraşır. Art zamanlı anlambilimin bireysel / atomcu niteliğine karşın bütüncül bir anlam anlayışını benimser. Eş zamanlı anlambilimi, gelişme ve değişmelerden uzak olarak, kelime, kavram, anlam, kavram alanı ve kapsam konularıyla birlikte, eşanlamlılık, / yakın anlamlılık, çokanlamlılık ve eşseslilik gibi meseleleri inceler. Tarihî bağlam gözetmeksizin kavram ya da terimin tahlilini yapar.⁷¹

Anlambilim, anlamların başka anlamlarla ilişkisini de inceler. Kelimeler hem biçime hem de anlama sahiptirler. Bir biçim, birden fazla anlamla bağlantılı olabileceği gibi, bir anlam da birden çok biçimle ilişkili olabilir. Bu durumda eş anlamlılık, zıt anlamlılık, çok anlamlılık gibi anlam ilişkileri anlam bilimin konuları arasında kendine yer bulur. Kelimeler anlam özelliklerine göre semantiğin konusu olurlar. Mecaz anlamlı

⁶⁹ Necip Üçok, **Genel Dilbilim**, Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1947, s. 148-151.

⁷⁰ Asuman Ağaçasapan-Kurtman, **Dil Üzerine**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2002, s. 7.

⁷¹ Komisyon, **Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 2001, I/169; Zeynep Korkmaz, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 18-19; Şükrü Ünal, **Dil ve Kültür**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 126; Abdülkerim Mücahit, **"Semantiğin Arap ve Batı Dünyasındaki Serüveni"**, Çev. Celalettin Divlekçi, A.Ü.İ.F.D., sayı: 2, 2006, s. 265; Kocaman, s. 94; Ünal, s. 7.

kelimeler, eş anlamlı kelimeler, zıt anlamlı kelimeler, eş sesli kelimeler, anlam özelliklerine göre kelime çeşitleridir.⁷²

Bir dilde birbirine yakın anlamlı sözcükler hakkında "sinonim" sözcüğünün kullanımı yaygınlık kazanmıştır. Bir dilde birbirine yakın anlamlı sözcüklerin bulunması, o dilin zenginliğinin, işlenmişliğinin bir göstergesidir. Meselâ, Türkçede "darılmak", "küsmek", "gücenmek", "incinmek", "alınmak" kelimeleri, aralarında ince kullanım farkları olmakla birlikte, aynı semantik alanın sözcükleridir. İşte bu şekilde biçimi yani yazılışları ve okunuşları farklı, anlamları aynı, benzer veya yakın olan kelimelere eş anlamlı / anlamdaş / müterâdif kelimeler denir. Eş anlamlı kelimeler, bir sözcüğün tanımlanmasını kolaylaştırırlar. Örneğin "dilek" sözcüğü, arzu, emel gibi eş anlamlılarının yardımıyla tanımlanır.⁷³

Bir dilin söz varlığı içindeki eş anlamlı / anlamdaş kabul edilen kelimeler bazen aynı veya eş, bazen de birbirine yakın kavramları yansıtır. Bir dilin kelime hazinesinde yer alan eş anlamlı göstergeler arasında bazen büyük bazen de küçük anlam farkları bulunabilir. Bundan dolayı, eş anlamlı sayılan kelimeler tam eş anlamlı ve yakın anlamlı kelimeler şeklinde sınıflandırılırlar.⁷⁴

Dilin gelişme sürecinde her zaman yeni sözcükler türetilmez, bazen de var olan sözcüğün anlamı genişler. Böylece sözcük temel anlamının yanında yeni kavramları da anlatır duruma gelir. İşte değişik etkenlerle, tek bir biçimin yani bir kelimenin birden fazla anlamı taşımaya, yansıttığı temel anlamın yanı sıra, başka kavramları da anlatır durumda olmasına çok anlamlılık / polisemi denir. Çok anlamlılıkla kelime, temel anlamını yitirmeden yan anlamlar kazanır. Örneğin "göz" sözcüğü, organ adı, çekmece, suyun kaynağı, oda gibi birden fazla anlamı karşılar.⁷⁵

Birbirleriyle ilgisi olmayan apayrı kavramların ses bakımından aynı olan sözcüklerle dile getirildiği olur. Aynı seslerden oluşan, yazılışları ve okunuşları bir, fakat anlamları farklı olan sözcükler "eş sesli sözcükler"dir. Eş seslilik, birbirinden tamamen

⁷² Nurettin Demir, Sema Aslan, "Anlambilim", Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım, Editörler: Nurettin Demir, Emine Yılmaz, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2009, s. 138; Ramazan Salman ve diğerleri, **Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım**, Kubbealtı Yayıncılık, Malatya, 2000, s. 122-123.

⁷³ Hasan Kolcu ve diğerleri, **Türk Dili Ders Notları**, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, İzmit, 2002, s. 136; Doğan Aksan, **Anlambilim Anlambilim Konuları ve Türkçe'nin Anlambilimi**, Engin Yayın Evi, Ankara, 2009, s. 78; Uslu, s. 27-28; Demir, Aslan, s. 143.

⁷⁴ Aydın, s. 92.

⁷⁵ Mustafa Özkan ve diğerleri, **Yüksek Öğretimde Türk Dili**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 636; Aksan, **Anlambilim: Anlambilim Konuları ve Türkçe'nin Anlambilimi**, s. 70-71; Demir, Aslan, s. 143.

farklı iki veya daha çok kavramın aynı ses birleşimiyle / aynı sözcükle dile getirilmesi-
dir. Hem boş olanın karşıtı anlamında hem de yağın buz taneleri anlamında “dolu” ke-
limesinin kullanılması bu duruma örnek gösterilebilir.⁷⁶

Zıt anlamlılık, sözcükler arasında bulunan ters çıkarım ilişkisidir; birden fazla
sözcüğün birbirine göre diğer / karşıt bir durumu ifade etmesidir. Birbiriyle bağlantılı,
tamamlayıcı çiftler arasında karşıt anlamlılık söz konusudur. İki kavram arasında zıtlık
ilişkisinin olabilmesi için ortak özelliklerinin bulunması, birimlerin ortak anlam eksenine
sahip olmaları gerekir. Ancak bu şekilde kavramlardan biri, ters çıkarım yoluyla diğerini
çağrıştırabilir. Zıt anlamlı kelimeler, “güzel-çirkin”, “doğru-yanlış”, “canlı-cansız” ör-
neklerinde olduğu gibi, anlamları birbirinin karşıtı olan kelimelerdir.⁷⁷

Mecaz anlamlı kelime, bir kelimenin ya da kelimeler topluluğunun gerçek / söz-
lük anlamı dışında benzetme yoluyla, bir anlam inceliği elde etme, söyleyişi daha etkili
ve çarpıcı kılma amacıyla ayrı bir anlamda kullanılmasıdır.⁷⁸

2. Kur'an'ı Anlamada “Eşzamanlı” Dil Tahlilleri

Kur'an'da geçen sözcük ve ifadelerin, Kur'an'ın nâzil olduğu dönemdeki karşı-
lıklarını sağlıklı olarak tespit edebilmek için o dönemde konuşulan dili esas alan eş za-
manlı dil tahlilleri yapmak suretiyle daha verimli sonuçlar elde edilebilir.⁷⁹

Kur'an'ın doğru anlaşılması bağlamında, kelimelerin anlamsal açıdan ilgili oldu-
ğu diğer kelimelerle ne tür bir ilişki içerisine girdiğini inceleyen eşzamanlı semantik
çalışmalarının önemi artmıştır.⁸⁰ Meselâ, eşzamanlı semantiğin konularından olan eş
anlamlılık, çok anlamlılık meseleleri, Kur'an ilimlerinde “vucûh ve nezâir” adı altında
incelenmişlerdir. Bir kelimenin bir âyette ifade ettiği mana ile, yine aynı kelimenin diğer
âyetlerde ifade ettiği manaların farklı olmasına tefsir ilminde “vucûh” denir. Buna göre
“vucûh”, değişik manalarda, birçok anlamda müşterek / ortak olarak kullanılan tek söz-

⁷⁶ Tahir Nejat Gencan, *Dilbilgisi*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2001, s. 552; Kolcu ve diğerleri, s. 136; Özkan ve diğerleri, s. 639; Salman ve diğerleri, s. 123.

⁷⁷ M. Kaya Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1982, s. 166; Süer Eker, *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2010, s. 444; Demir, Aslan, s. 144; Salman ve diğerleri, s. 122.

⁷⁸ Muhittin Bilgin, *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 33; Salman ve diğerleri, s. 122.

⁷⁹ Cündioğlu, s. 37-37.

⁸⁰ Mustafa Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'an'ı Anlamaya Katkısı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2010, s. 25.

cüktür. Bunu tersine yani çeşitli birçok kelimenin aynı anlamı ifade etmesine “nezâir” denir. “Nezâir”, benzer / yakın anlama sahip farklı kelimeler demektir.⁸¹

“Çokanlamlılık” kelimesinin Arapça’daki karşılığı olarak “lâfz-ı müşterek” ifadesi kullanılır. Tefsir usûlünde ve Kur’an ilimlerinde bu olgu “vucûh” ya da “eşbâh” kelimeleriyle ifade edilir. Aralarında anlam birlikteliği bulunan kelimeler “elfâzı mutevâtîe” olarak nitelenip bu kavram “nezâir”in karşılığıdır.⁸²

“Vucûh ve Nezâir” konusunda eser yazan Mukâtil İbn Süleyman, “el-Hüdâ” kelimesinin Kur’an’da geçtiği yerlere göre on yedi farklı şekilde tefsirini yapar.⁸³ Arapça’da olduğu gibi, Kur’an’da da çok sayıda mütekârib / yakın anlamlı kelime bulunmaktadır. Örneğin, Arapça’da “korku” olgusunu dile getiren 200 civarında yakın anlamlı kelimenin bulunmaktadır. Bu kelimelerin yaklaşık 26 tanesi Kur’an’da⁸⁴ da geçmektedir.⁸⁵

Eş süremlili / senkronik araştırma ile bir kavramın aynı zaman içerisinde eş anlamlıları, çağrışımları, benzetmeleri ve duygu değerleri ortaya çıkartılır. Meselâ, “kerîm” kelimesi, Kur’an’ın muhtevası içerisinde “takvâ” kelimesiyle eşleştirilmiş, yakın bir ilişki içerisinde olmuştur. Kur’an insanların “kerîm” olanını, Allah’a karşı takvâ ile hareket eden kimse (49/13) olarak açık bir şekilde ifade etmiştir.⁸⁶

Senkronik semantik yaklaşımı doğrultusunda Kur’an kavramlarını inceleme çalışması son derece önemli olduğu kadar, aynı şekilde gerçekleştirilmesi zor bir faaliyettir. Çünkü bu tür bir çalışma için Câhiliye döneminden, hatta öncesinden başlamak kaydıyla, çalışılan her bir dönemin –kendi içinde- dinî, kültürel, siyasî ve ekonomik özelliklerine vâkıf olmak gerekmektedir. Özellikle, zorunlu bir şart olarak Kur’an’ın nâzil ol-

⁸¹ Bedrüddîn ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 1994, I/193; Celaleddin es-Suyutî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, Çev. Sâkıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 1987, I/380; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, T.D.V. Yayınları, Ankara, 1983, s. 184.

⁸² Şahin Güven, *Kur’an’ın Anlaşılmasında ve Yorumlanmasında Çokanlamlılık Sorunu*, Denge Yayınları, İstanbul, 2005, s. 81, 170.

⁸³ Mukâtil b. Süleyman, *Kur’an Terimleri Sözlüğü / el-Eşbâh ve’n-Nezâir fi’l-Qur’âni’l-Kerîm*, Çev. M. Beşir Eryarsoy, İşaret Yayınları, İstanbul, 2004, s. 107-116.

⁸⁴ Korku olgusunu dile getiren yakın anlamlı kelimelerin geçtiği âyetler için bkz., Bakara, 2/41, 42; A’râf, 7/35; Hûd, 11/69-70, 74; Nahl, 16/2; Enbiyâ, 21/28; Müminûn, 23/49, 57; Fâtır, 35/18; Yâsîn, 36/11; Sâd, 38/21-22; Kamer, 54/7.

⁸⁵ Ömer Kara, *Kur’an Lugatçiliği ve Tefsir’de Yakın Anlamlılık ve Nüans –Rağib el-İsfehânî Örneği-*, Ahenk Yayınları, Van, 2007, s. 22-23, 43.

⁸⁶ İzutsu, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, s. 42, Türkmen, s. 57-58.

duğu Mekke ve Medine dönemini yukarıda bahsettiğimiz yönlerden çok iyi kavramak lazımdır.⁸⁷

3. Kur'an Semantiğinde "Art zamanlı" Tahlil

"Art süremlil dilbilim" in, süre içinde değişim geçiren, evrim boyutunda birbirinin yerini alan öğeler arasındaki bağlantıları incelediğini belirmiştik.⁸⁸ Kur'an'ın anlaşılmasında tarihsel semantik yani anlam değişimleri son derece önemlidir. Zira Kur'an'da nâzil olduğu dönemin ve Hicaz bölgesinin Arapçası kullanılmıştır. Bu durumda Kur'an sözcüklerinin nüzûl öncesi Cahiliye dönemi, nüzûl dönemi ve daha sonraki dönemde anlam değişmesi söz konusu olmuşsa bu dönemde sahip oldukları, kazandıkları anlamlar bilinmelidir. Kur'an'ı doğru anlamada, anlam değişikliklerini göz önünde bulundurma zorunluluğu, Arapça sözcüklerin anlamlarının Kur'an'ın nüzûlünden önce, nâzil olduğu dönemde ve nüzûl sonrası dönemde ondört asır boyunca anlam değişmesine uğramış olmalarından ileri gelmektedir.⁸⁹

Kur'an sözcükleriyle ilgili anlam değişmesi olgusu, üç temel evre –nüzûl öncesi, nüzûl dönemi ve nüzûl sonrası- etrafında gerçekleşmiştir. Bu evreler arasında gerçekleşen anlam değişmelerinden ilki, Cahiliye döneminde kullanılan bazı kelimelerin Kur'an tarafından yeni anlamlarda kullanılması ve terimleştirilmesidir. İkincisi ise, tenzil sonrası dönemlerdeki sosyal, kültürel, siyasî ve mezhepsel nedenlere bağlı olarak bazı Kur'an kelimelerinin içeriklerinin değişmiş olmasıdır.⁹⁰

Kur'an lafızlarının, onun ilk muhataplarının zihinlerindeki anlamlarına ulaşabilmeyi mümkün kılacak yöntemlerin başında art süremlil semantik metod gelmektedir. Zira art süremlil çalışmalar yapılmadıkça dizge ve bütünlük konusunda sağlıklı sonuçlar alınmaz. Çünkü dilde meydana gelen değişimler, o dili konuşan toplumun ruh dünyasını, canlılığını ve yaratıcılığını gösterirler. Bir toplumun bu tür özelliklerini bilmeden, konuştuğu dilin yapısalılığı ile ilgili tespitler yapmak mümkün değildir. Özellikle dinî bir metnin doğru bir şekilde anlaşılması söz konusu olduğunda, art süremlil bir semantik araştırmaya ihtiyaç duyulacağı unutulmamalıdır.⁹¹

⁸⁷ Ünver, "Sinokronik Semantik ve Tarih Bilinci Bağlamında Bir Kur'an Terminolojisi Oluşturmaya Doğru", s. 171.

⁸⁸ Vardar, Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, s. 25.

⁸⁹ Karagöz, s. 316-317.

⁹⁰ Karagöz, s. 317.

⁹¹ Ömer Müftüoğlu, Eski Ahid'de ve Kur'an'da "vsty" Kökünün Semantik Açısından İncelenmesi, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004, s. 21-22.

Kur'an'ın edebî metnindeki kelimeleri, onların tarihî seyrini ve onlarda zaman içerisinde meydana gelen değişiklikleri eksiksiz bir şekilde dikkate almadan anlamaya çalışmak, hataya neden olabilir. Çünkü bu tarihsel gelişim sürecinin, kelimelerin hayatına ve manaya delâletlerine büyük etkisi vardır. Bu işlemleri yapabilmek için, kelimelerin manaya delâletlerinin tarihî açıdan incelenmesi anlamına gelen, tarihsel semantiğin bilinmesi ve uygulanması gerekmektedir.⁹²

B. Anlam Değişmeleri ve Anlam Değişmelerine Kur'an'dan Örnekler

Aslında bu bölüm yukarıdaki "Kur'an semantiğinde 'artzamanlı' tahlil", başlığının açılımı mahiyetindedir. Konunun kapsamlılığı ve dilbilimdeki yeri sebebiyle ayrı bir başlık altında incelenmesi uygun görülmüştür.

Artzamanlı semantik, anlam değişmelerinin bilimi olarak ifade edilebileceği belirtilmiştir. Bu bölümde, anlam değişmeleri Kur'an'dan örnekler verilmek suretiyle incelenecektir.

Anlambilimi çalışmalarında başlangıcından beri araştırmacılar, tek tek kelimeleri ve bunların anlam yönünü incelemişlerdir. Kelimelerden hareketle kavrama ve kavramın özüne ulaşmaya çalışmışlardır. Anlam değişmelerini ve bunların nedenlerini ele almışlardır. Araştırmamızın bu bölümünde anlam değişmelerinin türlerine yer verilmiş ve anlam değişmesine uğrayan Kur'an kelimelerinden örnekler verilmiştir.

Dilbilim açısından sözcükler bir ses topluluğu olmanın yanında belli bir anlam yüklenmiş birimler olarak ele alınırlar. "Anlam" terimi, kısaca bir göstergenin dile aktardığı kavram olarak tarif edilir. Anlam / mana, kelimelerin, cümlelerin, sözlerin veya davranışların tek başlarına ya da söz içindeki diğer öğelerle bağlantılı olarak anlattığı düşünce, zihinde yarattığı / uyandırdığı izlenim ya da kavramlardan her biridir. Her kelimenin belirli anlamı vardır; birden fazla anlamı olan kelimeler de mevcuttur.⁹³

Dilde zaman içerisinde meydana gelen değişmeler fonetik, anlam ve morfoloji alanlarında kendini gösterir. Bunlar arasında en kısa süreli değişimler anlam alanında ortaya çıkar. Bir sözcük kısa süre içerisinde yeni anlamlar kazanabilir, kullanılageldiği anlamdan uzaklaşabilir. İşte kelimelerin anlamlarında çeşitli sebeplerle ve türlü biçim-

⁹² Ünver, "Sinokronik Semantik ve Tarih Bilinci Bağlamında Bir Kur'an Terminolojisi Oluşturmaya Doğru", s. 161.

⁹³ Komisyon, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1977, I/142; Atilla Özkırımlı, *Türk Edebiyatı Tarihi, İnkılâp Kitabevi*, İstanbul, 2004, I/113; Doğan Aksan, *Dil Şu Büyülü Düzen*, Bilgi Yayınları, Ankara, 2003, s. 106; Korkmaz, s. 18.

lerde meydana gelen değişikliklere anlam değişmesi denir. Anlam değişmesi, bir kelimenin gösterdiği anlamdan az ya da çok uzaklaşarak yeni bir anlam kazanması durumudur.⁹⁴

Artzamanlı anlam bilimin temsilcileri olan A. Darmesteter, M. Boreal, H. Paul gibi Batılı ilk anlambilimciler, mantıksal bir çerçevede “daralma”, “genişleme”, “kayma” / “anlam aktarımı” gibi ölçütler kullanarak yalın bir sınıflamaya girmişlerdir. Bunların oluşturdukları anlam değişikliği kuralları, daralma, genişleme, deyim aktarması gibi leksikal⁹⁵ değişimleri kapsar. Bu tür sınıflandırma, değişimden önceki ve sonraki anlam alanının salt nicel değerlendirmesine dayanır. Bu düzenlemede üç olasılık vardır. Yeni anlam eskiye göre ya daha geniş ya da daha dar olur. Üçüncü olasılık ise, kapsam açısından daralma ya da genişlemeden söz edilemeyecek kayma durumunun ortaya çıkmasıdır. Diğer yandan psikolojinin etkisinde “anlam iyileşmesi”, “anlam kötüleşmesi” şeklinde sınıflamalar yapılmıştır.⁹⁶

Araştırmamızın bu bölümünde anlam değişmelerinin çeşitlerini kısaca izah ettikten sonra, önce Türkçeden anlam değişmesi örnekleri vereceğiz. Sonra da anlam değişmesine uğradığı tespit edilen Kur'an kelime kavramlarına yer vereceğiz. Bilindiği gibi Kur'an kelimelerinin bir kısmı, Câhiliye dönemi Arapçasındaki anlamlarından farklı olarak Kur'an'daki yeni kullanımını kazanırlarken anlam değişmelerine uğramışlardır. Yine Kur'an nâzil olduktan sonraki dönemlerde bazı Kur'an kelimeleri anlam değişmelerine maruz kalmışlardır. Hatta Türkçeye geçen bazı Kur'an kelimelerinin anlam değişikliğine uğradıkları bilinmektedir. İşte aşağıda Kur'an kelimelerinin uğradığı anlam değişmelerine vereceğimiz örnekler, bunlar arasından seçilecektir.

1. Anlam Daralması

Anlam daralması, bir göstergenin “gösterilen” yönünün eskiye göre daralması, kavram ve alan kapsamı bakımından daralmaya uğraması, önceden anlattığı bir şeyin, varlık ya da eylemin ancak bir bölümünü, bir türünü anlatır duruma gelmesi, genel anlamdan özel anlama geçmesidir. Anlamlı bir bütünün daha sınırlı bir kapsam içermeye

⁹⁴ Günay Karaağaç, *Dil Tarih ve İnsan*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s. 40; Zafer Önler, “Tarihsel Süreçte Anlam Değişmeleri”, Kur'an ve Dil –Dilbilim ve Hermenötik- Sempozyumu, 17-18 Mayıs 2001, Van, s. 370; Komisyon, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, I/170; Korkmaz, s. 19-20.

⁹⁵ Leksikal, sözlükbilimsel demektir. (Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, s. 184.

⁹⁶ Pierre Guiraud, *Anlambilim*, Çev. Berke Vardar, Kuzey Yayınları, Ankara, 1984, s. 42; Hülya Arslan-Erol, *Eski Türkçe'den Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişmeleri*, Türk Dil kurumu Yayınları, Ankara, 2008, s. 65; Vardar, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, s. 127.

başlaması, genel bir anlamdan dar bir anlama geçiş yaparak değişmesidir. Bir kelimenin ifade ettiği geniş kavramları var iken, bu kavramlar içinde yalnızca bir anlamında kullanılmaya başlamasıdır. Parça bütününe yerine, cins türün yerine geçtiği / kullanıldığı zaman anlamda daralma söz konusu olur. Kimi sözcükler, çağlar boyunca anlamlarından birkaçını kaybederek anlam yönünden darlaşırlar.⁹⁷

Anlam daralmasının Türkçedeki en ilgi çekici örneklerinden birisi “oğlan” sözcüğünde görülür. “Oğlan” kelimesi eski Türkçede uzun yıllar hem kız hem de erkek çocuk için kullanılmıştır. Bugün ise yalnız erkek çocuk için kullanılmaktadır. Türkçede “konak” kelimesi köken itibarıyla “konma yeri” anlamında kullanılırken, sözcüğün anlam daralmasına uğramasıyla birlikte bugün geçerli olan anlamını edinmiştir.⁹⁸ “Tengri” sözcüğü Orhun yazıtlarında hem gökyüzü hem de Tanrı anlamında kullanılmıştır. Bugün sadece evrenin yaratıcısı Tanrı anlamında kullanılmaktadır.⁹⁹

Gazâlî, “fıkh” kelimesinin ilk asırda âhiret yolunun ilmîni, insanların benliklerinde ortaya çıkan olumsuz karakterlerin inceliklerini ve bozuk amelleri bilmeyi, Allah korkusunun kalbe dolmasını ifade ettiğini söyler. Daha sonra tahsis yani bir tür anlam daralması yoluyla “fıkh” kelimesi üzerinde tasarrufta bulunulmuş, bütünüyle aslî manasından başka bir anlama nakledilmemişse de, fetvâ ilmîni ayrıntılarıyla bilip, gerekçelerine vâkıf olmayla, bu alanda ilmî birikime sahip bulunmakla sınırlandırılmıştır. Gazâlî, Tevbe sûresinin 122. ve A’râf sûresinin 179. âyetlerinde geçen “yetefekkahû” ve “yefkahûne” ifadelerinin, “fıkh” kelimesinin sonradan kazandığı anlamlarıyla bir ilgisinin olmadığını söyler.¹⁰⁰

Kur’an’da, oruç tutmak anlamında kullanılan “es-sıyâm” kelimesi, İslâm öncesi dönemde Arap kültüründe, genel anlamda tutmak, kendini bir şeyden alıkoymak anlamında kullanılmıştır. İslâm’ın gelmesiyle birlikte bu genel ve kapsamlı anlam, günümüzde kullanıldığı manaya doğru daralma göstermiştir.¹⁰¹

⁹⁷ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, s. 213; Aksan, *Anlambilim Anlambilim Konuları ve Türkçe’nin Anlambilimi*, s. 90; Nesrin Bayraktar, *Dil Bilimi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006, s. 165; Guiraud, s. 43; Arıklı, Tuğdoğan, Vardar, s. 29; Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, 20; Komisyon, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, I/142; Komisyon, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, I/170; Korkmaz, s. 19.

⁹⁸ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, s. 213; Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, 20.

⁹⁹ Mehmet Hengirmen, *Türkçe Temel Dilbilgisi*, Engin Yayın Evi, Ankara, 2006, s. 380.

¹⁰⁰ el-Gazâlî, I/76-79.

¹⁰¹ Soysaldı, *Kur’an’ı Anlama Metodolojisi*, s. 29; Soysaldı, *“Kur’an’ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi”*, s. 39.

“Salât” kavramı, zamanla İslâmî ilimlerden olan fıkhnın ıstılahında sadece “namaz kılmak” anlamında kullanılmıştır. Bu anlamlandırmayla, kelimenin diğer anlamları dışarıda bırakıldığı için, anlam daralması meydana gelmiştir.¹⁰²

“S-c-d” kökünden gelen “secde” kelimesi, Arapça’da eğilmek, başı öne doğru eğmek, saygı göstermek, selâm vermek gibi anlamlara gelir.¹⁰³ Bu kelime çeşitli türevleriyle birlikte Kur’an’da 92 yerde geçer. Secde kelimesi, Türkçeye anlam daralmasına uğrayarak geçmiştir.¹⁰⁴ Türkçede namazda alını, el ayalarını, dizleri ve ayak parmaklarını yere dayamak suretiyle gerçekleştirilen ibadet duruşunu anlatmak için kullanılmıştır.¹⁰⁵

2. Anlam Genişlemesi / Yayılması

Anlam genişlemesi, anlam daralmasının tersi bir durumdur. Anlamlı bir gösterenin daha geniş bir kapsam içermesi, dar bir anlamdan geniş bir anlama geçmesi sonucunda “anlam genişlemesi” adı verilen değişme gerçekleşir. Bir gösterge başlangıçta bir nesnenin / varlığın, eylemin bir bölümünü ya da türünü anlatırken, kullanılış alanları dar olan şeyleri gösterirken, zamanla onların bütünü anlatır, bütün türlerini gösterir duruma gelmişse, “anlam genişlemesi”nden bahsedilir. Bütün parçanın yerine, tür cinsinin yerine kullanıldığı zaman anlam genişlemesi söz konusu olur.¹⁰⁶

Anlam genişlemesi, anlamlı bir birimin daha geniş bir kapsam içermeye başlaması, dar bir anlamdan geniş bir anlama geçiş yapması sonucu meydana gelen değişimdir. Dar bir anlamda kullanılmakta olan kelimenin anlamının, zamanla yayılarak daha geniş anlamda kullanılmaya başlamasıdır. Anlam kapsamı dar bir kelimenin zamanla, ilgili bulunduğu kavram alanının içinde yayılarak daha genel bir anlam kazanması durumudur.¹⁰⁷

¹⁰² Ahmet Genç, **Kur’an’da Salât Kavramının Semantik Tahlili**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2008, s. 6.

¹⁰³ Ebu’l-Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Mükrem İbn Manzûr, **Lisânu’l-Arab**, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1997, III/204-206.

¹⁰⁴ Soysaldı, **Kur’an’ı Anlama Metodolojisi**, s. 29-30; Soysaldı, **“Kur’an’ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi”**, s. 39.

¹⁰⁵ Komisyon, **Örnekleriyle Türkçe Sözlük**, IV/2471; Komisyon, **Türkçe Sözlük**, II/1927.

¹⁰⁶ Zeynel Kıran, Ayşe (Eziler) Kıran, **Dilbilime Giriş**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 262; Guiraud, s. 43; Arıklı, Tunçdoğan, Vardar, s. 29; Aksan, **Her Yönüyle Dil**, s. 214; Aksan, **Anlambilim Anlambilim Konuları ve Türkçe’nin Anlambilimi**, s. 90-91; Bayraktar, s. 167; Komisyon, **Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü**, I/171.

¹⁰⁷ Vardar, **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, s. 21; Komisyon, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, I/142; Korkmaz, s. 20.

Meselâ, Türkçede “ödül” kelimesi eskiden yalnızca güreşlerde verilen mükâfat anlamına gelirken, bugün “dil ödülü”, “Nobel ödülü” ifadelerine olduğu gibi, “yarışma / müsabaka” anlamını da karşılamaktadır. Yine ağacın dalı anlamında “dal” sözcüğü, anlam genişlemesine uğrayarak, brans, kol, şube, ince ve uzun yapıli anlamlarında kullanılmıştır.¹⁰⁸

Kur’an’ın önemli kavramlarından birisi olan “münâfık” kelimesinin esas anlamı, *el-yerbu’* adı verilen hayvanın yuvasını belirtmek için kullanılan “en-nâfikâu” ifadesinden gelmektedir. *el-Yerbu’* denilen hayvanın yuvasının iki ağzı olduğu söylenir. Bu ağzılardan birisine “el-kâsiâu”, diğerine ise “en-nâfikâu” denilir. Eğer hayvan bu ağzılardan / kapılardan birisinden yakalanmaya çalışılırsa, diğerinden kaçıp kurtulur. Münâfığın durumu da tıpkı bu hayvana benzer. Münâfık da kendisi için iki çıkış yolu hazırlar. Bu yollardan birisi Müslüman olduğunu itiraf etmesi, diğeri ise kâfir olduğunu saklamasıdır. Münâfık bu iki inanç durumu ve yaşantıdan hangisi hususunda sıkıştırılırsa, diğerinden kaçır.¹⁰⁹

“Münâfık” kelimesi, eskiden kullanıldığı “bir tür tarla faresi yuvası” anlamından, bireyin dinî inanç durumunu yansıtan manevî bir kavrama doğru anlam genişlemesine uğramış ve yepyeni bir anlam kazanmıştır. İnanç bakımından “mümin” ve “kâfir” tipinden farklı olarak, ikiyüzlü insan tipini anlatan bir kelime olmuştur.¹¹⁰

3. Anlam Kayması / Başka Bir Anlama Geçiş

Başka anlama geçiş, göstergenin eskisinden başka, yeni bir anlamı yansıttmasıdır. Çağlar boyunca değişik etkiler altında sözcüklerden bazıları başka anlamlara geçmekte ve anlam değişmesine uğramaktadırlar. Buna göre anlam kayması, bir kelimenin daha önce / eskiden beri anlattığı kavramdan ayrı, onun dışında yeni bir kavramı ifade eder duruma gelmesidir. Burada doğrudan doğruya bir anlam daralması ya da genişlemesi söz konusu değildir.¹¹¹

¹⁰⁸ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, s. 214; Kıran, (Eziler) Kıran, s. 262; Bayraktar, s. 167.

¹⁰⁹ Mecdüddin Muhammed İbn Yaküb el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevî't-Temyîz*, el-Mektebetü'l-İlmî, Beyrut, tsz., V/105; Ahmed İbn Yusuf es-Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1993, IV/239.

¹¹⁰ Soysaldı, *Kur’an’ı Anlama Metodolojisi*, s. 31-32; Soysaldı, “Kur’an’ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi”, s. 40.

¹¹¹ Üçok, s. 75; Aksan, *Her Yönüyle Dil*, s. 214, Bayraktar, s. 168; Komisyon, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, I/171; Uslu, s. 28.

Düzdeğişmece, eğretileme, kapsamlayış yoluyla gerçekleşen anlam değişimine anlam kayması adı verilir. Burada yeni bir anlam oluşturmak için sözcüklerin gerçek anlamlarından kayarak kalıplaşması söz konusudur.¹¹²

Türkçedeki "üzmek" kelimesi, Köktürk yazıtlarında görüldüğü gibi, yüzyıllar boyu "kırmak, kesmek" anlamını taşımıştır. Bugün Türkiye Türkçesinde aktarmalı bir anlamla, insan için kullanılmakta ve "bir kimseye dert, üzüntü vermeyi" anlatmaktadır. Türkçedeki "tütün" sözcüğü eskiden yalnız "duman" anlamına geliyordu. Şimdi ise "yakılarak içilen bir bitki" adı olmuştur.¹¹³

"Melek" kelimesi, Cahiliye döneminde bir yönüyle tanrı niteliğinde tapılmaya lâyık ruhsal bir varlığı nitelemekteydi. Bu kelime Kur'an konteksinde anlam kaymasına uğrayarak tanrılık vasfı olmayan, Allah tarafından yaratılmış ve sürekli O'na ibadet ve itaat eden varlık anlamını kazanmıştır. Kur'an'da "melek" kelimesi yine melek anlamına gelmekteydi. Fakat kelime yeni sistemdeki yerine nakledildiğinde derin bir semantik değişime uğramıştır.¹¹⁴

Bir Kur'an kavramı olan "fâsık", başlangıçta sadece kâfirler ve münâfıklar hakkında kullanılırken, zaman içerisinde özellikle kelâmî tartışmaların etkisiyle, günah işleyen Müslümanlar için de bir sıfat olmuştur.¹¹⁵

4. Anlam Özelleşmesi ve Anlam Genelleşmesi

Özelleşme, anlamlı bir birimin içeriğinin daha dar bir kapsama geçmesidir. Özelleşme, anlam daralmasının bir dalı olarak ele alınabilir. Kelimeler, geniş bir çerçeveden dar bir çerçeveye geçerken anlam daralmasına uğrarlar yani özelleşirler.¹¹⁶

Anlam genelleşmesi, aslında bir tür genişlemedir. Anlamlı bir birimin içeriğinin daha kapsamlı hale gelmesi, sözcüğün toplumsal alanının yayılması, anlam genelleşmesi olarak ifade edilir. Anlam genelleşmesinde nevi yerine cinsi gösteren kelime geçer. Özel adlar genelleşerek tür adına ya da sığata dönüşür. Bu anlam değişmesi türünde, adların bazıları deyim aktarması, bazıları da ad aktarması yoluyla genelleşir. Deyim aktarması yoluyla gerçekleşen genelleşmelerde benzer veya ortak yönler dikkate alınır. Meselâ, bir

¹¹² Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, s. 21; Kıran, (Eziler) Kıran, s. 263.

¹¹³ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, s. 215, Bayraktar, s. 168.

¹¹⁴ Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s. 19-20; Soysaldı, *Kur'an'ı Anlama Metodolojisi*, s. 32; Soysaldı, *"Kur'an'ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi"*, s. 40.

¹¹⁵ Metin Özdemir, *"Anlam Kaymasına Uğrayan Kur'anî Bir Kavram: Fâsık"*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 2, 1998, s. 499-521; Türkmen, s. 65.

¹¹⁶ Arslan-Erol, s. 71.

şahıs veya yer adını, benzer özelliklere sahip kişi / şahıs ve yerlerin bütününe vermek söz konusu olur.¹¹⁷

Özel adların genelleşerek bir nesne adı olmasına çok rastlanır. “Röntgen” başlangıçta bir şahıs adı iken, bir ışının ve onunla ilgili olarak geliştirilen âletin adı olmuştur. Türkçede bugün evlerde akan çeşme sularına “Terkos” denilmektedir. Oysa “Terkos” suyu sadece İstanbul’un bir semtine has sudur. “Terkos” sözcüğü, kullanma suyu anlamında genişletilmiştir.¹¹⁸

Belirgin bir nitelik adını taşıyarak simgeleşme özelliği kazanmış olan Kârûn,¹¹⁹ Yûsuf,¹²⁰ Eyyûb¹²¹ gibi özel isimler, genelleşme örnekleridir. Bunlardan “Kârûn”, zengin; “Yûsuf”, güzel yüzlü; “Eyyûb”, sabırlı anlamındadır.¹²²

5. Anlam İyileşmesi ve Anlam Kötüleşmesi

Anlam bakımından kelimelerin duygular üzerinde bıraktığı tesirlere bağlı olarak kelimelerin manaları bazen iyileşir, bazen de kötüleşir. Bunun sonucunda anlam iyileşmesi, anlam kötüleşmesi denilen değişmeler meydana gelir.¹²³

Anlam iyileşmesi, bir sözcüğün eskiye göre daha iyi bir anlam taşıyıcı duruma gelmesidir. Göstergenin eskiden taşıdığı anlamda bir iyileşmenin meydana gelmesi, anlam iyileşmesi; bunun tersinin olması ise anlam kötüleşmesi olarak adlandırılır. Anlam iyileşmesinde, bazı kelimelerin manaları, eski manalarına göre zamanla iyileşir, yükselir / yükseltilir; daha ileri bir anlam ifade eder duruma gelir. Anlam kötüleşmesi / bayağlaşması ise, göstergenin gösterilenindeki olumlu anlam birikimciklerini yitirerek, olumsuz anlam birikimcikleri kazanması durumudur. Kelimenin gerçek anlamından kayarak / uzaklaşarak kötü, bayağı, sıradan bir anlamda kullanılmaya başlamasıdır.¹²⁴

¹¹⁷ Üçok, s. 74-75; Aksan, **Her Yönüyle Dil**, s. 214; Arslan-Erol, s. 73-74; Kıran, (Eziler) Kıran, s. 263; Bayraktar, s. 168.

¹¹⁸ Üçok, s. 75; Hançerlioğlu, s. 15; Özkırımlı, I/113.

¹¹⁹ Kasas, 28/76.

¹²⁰ Yûsuf, 12/31.

¹²¹ Sâd, 38/44.

¹²² Nizamettin Uğur, **Anlambilim**, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 92-93.

¹²³ Üçok, s. 76.

¹²⁴ Üçok, s. 76; Aksan, **Anlambilim Anlambilim Konuları ve Türkçe'nin Anlambilimi**, s. 91-92; Aksan, **Her Yönüyle Dil**, s. 215; Bayraktar, s. 170; Hançerlioğlu, s. 15; Komisyon, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, I/142; Komisyon, **Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü**, I/169, 171-172.

Önceleri Türkçede canlı hayvan anlamında kullanılan “canavar” kelimesi, bugünkü anlamını kazanırken anlam kötüleşmesine uğramıştır. Uzun süre, toplumdaki konumu ve görevi açısından yüksek düzeyde olan saygın kimseler için kullanılan “efendi” sözcüğü, günümüzde toplumsal konumu bakımından daha düşük düzeydeki kapıcı, odacı gibi kimseler hakkında kullanılmaktadır. “Kapıcı Ahmet efendi” örneğinde olduğu gibi. Yine birçok Batı toplumunda kadınlara özel isim olarak verilen “Nataşa” kelimesi, Türkçede anlam kötüleşmesine uğrayarak, kullanıldığı dillerden farklı bir manada kullanılmıştır.¹²⁵

Önceleri Anadolu’da insanlar çocuklarına “Satılmış” adını koyarlardı. Oysa günümüzde bu isim kötü anlama gelmektedir. Aslında çocuklara “satılmış” adının konulması, Kur’an’da geçen, “*Yüce Allah müminlerin canları ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır.*”¹²⁶ tarzındaki ilâhî teklife, beşeri ölçüler içerisinde gösterilebilecek kabulü temsil ediyordu. “Satılmış”, Allah’a, peygambere, ilâhî kitaba, inancına, vatanına, bayrağına, bütün kutsal değerlerine satılmış demektir. Çocuklarına “Satılmış” adını koyanlar, daha doğarken onları bütün değerlerine adanmış oluyorlardı.¹²⁷

Meselâ Kur’an’da geçen “Lût”¹²⁸ kelimesi bir peygamber adı iken, “lûtî” şeklinde aidiyet eki alarak “eşcinsel erkek” anlamını almıştır. Burada “Lût” kelimesi aynı zamanda anlam genelleşmesine de uğramıştır. Kur’an dilinde, “başarılı, kazanan” anlamında olumlu bir manaya sahip olan “fâiz”¹²⁹ kelimesi, Türkçede dinen haram bir alışveriş türü olan “ribâ” anlamında kullanılmaktadır.

Dinî ve aynı zamanda Kur’ânî kelimeler olan “din”, “hacı” ifadeleri Azerbaycan dilinde vaktiyle olumlu manalarda kullanılırken, bugünkü dilde anlamca kötüleşmişlerdir.¹³⁰

¹²⁵ M. Osman Toklu, **Dilbilime Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s. 93; Aksan, **Her Yönüyle Dil**, s. 216; Karaağaç, s. 41; Günay, s. 203.

¹²⁶ Tevbe, 9/111.

¹²⁷ Ali Murat Daryal, **Dini Hayatın Psiko-Sosyal Temelleri**, M.Ü.İ.F.V. Yayınları, İstanbul, 1994, s. 303.

¹²⁸ “Lût” kelimesi bir peygamber adı olarak Kur’an’da yirmiyedi yede geçer. (Muhammed Fuâd Abdulbâkî, **el-Mu’cemu’l-Müfehresi li Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm**, İntişârâtü İslâmî, Tahran, tsz., s. 770)

¹²⁹ “İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad eden kimselerin mertebeleri, Allah katında daha üstündür. İşte onlar, başarıya erenlerin ta kendileridir.” (Tevbe, 9/20; Bkz., Mü’minûn, 23/111; Nûr, 24/25; Haşr, 59/20.

¹³⁰ Aydın, s. 85.

Anlam iyileşmesine Türkçede verilen örnek sözcüklerden birisi “yavuz”dur. Eski Türkçede “kötü, fena, perişan” anlamına gelen bu kelime, onbeşinci yüzyıldan itibaren anlam iyileşmesine uğramış ve “iyi, güzel, güçlü” anlamını kazanmıştır.¹³¹

“(Ey Muhammed!) Rabbinin, (Hûd’un kavmi) Âd’e, şehirler içinde benzeri kurulmamış olan, sütunlarla dolu İrem’e, vadide kayaları oyan (Salih’in kavmi) Semûd’a, kazıklar sahibi Firavun’a ne yaptığını görmedin mi? Bunlar şehirlerde azgınlık eden ve oralarda pek çok bozgunculuk çıkaran kimselerdi. Bu yüzden Rabbin onların üzerine azap kamçısı yağdırdı.”¹³² âyetlerinde geçen “İrem” ismi, aynı kategoride değerlendirilen “Âd”, “Semûd”, “Firavun” isimleri gibi, inanç ve davranış açısından olumsuz bir anlama sahiptir. Günümüzde bu kelime “güzel”, “hoş” anlamında kızlara / kadınlara isim olarak verilmektedir.

6. Türkçede Anlam Değişmesine Uğrayan Kur’an Kelimeleri

Türkçede kullanılmakta olan sözcüklerin bir kısmı Kur’an kelimeleridir. Bu kelimeler asılları bakımından Arapça olmakla birlikte Türk kültürünün asli unsuru olan İslâm diniyle birlikte Türkçeye yerleşmişlerdir. Kur’an dili olan Arapça’dan geçen kelimeler Türk milletinin düşünce ufuklarını açmış, yeni sahalarda düşünme imkânı sağlamıştır. Türkçe, bu kelimelerle zengin bir muhteva kazanmıştır.¹³³

Türkçe, Kur’an dili olan Arapça’dan kelimeler alıp onları kendi bünyesine katan bir dildir. Türklerin İslâm’ı kabulüyle, Türkçeye çok sayıda Arapça kelime geçmiştir. Bu kelimeler uzun sayılabilecek tarihî bir süreç içerisinde yaygın bir şekilde kullanılmışlardır. Özellikle dinî terminolojide Arapça’nın belirgin bir etkisi vardır. Ancak bu kelimeler, Türkçeye geçtiklerinde, Arapça’da, özellikle Kur’an’da ifade ettikleri anlamları her zaman koruyamamışlardır. Zamanla az ya da çok anlam değişmesine uğramışlardır. Dili Türkçe olan bir kimse Kur’an’ı anlama sürecinde, onda, kendi dilinde var olan birçok kelime ile karşılaşacaktır. Bu kelimelerin Türkçeye geçerken veya geçtikten sonra anlam değişimine uğrayıp uğramadıklarını belirlemek, Kur’an’ın doğru anlaşılmasında büyük önem arzeder. Bu anlam değişmelerinin göz ardı edilmesi, Kur’an’daki bazı önemli kavramların yanlış anlaşılmasına yol açabilmektedir. Nitekim söz konusu anlam değişmelerinin dikkate alınmadığı Kur’an meallerinde birtakım hatalar yapılmıştır.¹³⁴

¹³¹ Toklu, s. 93.

¹³² Fecr, 89/6-13.

¹³³ Lütfullah Cebeci, *Kur’an’a Göre Takva*, Sehâ Neşriyat, İstanbul, 1985, s. 14-15.

¹³⁴ Ali Galip Gezgin, “Kur’an’da “Huşû” Kelimesinin Semantik Analizi”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara, 2000, s. 81; Zekeriya Pak, “Kur’an’daki Kelimelerin Türkçeye Geçiş Süre-

Başlangıçta Kur'an'daki anlamlarıyla Türkçeye giren kelimeler zamanla anlam değişmesine uğramışlardır. Buna bağlı olarak düşünce şekli ve değer hükümleri de değişikliğe uğramıştır. Türkçedeki Kur'an asıllı kelimeler Kur'anî anlamlarını kaybedince, doğal olarak bu kelimelere dayalı düşünceler de Kur'anî temelinden uzaklaşmıştır. Bu sebeple, bu anlam değişikliklerinin düzeltilmesine, yanlış ve eksik anlamaların giderilmesine, kelimelerin anlamlarının yeniden Kur'anî temeline oturtulmasına ihtiyaç vardır.¹³⁵

Arapça'dan Türkçeye geçen bazı kelimelerde özellikle anlam daralması söz konusudur. Arapça'da birden fazla anlamı olan sözcükler, genellikle Türkçeye bu anlamlarıyla değil, sadece bir tanesiyle geçmişlerdir.¹³⁶ Meselâ, "el-cezâ" kelimesi, Arapça'da olumlu veya olumsuz nitelikteki bir davranışa uygun düşen karşılığın verilmesi anlamına gelir. Kelimenin taşıdığı, "karşılık" anlamının niteliği, içinde bulunduğu bağlamdan anlaşılır. Türkçe ifadesiyle bazen "ödül", bazen de "ceza" olur. Bazen hem ödül hem de ceza anlamlarından ikisini birden içererek mutlak "karşılık" anlamına gelir. Arapça'dan Türkçeye geçen bu kelime, bu süreçte, içerdiği çift yönlü "karşılık" anlamından birini kaybederek anlam daralmasına uğramıştır. Sadece uygun görülmeyen tutum ve davranışları önlemeye yönelik üzüntü ve acı veren uygulama anlamını muhafaza etmiştir.¹³⁷ "el-Cezâ" kelimesi Kur'an'da cezâ,¹³⁸ ödül,¹³⁹ hem ceza hem de ödülü içerecek¹⁴⁰ şekilde genel manada "karşılık" anlamlarında kullanılmıştır. Türkçede¹⁴¹ bu anlamlar içerisinde, sadece, "olumsuz eyleme karşılık verme" anlamı kullanılmaktadır.

C. Aslî Mana İzafî Mana

Kelimelerin biri aslî, diğeri ise izafî olmak üzere iki manası vardır. Aslî / esas mana, kelimenin her zaman taşıdığı asıl anlamıdır. İzafî mana ise, kelimenin içinde bulunduğu özel sistemden ve bu sistemdeki diğer kelimelerle olan ilişkisinden dolayı kazandığı özel anlamdır.¹⁴²

---

cinde Uğradıkları Anlam Değişmeleri", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 3, 2004, s. 91, 93.

¹³⁵ Cebeci, s. 15; Gezgin, "Kur'an'da "Huşû" Kelimesinin Semantik Analizi", s. 81.

¹³⁶ Müftüoğlu, s. 27.

¹³⁷ Pak, s. 95.

¹³⁸ A'râf, 7/40

¹³⁹ Mâide, 5/85; En'âm, 6/84.

¹⁴⁰ Mü'min, 40/17.

¹⁴¹ Komisyon, **Türkçe Sözlük**, I/401.

¹⁴² Celal Kırcı, **İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler**, Tuğra Neşriyat, 1993, s. 175.

Her sözcüğün bir temel / esas, bir de bağlamsal / izafî anlamı vardır. Sözcüğün, dilde kullanımı süreklilik kazanarak belli bir zaman dilimi için sabitlenmiş anlamlarına esas / gerçek anlam denir. Gerçek anlam, tek olarak alındığında da insan kavrayışında uyandırdığı sözcüklere girmiş anlamlardır. Herhangi bir sözcük söylendiği zaman, zihinde bir anlam belirir. Bu anlam kişiden kişiye değişmekle birlikte, aynı sözcükler hakkında büyük çoğunluk benzer anlamları düşünür. İşte sözcüklerin en yaygın olan ve hemen herkes tarafından bilinen bu anlamına gerçek anlam denir. Kullanım içerisinde başka bir sözcüğün anlamını geçici olarak üstlenmek suretiyle kazanılan anlama, yan / izafî anlam denir. Sözcüğün her kullanımında anlamı bağlam belirler. Her sözcük bağlamıyla sıkı bir şekilde ilişkili olup anlamını buradan alır. Bu bağlamsal anlam teknik terimlerde temel anlamla kaynaşabilir.¹⁴³

Kavramların delâlet ettiği anlamlar, içinde buldukları kültür sisteminden ve yakın kelimelerle olan ilişkilerinden etkilenerek semantik değişikliğe –esas ve izafi anlam değişikliğine- uğrarlar. Kelimeler, ifade ettikleri esas ve izafî anlamları yalnız başına tek tek kelimeler halinde değil, daima bir sistem içerisinde kazanırlar. Kelimenin her zaman taşıdığı “esas anlam” olurken, siyâk yani bağlam içerisinde kazandığı yan anlam ise, “izafî anlam” olmaktadır. Dolayısıyla kelimeler, yeni bir düşünce sistemi içerisinde esas anlamlarından daha kuvvetli ve semantik açıdan daha önemli izafî manalar kazanırlar. Kelimeler arasındaki bu ilişkiler düzeni, kelimelere özel anlamlar yükler. Bundan dolayı, kelimeleri, diğer kelimelerle gerçekleştirdiği semantik münasebet içerisinde anlamak ve anlamlandırmak gerekmektedir. Bir düşünce sistemi içerisinde esas manalardan daha kuvvetli izafî manalar kazanan kelimelerin semantik açıdan tarihî gelişimini, esas ve izafî manalarını tespit etmeden isabetli bir şekilde analiz etmek oldukça zordur.¹⁴⁴

Kavramların semantik analizi yapılırken, ait olduğu düşünce sistemi ve anlam örgüsü içinde değerlendirilmesi, esas manalarının yanında bağlamda kazandıkları yeni anlamlarının da dikkate alınması gerekir. Kavramların bir düşünce sistemi içerisinde kazandığı yan anlamları, her zaman delâlet ettikleri esas manaları etrafında şekillenir. Bununla birlikte, izafî manalar esas manaları dışlamaz. İzafî manalar, esas manalar üzerine inşa edilir ve daima esas manalar göz önünde bulundurulur. Bir kelimenin delâlet ettiği izafî boyutunu semantik açıdan tahlil edebilmek için, o dili konuşan toplumun

¹⁴³ Guiraud, s. 29; Uğur, s. 21; Bayraktar, s. 148.

¹⁴⁴ Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s. 17-21; Yılmaz, “Semantik Analiz Yönteminin Kur'an'a Uygulanmasına Dair”, s. 367.

sosyo-kültürel yapısı hakkında dikkatli bir araştırma yapmak, kelimenin etimolojik ve semantik yönü hakkında bilgi sahibi olmak lazımdır.¹⁴⁵

Meselâ, “kitap” kelimesinin aslî manası, herkesçe bilinen ve kullanılan anlamıdır. Bu kelime, gerek Kur'an'da gerekse Kur'an dışında olsun, hep aynı nesneyi çağırır. Konuşma dilinde “kitap” denince her zaman belli bir şey akla gelir. İşte “kitap” kelimesinin bu sürekli anlamı, onun esas manasıdır. Fakat kelimenin manası sadece bu esas manadan ibaret değildir. Kur'an bünyesinde “kitap” kelimesi izafi anlam kazanır. Bu kelimenin, izafî manası ise, vahiy yoluyla gelen bilgilerin yer aldığı sayfalardan oluşan ilâhî kitabın veya Kur'an'ın adıdır. Aslî mana, kelimenin seçkinliğini ifade ederken, izafî mana açıklığını belirtir. Kelimenin seçkinliği değişmediği halde, açıklığı değişebilmektedir. “Kitap” kelimesinin herkes tarafından bilinen ve kullanılan manası veya bu kelimeyi diğer kelimelerden ayıran aslî mana onun seçkinliğidir. “Kitap”a Kur'an denilmesi ise onun açıklığıdır. Burada basit / yalın anlamdaki “kitap” kelimesi, özel bir sistem içerisinde yer almak ve Allah, vahiy, peygamberle ilişki kurmak suretiyle dinî bir kutsallıkla çevrili özel bir mana kazanmıştır. “Kitap” kelimesi Kur'an'da geçtiği zaman, ilgili bulunduğu diğer kelimelerle olan ilişkisi bağlamında ele alınır. Bu ilişki, kitap kelimesine semantik bir anlam yükler. Eğer “kitap” kelimesi bu sistemin dışında olsaydı, söz konusu anlamı taşımazdı. Bu kelime Kur'an'da kullanıldığı yerlerde, asli anlamda “kitap” kelimesinin manasının bir kısmını taşır. İşte kelimenin kökünden değil de, içinde bulunduğu ilişkiler sisteminden doğan bu anlam, izafî manadır. Kitap kelimesi kendi başına yalın anlamını ifade ederken, vahiy alanında ilâhî kitabı anlatır.¹⁴⁶

D. Kur'an Kelimelerinin Manalarının Tespitinde Nüzûl Öncesi ve Nüzûl Döneminin Yeri

Kur'an'ın dili, hitap ettiği çevre ve kültürel ortam ile irtibatlıydı. Yüce Allah Hz. Peygambere Kur'an'ı vahyettiğinde, ilâhî mesajın ilk muhataplarına ait dil sistemini seçmiştir. Kur'an, kendisine muhatap seçtiği insanlarla anlaşılır ve etkili bir iletişim kurabilmek için, doğal olarak ilk hitap çevresinin dilini kullanmıştır. Nâzil olduğu ortamda insanlara onların kullandığı kelime ve kavramlarla hitap etmiştir.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Yılmaz, “Semantik Analiz Yönteminin Kur'an'a Uygulanmasına Dair”, s. 367.

¹⁴⁶ Izutsu, Kur'an'da Allah ve İnsan, s. 21; Kırca, İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler, s. 175.

¹⁴⁷ Nasr Hamid Ebû Zeyd, İlahî Hitabın Tabiatı, Kitâbiyât, Ankara, 2001, s. 47; İsmail Çalışkan, Kur'an'da Din Kavramı, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002, s. 41.

Kur'an-ı Kerim, 610-632 yılları arasında Mekke ve Medine civarında kullanılan dil ile ifade edilmiştir. Dolayısıyla Kur'an'daki bilgiler o dönemin kelime ve kavramlarıyla insanlara sunulmuştur. Bu sebeple, Kur'an'ı doğru anlayabilmek için nüzûl öncesi döneme ait kelime ve kavramların, o devirde hangi manalarda kullanıldığının iyi bilinmesine ihtiyaç vardır. Yine kelimelerin nüzûl öncesi dönemdeki anlamlarıyla nüzûl dönemindeki anlamları karşılaştırılarak, anlam değişikliklerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Çünkü Kur'an'ı oluşturan kelime ve kavramlar nüzûl öncesi ve nüzûl dönemine aittirler.¹⁴⁸

Arapça kelimeler Kur'an'ın kelime hazinesine dahil olarak onda yer almak suretiyle gelişmelerini sürdürmüşlerdir. Söz konusu değişme ve gelişme, umûm ifade eden bir kelimenin tahsisi –geniş anlamdan dar anlama geçiş-, lügat anlamıyla ilişkili olarak yeni bir anlama geçiş gibi şekillerde meydana gelmiştir. Arapça bazı kelimeler muhataplarının zihnindeki haliyle bırakılırken, bazıları da Kur'an'daki bağlamı ve semantik alanı sebebiyle muhteva bakımından zenginleşmiş, anlam bakımından takviye edilmiştir. Kur'an'da kullanılışlarıyla birlikte Arapça kelimeler, vahiy öncesinde bilinmeyen yeni anlamlar kazanmışlardır.¹⁴⁹

Kur'an-ı Kerim'in inişi ve İslâm'ın doğuşu ile birlikte Arapça'da meydana gelen olay, dilin "İslâmlaşması" diye adlandırılmıştır. Kur'an'ın Arapça olarak inmesi, Arap dilinde köklü bir değişime neden olmuştur. O ana kadar Câhiliye düşüncesi Arapların zihinlerine kavramsal olarak iyice yerleşmiş olduğundan, Kur'an'ın gelişiyle akılları iyice karışmıştır. Kur'an'ın Arapça olarak gelmesi, Câhiliye insanına sadece yabancı ve gizemli gelmekle kalmamış, dilin Arapların düşünce dünyasını yansıtan zihinsel formunda da değişikliğe yol açmıştır. Her ne kadar Kur'an'ın kullandığı bazı kelime ve kavramlar Arapların o güne kadar kullanmış oldukları kelimelerin aynısıysa da, daha önceki semantik alan içerisinde yer almıyorlardı.¹⁵⁰

Kur'an'da Câhiliye erdemlerinin pek çoğu İslâmî bir kimlik kazanmıştır. İslâm'ın gelişi ile birlikte Câhiliyenin ahlâkî terimlerinden birçoğu belli bir anlam değişimine uğramıştır. Bu değişim içinde söz konusu kelimelerin anlam kategorilerinin bazıları ge-

¹⁴⁸ Celal Kırca, "Kur'an'ı Anlamada Dil Problemi", Kur'an Mesajı, sayı: 9, 1988, s. 36.

¹⁴⁹ Ekin, Kur'an'a Göre İnançsızlık (Küfür Kavramının Semantik Tahlili), s. 22.

¹⁵⁰ S. Nakib Attas, İslâm Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi, Çev. Mahmut Erol Kılıç, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, s. 198.

nişlerken, diğer bazıları daralmış, bazıları ise tamamen yeni bir gelişme yönü izlemiştir.¹⁵¹

Kur'an, ilk muhatapları olan Arapların dilinden aldığı kelimelere zaman zaman kendine özgü yeni anlamlar yüklemiştir. Kur'an, kendi anlam dünyasını muhataplarına iletmede vasıta olarak kullandığı kelimeleri, bazen başka bir münasebet sistemi içerisine çekmiştir. Arapların aşına olmadığı düşünce ve erdemleri anlatmak için yeni kelimeler icat etmemiş, var olan kelimelere yeni anlamlar yüklemiştir.¹⁵² Meselâ, "kerîm" kelimesi, Cähiliye kültüründe anahtar terimlerden birisiydi. Bu kelime "fazlaca eli açık olma", "soy sop asilliği" gibi anlamları ihtiva ediyordu. Cähiliye devri Arabı için "kerem" kavramı, "buhl" yani cimriliğin tam zıddı bir anlama sahipti. Fakat Kur'an, "kerîm" teriminin Cähiliye zihniyetinin bildiği ve kullandığı semantik alanını değiştirmiştir. Bu kelimenin "takvâ" kavramı etrafında örülmesini sağlamak suretiyle, Cähiliye insanının bilmediği yeni bir semantik alan ortaya koymuştur.¹⁵³

Kur'an, nâzil olduğu ortamda insanların kullandıkları dil ile onlara hitap etmekle birlikte, bu dilin kelime ve kavramlarının içeriklerini daraltmak ya da genişletmek yahut farklı anlamlar yüklemek suretiyle niteliksel değişikliklere gitmiştir. Kur'an Arap dilini hem kelime dizisi bakımından zenginleştirmiş hem de ona yeni ıstılahlar ve edebî ifadeler katarak kullanım alanını genişletmiş ve böylece gelişmesine katkı sağlamıştır. Özellikle oluşturmak istediği dünya görüşüne temel teşkil edecek kavramların teşekkül sürecinde, nüzûl dönemindeki tedriciliğe paralel olarak birçok kelimeye yeni anlamlar yüklemiş ve bu terimleri kendine ait kılmıştır. Böylece Arap dilindeki mevcut kelimelerden kurulu bir Kur'an terminolojisi meydana gelmiştir. Aynı zamanda bu ıstılahlar sayesinde metafizik ve fizik âleme dair bazı batıl inançları ve bu çerçevede oluşturulmuş yanlış mefhumları düzeltmiştir.¹⁵⁴

Hz. Peygamber'in ilâhî mesajları, bilinen ve algılanan bir dille aktarması, dilin sentaksında değil de manalarında değişiklik yapılması, Kur'an vahyinin, muhataplarının hatta bütün insanlığın ontolojik, epistemolojik ve estetik dizgelerde hakikatten uzaklaştırılan değer ve inançların tümünü değiştirmek istediğini gösterir.¹⁵⁵

¹⁵¹ Izutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, s. 110.

¹⁵² Ömer Özsoy, *Sünnetullâh Bir Kur'an İfadesinin Kavramlaşması*, Fecr Yayınevi, Ankara, 1994, s. 34.

¹⁵³ Attas, s. 198-199.

¹⁵⁴ Ahmet Çelik, *Kur'an-ı Kerim ile Yeni Mânâ Kazanan İstılahların Cähiliye Dönemindeki Kullanılışları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1991, s. 1; Kırca, *"Kur'an'ı Anlamada Dil Problemi"*, s. 7; Çalışkan, s. 41; Düzenli, s. 23.

¹⁵⁵ Nadim Macit, *Kur'an'ın İnsan-Biçimci Dili*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996, s. 27-28.

Cahiliye döneminde de kullanılan ve Kur'an'a giren kelimelerin asıl anlamları tümünden değişmiş değildir. Değişen genel plan ve sistemdir. Kur'an aracılığıyla kurulan yeni sistemin yapı taşları olarak her kelime, kendisine yeni bir mevki bulmuştur. Cahiliye döneminde kullanılmış olan bir kelime yine eski manasıyla ilişkiliydi, ancak yeni sistemdeki yerine oturtulunca semantik bir değişime uğramıştır.¹⁵⁶

Aslında Kur'an'da geçen her Arapça kelimenin normal bir standart manasının olduğu söylenebilir. Ancak Yüce Allah Arapça olarak indirdiği ilâhî mesajda, bunlardan bazılarını, Kendi'si tarafından tayin edilen / belirlenen özel, normal kullanımın dışındaki manalara aktarmıştır. Böylece ilâhî vahiyde kullanılan kelimelerin bazıları, tanımını Yüce Allah tarafından yapılan teknik / ıstılahî manalara kavuşmuşlardır.

Kur'an'ın dünya görüşünün teşekkülünde önemli rol oynayan bütün "anahtar kelimeler" in Kur'an'da yeni anlamlar kazandıkları söylenebilir. Bu terimlerin hemen hepsi İslâm'dan önceki dönemde de şu ya da bu anlamı ifade etmek için kullanılmaktaydı. Bu kelimeler Kur'an mesajının içerisinde yer almaya başladıklarında, kelimelerin kendilerinde değil, kullanıldıkları manalarda, Mekkeli müşriklerin daha önce duymadıkları / bilmedikleri yeni anlamlar ortaya konmuştur. Bu kelimeler milâdî yedinci asırda Kur'an vahyinde kullanılmaktaydılar ve değişik bir kavramlar sistemine aittiler. İslâm dini bu kelimeleri bir araya getirmiş ve o döneme kadar bilinmeyen yepyeni bir kavramlar sistemi içerisinde birleştirmiştir.¹⁵⁷

Meselâ, "münâfık" kelimesi, İslâmî bir tabir olup, Câhiliye döneminde Kur'an'daki manasıyla bilinmemekteydi. Yine "câhiliye" kelimesi Kur'an'da İslâm'dan önceki dönemin adı olarak kullanılmaya başlanmıştır. "Salât" kelimesinin "mutlak duâ" anlamında kullanıldığı Câhiliye şiirlerinden anlaşılmaktadır. Kur'an'da ise bu kelime genel duâ anlamının yanında, periyodik aralıklarla edâ edilen, Türkçede namaz olarak ifade edilen ibadetin adı olmuştur.¹⁵⁸

İbn Fâris (ö. 911/1004), Kur'an'ın nazil oluşunu Arap dili için yeniden doğuş olarak nitelemiştir. Bu yeni süreçle birlikte, kelimelerin hayatları "İslâm öncesi" ve "İslâm sonrası" diye ikiye ayrılmıştır.¹⁵⁹ Celâlüddîn Abdurrahman es-Suyûtî'nin aktardığına göre İbn Fâris şöyle demiştir: Cahiliye döneminde Araplar, atalarından miras aldıkları

¹⁵⁶ İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s. 20.

¹⁵⁷ İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s. 16.

¹⁵⁸ Çelik, *Kur'an-ı Kerim ile Yeni Mânâ Kazanan İstilahların Cahiliye Dönemindeki Kullanılışları*, s. 3.

¹⁵⁹ Mustafa Öztürk, "Sadaka" Kavramının Kur'an'daki Anlam Çerçevesi –Semantik Bir Tahlil Denemesi–, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 12-13, 2001, s. 459.

dil, edebiyat, dinî inanç ve gelenekler uyarınca hayatlarını sürdürmüşlerdir. İslâm'ın gelmesiyle birlikte bu durum değişmiştir. Cahiliye dönemine ait dinî inanç ve uygulamalar kaldırılmıştır. Dildeki mevcut kelimeler, ilaveler yapmak, yeni hükümler koymak ve birtakım kurallar getirmek suretiyle anlam değişikliğine uğramıştır. Böylece mevcut kelimelere yüklenen yeni anlamlar öncekilerin yerini almıştır.¹⁶⁰ İbn Fâris'in bu tespiti, Câhiliye döneminden İslâmî döneme geçişte Arapça kelimelerde meydana gelen anlam değişikliklerini belirtmektedir. Onun bu yaklaşımı, dilbilimde artzamanlı semantiğin konusu içinde yer almaktadır.

Kelimelerin ilk anlamlarını inceleyen Kur'an yorumcusu, kelime ve kavramlarının tahlilini yaparken, ele aldığı kelimenin Cahiliye döneminde, Kur'an'ın nüzûlü öncesinde hangi anlama geldiğini araştırmalıdır. Semantik tahliller yapmak suretiyle sözcüklerin İslâm öncesi anlamlarına işaret etmelidir. Sözcüklerin Kur'an'da, onun nüzûlü sırasında hangi manada kullanıldığını, ne gibi yeni anlamlar kazandığını öğrenmelidir. Çünkü Kur'an'ı doğru anlamamanın temel şartlarından birisi, onu nâzil olduğu dönemde Arap dilinin özellikleri çerçevesine incelemektir. Bir müfessirin / Kur'an araştırmacısının yapması gereken, Kur'an âyetlerini oluşturan kelime ve kavramların ilk ortaya çıktıkları dönemde ve Hz. Peygamber tarafından ilk okunduğunda, onları dinleyen kimselerin / sahâbilerin o kelimelerden ne anladıklarını tespit edebilmektir. Her şeyden önce müfessirin âyette geçen kelime ve kavramlara yüklemesi gereken anlam, Kur'an'ın nüzûlü sırasında delâlet ettiği ilk anlamdır. Bunun için atılması gereken adım, söz konusu sözcüklerin nüzûl ortamındaki manalarını tespit etmektir.¹⁶¹

Kur'an, Arap diliyle nazil olmuştur, dolayısıyla Kur'an metni Arap toplumunun dil dünyasına, Arap dilinin miladi yedinci yüzyıldaki yapısına uygun biçimde ifade edilmiştir. Bu nedenle Kur'an'ı anlama ve yorumlamada Arap dilinin nüzûl dönemindeki kullanımını dikkate almak gerekir. Diğer bir deyişle, Kur'an'ı dil ve kavram düzeyinde sağlıklı şekilde anlamak için, miladi yedinci yüzyıldaki Arapların, vahyin nüzûlü

¹⁶⁰ Celâlüddin Abdurrahman es-Suyûtî, *el-Muzhir fi Ulûmî'l-Luga*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, tsz., I/294.

¹⁶¹ Emin el-Hûlî, *Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metod*, Çev. Mevlüt Güngör, Bayrak Matbaası, İstanbul, 1995, s. 84-85; Davut Aydüz, *Tefsir Tarihi Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, Işık Akademi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 193; Muhsin Demirci, *Konulu Tefsire Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul, İstanbul, 2006, s. 125, 128; Soy-saldı, "Kur'an'ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi", s. 41; Dumlu, *İbn Teymiye ve Konulu Tefsir*, s. 84; Ekin, *Kur'an'a Göre İnançsızlık (Küfür Kavramının Semantik Tahlili)*, s. 17.

döneminde bu kelimelerle hissettiklerini ve düşündüklerini anlayabilmek, dile ilişkin sembollere verdikleri anlamları doğru bir şekilde kavrayabilmek şarttır.¹⁶²

ez-Zerkânî'nin belirttiği gibi, Kur'an, nâzil olduğu çağda kullanılan manalara göre tefsir edilmelidir.¹⁶³ Kur'an'ı doğru anlamamanın temel şartlarından birisi, onu nâzil olduğu dönemdeki Arap dilinin bütün hususiyetleri çerçevesinde incelemektir. Kelimelerin, Kur'an'ın indirildiği dönemde taşımakta oldukları anlamları belirlemektir. Bir başka deyişle Kur'an'ın ilk muhataplarının, kelimelerden anladıkları manalara ulaşmaktır.¹⁶⁴ Kur'an kelime ve kavramlarının, nüzûl dönemindeki manalarını incelemek, bu dönemde yaşayan insanların Kur'an lâfızlarından anlamış oldukları manaları tespit etmek eş süremler semantik çalışma ile mümkün olur.

Kur'an'ın Arapça olarak indirildiğinde kuşku yoktur. Fakat burada söz konusu edilen, Hz. Peygamber zamanında kullanılan Arapça'dır. Kur'an'ı doğru anlama konusunda bu gerçeğin göz ardı edilmemesi gerekir. Kur'an'ı Hz. Peygamber ve onun seçkin sahabilerinin anladıkları gibi anlamak durumundayız. Böyle bir anlamayı gerçekleştirmek için yapılması gereken, Kur'an'ın kullandığı kelimelerin Hz. Peygamber zamanındaki anlamlarına ulaşmaktır. Buna ulaşmaya yardımcı olabilecek malzeme ise eldeki mevcut lügatlerdir.¹⁶⁵

"Kur'an'ın dili Arapça'dır; Arapça olarak nâzil olmuştur" derken, Arap dilinin tarihin belli bir evresinde konuşulduğu hali / şekli kastedilmektedir. Dolayısıyla, "Kur'an'ı doğru anlamak için Arapça'yı bilmeye ihtiyaç vardır" dediğimizde, nüzûl döneminde konuşulmakta olan Arapça'dan söz etmekteyiz. Çünkü Kur'an'da kullanılan kelimeler ve anlamları, nüzûl döneminde Arapların bildikleri ve kullandıkları, Hz. Peygamberin konuştuğu dilin çerçevesine dahildir.¹⁶⁶

E. "Semantik Alan" "Anahtar Terim" ve "Odak Kelime"

Semantik çalışması yapan kişinin görevlerinden birisi, semantik alanların kendi içlerine meydana geliş biçimlerini ve bu yapıdan anlam kalıbı çıkarmanın imkânını araştırmaktır. Bir semantik alanda odak kelimenin etrafında yer alan ve "anahtar kelime" ro-

¹⁶² Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul 1997, s. XXIII; Cündioğlu, s. 34.

¹⁶³ Muhammed Abdu'l-Azîm ez-Zerkânî, *Menâhîlu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Dârul-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, II/58-59.

¹⁶⁴ Albayrak, *Tefsir Usûlü*, s. 144.

¹⁶⁵ Müftüoğlu, s. 16.

¹⁶⁶ Cündioğlu, s. 34; Düzenli, s. 19-20.

lünü üstlenen sözcükler vardır. Bu vasatta dikkate alınması gereken, semantik alanları birbirinden ayırt ederken ve bu alanların tahlilini yaparken rol alan terimlerden birisi de “odak kelime”dir. Araştırmamızın bu bölümünde, Kur'an araştırmacısının semantik alan konusunda yapması gereken çalışmaları ele alacağız. Kur'an'ın sağlıklı bir şekilde yorumlanabilmesi için, onun odak ve anahtar terimlerinin delâlet ettiği manalarının tespit edilmesine duyulan ihtiyacı açıklayacağız.

1. Semantik Alan

Semantik çalışmalarda, “semantik alan” / “anlam alanı” ifadesiyle anlatılmak istenen şudur: Kelimeler ve kavramlar arasında çok sıkı bir anlam ilişkisi vardır. Kelimelerin işte bu anlam örgüsü içerisinde tahlil edilmesi lazımdır. Tek tek, birbirinden bağımsız şekilde tahlil edilmeleri sağlıklı sonuç vermez. Semantik alan tabiriyle anlatılmak istenen, kelimeleri, mozaik bir yüzeyde birbirini sınırlandıran ve birbirini tamamlayan parçalara benzeterek değerlendirmektir.¹⁶⁷

Bir sözcüğün kavramsal alanına şu şekilde yaklaşılabilir: Dil dışı dünyadan hareket ederek, “gösterilen”in başlıca alanları ortaya konur ve mevcut bütün “gösteren”ler buna yerleştirilir.¹⁶⁸

Zihinde aynı veya yakın kavramlar oluşturan kelimelerin meydana getirdikleri ortak alana, “anlam alanı” denir. “Anlam alanı”, aynı gerçeklik kesiminde yer alan olguları belirten, anlam açısından ortak bir paydaya indirgenebilir. “Anlam alanı”, sözlüksel birimlerin içerik düzlemindeki bağlantılardan kurulu düzendir.¹⁶⁹

Bir dilin kelime hazinesi, kendi başlarına bir kelimeler kümesi değildir. Bu küme içerisinde kelimeler birbirine bağımlı olarak belli bir düzene tâbidir. Bu kelimeler birçok yönden birbirlerine bağlanırlar ve birbiri üstüne binen bölgeler oluştururlar. Çeşitli kelimelerin birbirleriyle olan ilişkilerinden doğan bu bölgelere semantik alan denir.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Aksan, *Anlambilim Anlambilim Konuları ve Türkçe'nin Anlambilimi*, s. 42; Ekin, *Kur'an'a Göre İnançsızlık (Küfür Kavramının Semantik Tahlili)*, s. 24.

¹⁶⁸ Nesrin Kaya ve diğerleri, *Üniversiteler İçin Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006, s. 188.

¹⁶⁹ Komisyon, *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü: Sosyal Bilimler*, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara, 2011, s. 50; Komisyon, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, I/169; Nükhet Güz ve diğerleri, s. 21.

¹⁷⁰ Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s. 28.

Türkçeden örnek verecek olursak, “alınmak”, “incinmek”, kırılmak”, “gücenmek”, “darılmak”, “küsmek” gibi yakın anlamlıların oluşturduğu bir alanın varlığı tasavvur edilebilir. Bu öğelerin değerleri ve aralarındaki farklar, semantik alan içinde birbirlerine göre değerlendirilir.¹⁷¹

“Küfür” kavramının semantik alanına giren Kur’an kelimeleri arasında, “şirk”, “isyân”, “tekzîb”, istikbâr”, “zulüm”, “dalâlet” ve “fısk”ı sayabiliriz. Burada odak kelime olan “küfür”ü saran diğer anahtar kelimeler ya bu kelimenin özel bir manasıdır ya da onunla yakından ilişkisi bulunan anlamlar taşırlar.¹⁷²

Kur’an sisteminde bütün semantik alanlar doğrudan doğruya merkezî Allah fikriyle ilişkilidir ve bu düşünce tarafından yönetilirler. Kur’an’ın dünya görüşünde “Allah” kavramı üzerinde kurulan ve onun etrafında sıralanan bir kavram insicamı vardır.¹⁷³

Önemli bir anahtar kelime, gelişiminin her safhasında etrafında belli sayıda anahtar sözcük toplar ve böylece bir ya da daha fazla semantik alan teşkil eder. Birden fazla anahtar kelimenin birbirleriyle yakın ilişki oluşturup “alan” adı verilen semantik örgü meydana getirmeleri üç şekilde olur. Birincisi, anlamdaşlık ilişkisi,¹⁷⁴ ikincisi zıt anlam ilişkisi,¹⁷⁵ üçüncüsü ise, bir anahtar kelimenin, her biri bir anahtar sözcük tarafından ifade edilen belli sayıda öğeye ayrılmasıdır.¹⁷⁶

Semantik çalışması yapan kişinin görevi, semantik alanların kendi içlerinde nasıl meydana geldiğini ve son derece karışık bir biçimde birbirine bağlı olan bu yapıdan bir anlam kalıbı çıkarmanın imkânını araştırmaktır. Müfessirin, / Kur’an araştırmacısının

¹⁷¹ Aksan, **Anlambilim Anlambilim Konuları ve Türkçe’nin Anlambilimi**, s. 42-43.

¹⁷² Izutsu, **Kur’an’da Allah ve İnsan**, s. 32.

¹⁷³ Izutsu, **Kur’an’da Allah ve İnsan**, s. 40.

¹⁷⁴ Anlamdaşıktan maksat, iki kelimenin tam ve birebir anlamdaşlığı değildir. İki kelimenin, semantik bir durumu kritik bir şekilde değiştirmeksizin, az çok birbiri yerine kullanılabilecekleri durumlardır. “İman” ve “İslâm” kelimelerinin karşılıklı ilişkileri bu çerçevede değerlendirilebilir. Bu kelimeler Kur’an’da birbirleriyle az çok anlamdaşırlar. Bazı âyetlerde bu kelimelerin birbirlerinin yerine kullanıldığı olur. Her ikisinin de aynı kişilik özelliğine sahip insan tipini göstermesi anlamında “Müslüman” ile “mümin” arasında fark yok gibidir. Her ne kadar anlam bakımından bu iki kelime birbirinden farklı ise de, gösterdikleri varlık bakımından anlamdaşırlar. (Toshihiko Izutsu, **İslam Düşüncesinde İman Kavramı**, Çev. Selâhaddin Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul, 2000, s. 274-275)

¹⁷⁵ Kur’an’da, zıt anlam ilişkisini gösteren en iyi örnek, “iman” ile “küfür” arasındaki köklü karşıtlıktır. “İman” ile “küfür” arasında temel zıtlığa dayalı semantik alan İslâm düşüncesinde baştan beri mevcuttu. Kur’an, her zaman “mümin”i, “kâfir”in karşıtı olarak göstermiştir. (Izutsu, **İslam Düşüncesinde İman Kavramı**, s. 276)

¹⁷⁶ Izutsu, **İslam Düşüncesinde İman Kavramı**, s. 274.

yapması gereken, öncelikle Kur'an'ın belli başlı semantik alanlarını ayırmaya çalışmaktır. Sonra komşuları tarafından sınırlanmış küçük büyük pek çok semantik alanı bulmaya, bunların birbirleriyle nasıl ilişki kurduğunu anlamaya gayret etmektir. Büyüklü küçüklü semantik alanların asıl büyük sistem yani Kur'an'ın bütünü içerisine nasıl yerleştiklerini ve o sistemi nasıl bir araya getirdiklerini incelemektir.¹⁷⁷

2. Anahtar Terim ve Odak Kelime

Bir semantik alanda odak kelimenin etrafında yer alan ve söz konusu odak kelimenin eş anlamlıları, zıt anlamlıları, benzer anlamlıları, benzer seslileri, harflerin yerlerinin değişmesiyle elde edilen anlamlı sözcükler, "anahtar kelime" rolünü üstlenirler.¹⁷⁸

Konuya Kur'an açısından yaklaştığımızda, Kur'an'ın dünya görüşünün teşekkülünde önemli rol oynayan kelimelere "anahtar terim" nitelemesi yapılır. Meselâ, "Allah", "İslâm", "iman", "küfür", "nebi", "resul" kelimeleri Kur'an'ın anahtar terimleri arasında sayılabilir. Kur'an'a semantik açıdan yönelen kimse için en önemli meselelerden birisi bu anahtar terimleri bulup çıkarmaktır. Çünkü bu çalışma, yapılacak analitik araştırmanın yönünü tayin edeceği gibi, aynı zamanda binanın temelini teşkil eder.¹⁷⁹

Anahtar terimler kendi aralarında bir kelime hazinesi meydana getirirler. Bu kelime hazinesi, kelimelerin birbirleriyle değişik ve çeşitli ilişkilerinden doğar.¹⁸⁰

Burada dikkate alınması gereken terimlerden birisi de, "odak kelime"dir. "Odak kelime" aslında özel bir anahtar terimdir. Bu terim, semantik alanları birbirinden ayırt ederken ve bu alanların tahlilini yaparken işe yarar. Odak kelime, büyük bir sistem içinde bulunan özel bağımsız alanı gösterir. Bir semantik alan içinde bulunan bir gurup anahtar kelime, odak kelime sayesinde diğerlerinden ayrılır. Odak kelime, birçok anahtar kelimedenden meydana gelen bir bölümün önemli bir kavram merkezi durumundadır.¹⁸¹

Bütün anahtar kelimeler odak kelime için aday olmaya ve sistemin gerçek odak kelimesi kabul edilmeye uygundur. Odak kelimeyi belirlemek, Kur'an kelime ve kavramlarını anlamaya çalışan kişinin tercihinin kalmıştır. Buna rağmen, odak kelime düşüncesinin yararı inkâr edilemez. Odak kelime elastikî bir kelimedir. Semantik alanda

¹⁷⁷ Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s. 30.

¹⁷⁸ Ünal, s. 10.

¹⁷⁹ Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s. 26-27.

¹⁸⁰ Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s. 27.

¹⁸¹ Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s. 30.

odak kelime kabul edilen bir kavram, başka bir alanda normal kelime rolünü üstlenebilir.¹⁸²

Meselâ, “iman” kelimesi Kur’an’da çok önemli bir role sahiptir. Onu kendi semantik alanının odak kelimesi kabul etmeye kimse itiraz etmez. İmanı odak kelime kabul ettiğimizde, birçok anahtar kelimenin onun etrafında dizildiğini ve böylece hepsinin birlikte Kur’an vokabularisinde¹⁸³ önemli bir semantik alan oluşturduklarını görürüz. Bu anahtar kelimeler, “şükür”, “İslâm”, “tasdik”, “Allah” gibi olumlu ya da “küfr”, “tekzîb”, “isyân”, “nifâk” gibi olumsuz mahiyette bulunabilirler. Bu şekilde önemli bir anahtar kelime gurubu, bütün gurubu temsil eden ve birleştiren merkezî / odak bir kelime etrafında toplanmış, birbirine sıkıca bağlanarak müstakil bir semantik alan meydana getirmiş olur. Odak durumdaki kelime, bütün çevreyi sınırlayıp bir birlik fikri meydana getirirken, onun çevresindeki diğer kelimeler de odak kelimenin özel bir yönünü içlerinde taşırlar. Odak kelime birleştirmeyi, onun çevresindeki diğer kelimeler ise ayrıcalığı temsil ederler. Teşekkül etmiş bulunan bu semantik alan, Kur’an vokabularisi içinde kendi başına küçük bir vokabulari oluşturur. Bir başka deyişle, büyük anlam alanının içerisinde küçük / talî bir sistem meydana gelir.¹⁸⁴

Tâlî sistem içinde bulunan kelimelerin her biri, ister odak kelime isterse anahtar kelime olsun, tek bir anlam alanının sınırları içinde mahsur kalmaz, diğer alanlardaki kelimelerle de ilişki kurarlar. Bir alanın odak kelimesi başka bir alanın normal bir anahtar kelimesi olabileceği gibi; bir alanda normal bir anahtar kelime / sözcük, başka bir alanda odak kelime olabilir.¹⁸⁵

Yukarıda verilen örnekte “Allah” kelimesi, söz konusu semantik alan içinde “iman” odak kelimesi etrafında anahtar kelime durumundaydı. Bu özel alanda “Allah” kelimesi, imanın bir objesi olarak bulunmaktaydı. Fakat “Allah” kelimesi Kur’an’da başka yönlerden birçok âyette “iman” da dahil olmak üzere pek çok kelimenin etrafında dizildiği odak kelime olur. Hatta “Allah” kelimesi, Kur’an dilinde kelimeler alanının tamamına hâkim olan en yüksek odak kelimedir.¹⁸⁶

¹⁸² Izutsu, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, s. 30.

¹⁸³ Vokabulari, bir dildeki sözlüksel birimlerin tümüdür. (Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, s. 183)

¹⁸⁴ Izutsu, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, s. 30-31.

¹⁸⁵ Izutsu, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, s. 31.

¹⁸⁶ Izutsu, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, s. 32.

Kur'an vokabularisini, İslâm öncesi vokabulari ile karşılaştıracak olursak, Kur'an vokabularisinde "Allah" kelimesi birinci derecede üstün odak kelimedir. "Allah" kelimesi, Kur'an vokabularisinin yalnız belli bir semantik alanında değil, bütün vokabularide en üst konuma sahiptir. Kur'an sisteminde bütün semantik alanlar doğrudan doğruya merkezî "Allah" fikriyle ilişkili olup onun tarafından yönetilir. Bu sistemde bütün semantik alanlar ve anahtar kelimeler, bu yüksek odak kelimenin etkisi altında bulunurlar. Yalnız din ve imanla ilgili kavramlar değil, bütün ahlâkî kavramlar, bireysel ve toplumsal hayatla ilgili meseleler, bu düşünceyle yakından ilişkilidir.¹⁸⁷

Sonuç olarak, Kur'an'ın sağlıklı bir şekilde anlamlandırılıp yorumlanabilmesi için, onun odak ve anahtar terimlerinin delâlet ettiği manaları tespit etmek gerekir. Kur'an'ın, insan ve toplum hayatında gerçekleştirmeyi amaçladığı hedefe uygun olarak doğru ve gerçek bir biçimde anlaşılması, yorumlanması, onun odak ve anahtar kavramlarının tespit edilip açıklığa kavuşturulmasına bağlıdır. Bunun için Kur'an'ın kelime ve ifadelerini, odak ve anahtar kavramlarını anlama ve yorumlama konusunda, çağımızda gelişen anlama, anlamlandırma, yorumlama ve kavramsal tahlil yöntemlerinden istifade edilmelidir.¹⁸⁸

F. Semantik Tahlil Yapılırken İzlenecek Aşamalar

Semantik tahlil ilk bakışta kolay gibi gözükür. Önemli Kur'an kelimelerini toplayıp Kur'an'da ne anlama geldiklerine bakmak suretiyle iş halledilmiş zannedilir. Fakat gerçekte iş sanıldığından daha zordur. Çünkü kelimeler Kur'an'da birbirinden ayrı, yalnız halde bulunmazlar. Her birinin diğeriyle yakın bir ilişkisi vardır. Bu kelimeler somut anlamlarını, birbirleriyle olan bu ilişkiler sisteminden alırlar. Kelimeler kendi aralarında büyüklü küçüklü guruplar teşkil ederler ve birbirlerine çeşitli yollarla bağlanırlar. Bu suretle oldukça düzenli bir bütün ve son derece karmaşık kavramsal ilişkiler ağı kurarlar. İşte Kur'an'da böyle bir anlam sistemi vardır. Kur'an'daki anahtar kelimeleri tahlil ederken, sistem içinde kelimelere özel anlamlar kazandıran bu tür kelime ilişkilerini göz önünde bulundurmak gerekir.¹⁸⁹

Kur'an'ın kavramlarını tahlil etmek zor olmakla birlikte, bunu kolaylaştıracak bazı imkânlar vardır. Her şeyden önce klasik Arapça yeryüzünün en iyi bilinen dillerinden birisidir. Gerek gramer gerekse kelime hazinesi yönünden en ince ayrıntılarına ka-

¹⁸⁷ Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s. 40-41.

¹⁸⁸ Sadık Kılıç, "Nesnellikle Öznellik Arasında Yorum", *İslâmî Araştırmalar*, sayı: 9/1-4, 1996, s. 103.

¹⁸⁹ Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s. 36.

dar gözden geçirilmiştir. Elimizde iyi ve güvenilir lügatler bulunmaktadır. Arapça üzerinde yapılan filolojik çalışmalar oldukça çoktur. Yine Kur'an tefsiri alanında yetkin kaynaklara sahip bulunmaktayız.¹⁹⁰

Kur'an kelime ve kavramlarının anlaşılmasına yönelik çalışmalar yeni başlamış değildir. Müfessirler, Kur'an kelimelerinin anlamlarını ortaya çıkarmak için çeşitli yöntem ve aşamaları izlemişlerdir. Kur'an'ı doğru anlayabilmek için kelime ve terkiplerin bütün inceliklerini gözetmek gerektiğine vurgu yapan Elmalılı Hamdi Yazır'ın önerdiği semantik tahlil yöntemi şu aşamalardan oluşmaktadır:

Birinci aşama "kelimelerin mefhumlarını (anlamlarını) iyice tespit etmek"tir. İkinci aşama, kelimeleri "mevkilerinde lâfzen veya manen alâkadar olabileceği kelimât (sözcükler) ve meanisi (manaları) ile mukayese eylemek"tir. Üçüncü aşama kelimelerin "tarzı terkiplerini, siyâk-u sibaklarını mülâhaza etmek"tir. Dördüncü aşama, "bunlardan asıl manayı murat ile tezyinâtı temyiz eylemek"tir. Asıl kastedilen mananın tespitinde de iki durum söz konusudur. Bunlardan birincisi, "kelimenin aslında veya makamındaki mefhumu zihnîsi (zihindeki anlamı)"dir. İkincisi, "onların vakide mütenavelleri, masadıklarıdır ki, tamim-tahsis, itlâk-takyit gibi hususat bu ikisi arasında cereyan eder."¹⁹¹ Kur'an ifadeleri hakkında semantik tahlilin nasıl yapılacağına dair Elmalılı'nın önermiş olduğu bu aşamalar, bu konuda geliştirilecek detaylı analiz / tahlil yöntemleri için sade bir model mahiyetindedir.

Başarılı bir semantik analiz çalışması yapabilmek için bazı inceleme merhalelerini takip etmek gerekmektedir. Bu aşamaları maddeler halinde şöyle sıralamak mümkündür:

1. Kur'an'da geçen bir kelimenin semantik analizini yapabilmek için öncelikle / birinci aşamada o kelimenin etimolojisini, etimolojik yapısını ve kök anlamını yani ilk gerçek manasını bilmeye ihtiyaç vardır. Kur'an'ın lâfzî anlamının belirlenmesinde, Arapça sözcüklerin etimolojik¹⁹² açıdan incelenmesi gerekmektedir. Bilindiği gibi, Arapça, kelime türetilmesi bakımından oldukça zengin bir dildir. Bu sebeple fiil kökleri sistemi ve bu köklerden türetilebilecek sayısız kelime formları, Arapça'ya büyük bir esnek-

¹⁹⁰ Izutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, s. 34.

¹⁹¹ Yazır, I/122-123.

¹⁹² Etimoloji, sözcüklerin kaynağını / kökenini, ne zaman ortaya çıktıklarını, nereden geldiklerini, hangi aşamalardan geçtiklerini ve tarihsel gelişim sürecinde ne gibi değişimlere uğradıklarını inceler. (Cevdet Yalçın, *Türk Dili ve Kompozisyon*, ART Yayınları, Ankara, 2001, s. 16; Nurettin Demir, Emine Yılmaz, *Türk Dili El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2009, s. 34)

lik kazandırmıştır. Dolayısıyla herhangi bir kökten türetilmiş değişik formdaki kelimele-
rin anlamlarının belirlenebilmesi için, o kelimenin etimolojisinin yani kök formunun ve
anlamının bilinmesi gerekir. Doğru ve temel kök anlamı ya da anlamları tespit edilmek
istenen kelimenin mümkün olduğunca ilk dönem kaynaklarına inmek suretiyle taran-
masına, incelenmesine çalışılmalıdır.¹⁹³

Müfessir, kelimenin sözlük anlamını tespit ederken, bazı zorluklarla karşılaşabi-
lir. Bilindiği gibi İslâm medeniyeti hareketli bir geçmişe sahiptir. Farklı milletlerden
İslâm'ı kabul edenler de bu hareketliliğe katılmışlardır. Bu nedenle Kur'an sözcüklerinin
anlamları değişikliğe uğramıştır. Bu durumda müfessirin yapması gereken, kelimenin
ya da kavramın Hz. Peygamber dönemindeki anlamını tespit etmektir.¹⁹⁴ Bir tür eş sü-
remli semantik çalışması yapmaktır.

Kur'an kelimelerinin nüzûl dönemindeki anlamlarını tespit etme konusunda el-
deki mevcut sözlüklerin, bu alanda yeterince hassas bilgiler taşıdıkları söylenemez. Zira
bu sözlükler, kelimenin sözlük anlamı ile, zaman içerisinde edindiği manaları ya da fel-
sefi ve diğer kültürlerin etkisiyle sonradan kazandığı yeni anlamları karışık olarak ver-
mektedirler. Bu sebeple müfessir, kelimenin ilk dönemdeki anlamıyla, diğer anlam evre-
lerini tespit edebilmek için derin ve kapsamlı araştırmalar yapmak durumundadır.¹⁹⁵ Bu
tür bir araştırma artzamanlı semantiğin konusudur.

Kur'an kelime ve kavramlarının etimolojik ve semantik analizlerine kolaylık sağ-
layabilecek, yardımcı olabilecek temel kaynaklar, Arap dili ve edebiyatının elde mevcut
olan etimoloji sözlükleridir. Bu tür lügatlerin en yaygın olanları şunlardır:

Ebû Bekr Muhammed İbn el-Hasen İbn Düreyd el-Ezdî, *Cemheretü'l-Lüga*,

Ebû Nasr İsmâil İbn Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh*,

Ebû Mansûr Muhammed İbn Ahmed el-Ezherî, *Mu'cemu Tehzîbi'l-Luga*,

Ebu'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*,

Mecdüddîn Muhammed İbn Yakûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*

Mecdüddîn Muhammed İbn Yakûb el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevi't-Temyîz*,

¹⁹³ Yılmaz, *Semantik Analiz Yönteminin Kur'an'a Uygulanması*, s. 169-170; Soysaldı, *Kur'an'ı Anlama Metodolojisi*, s. 34; Soysaldı, *"Kur'an'ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi"*, s. 42; Demirci, s. 126-127.

¹⁹⁴ M. Said Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Esra Yayınları, İstanbul, 1997, s. 155.

¹⁹⁵ Şimşek, s. 155.

Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Mükrem İbn Manzûr, *Lîsânu'l-Arab*,
Ahmed İbn Yusuf es-Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz*,

Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn İbn Muhammed er-Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân*.

2. İkinci aşamada, etimolojideki anlamlar esas tutulmak kaydıyla, semantik tahlili yapılmakta olan kelimenin, etimolojik anlamlarının hepsinde gizli / odaklanmış olan kök manası araştırılmalı / gözetilmeli ve etimolojisiyle anlam bağı kurulmalıdır. İşte bu kök anlama uygun olanlar semantik tanımın kapsamına girerler. Uygun olmayanlar ise, sonradan kazanılmış manalardır.¹⁹⁶

3. Kelimenin, tespit edilen kök anlamından hareketle, tarih boyunca kazandığı anlamların bir analizi yapılır. Tarih boyunca kazanılan anlamların içerisinde kök mananın olup olmadığına bakılır. Dolayısıyla semantik tahlil yaparken, kelimenin anlamının tarihsel süreç içerisinde ne gibi anlam değişimlerine –daralma, genişleme, başka bir anlama geçme- uğradığı tespit edilir.¹⁹⁷ Bu aşama da görüldüğü gibi tarihsel semantiğin konusudur.

4. Kur'an kelimelerinin İslâm'dan yani Kur'an'ın nüzûlünden önceki tarihini bilmek önemlidir. Çünkü bu devir, Kur'an kelimelerinin esas manalarına ışık tutar. Bundan dolayı semantik tahlili tapılan kelimenin Kur'an öncesindeki döneme ait anlamlarını da araştırmak gerekir. Arapça kelimelerin Kur'an öncesi anlamlarını öğrenebilmek için Cahiliye devri Arap şiirinden istifade edilebilir. "Muallâka-i Seb'a", "Divânu Antera", "Divânu İmruu'l-Kays" gibi Cahiliye devri şiir kaynaklarına başvurulabilir.¹⁹⁸ Cahiye dönemi Arap dilini diğer evrelerden bağımsız olarak incelemek eş süremlî bir çalışmadır.

Arap dilindeki kuralları ve kullanımları içermesi sebebiyle şiir önemli bir kaynaktır. Müfessirler, Kur'an'ın anlamlarını Arap şiiri aracılığıyla keşfetmeye yönelmişlerdir. Tefsirde şiire yer veren müfessirler, buna ya açıkladıkları bir kelimenin anlamını

¹⁹⁶ Soysaldı, *Kur'an'ı Anlama Metodolojisi*, s. 34; Soysaldı, *"Kur'an'ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi"*, s. 42; Tuncay Tan, *Kur'an-ı Kerim'de İstihza Kavramının Semantik Analizi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2007, s. 6.

¹⁹⁷ Soysaldı, *Kur'an'ı Anlama Metodolojisi*, s. 35; Soysaldı, *"Kur'an'ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi"*, s. 42; Yılmaz, *Semantik Analiz Yönteminin Kur'an'a Uygulanması*, s. 174; Gezgin, *"Kur'an'ı Anlamak İçin Hermenötik mi? Semantik mi?"*, s. 134-135.

¹⁹⁸ İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s. 29; Soysaldı, *Kur'an'ı Anlama Metodolojisi*, s. 35; Soysaldı, *"Kur'an'ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi"*, s. 42.

destekleme ya da Kur'an'daki kullanımın bir benzerini şiirden gösterme amacıyla başvurmuşlardır. Tefsirde yardımcı unsur olarak şiirin kullanılmasının sahabe döneminde başladığı söylenir. Sahabe arasında Abdullah İbn Abbas şiirle istişhâd ederek Kur'an'ı tefsir eden kimse olarak bilinir.¹⁹⁹

Kur'an kelimelerinin, nüzûl öncesi anlamlarının tespit edilmesine duyulan ihtiyaç, tefsir tarihinin başlangıcından itibaren her dönemde / asırda müfessirlerin ilgi gösterdikleri bir durum olmuştur. Câhiliye şiirinden istişhâd ederek Kur'an kelimelerinin manalarını doğru anlama çabası, hemen hemen her müfessirin tefsirinde -az ya da çok-dikkat çeker. Tefsirlerde, birçok şairin beyit ya da mısralarına yer vererek, Kur'an kelimelerinin izahının yapılamaya çalışıldığı görülür. Günümüz Kur'an semantiği çalışmalarının, özellikle de Izutsu'nun öne çıkardığı bu hususa, klasik tefsirlerde de ihtiyaç duyulduğu oranda yer verildiği söylenebilir. Dolayısıyla günümüz Kur'an semantiği, daha önce var olan bir uygulamayı, daha etkin bir şekilde kullanmayı önermektedir.

5. Semantik tahlili yapılan kelimenin Kur'an öncesi anlamını ortaya çıkardıktan sonra, bu kelimeyi türevleriyle birlikte Kur'an'ın edebî metni içerisinde nerelerde, hangi anlamlarda kullanıldığını tespit etmeye ihtiyaç vardır. Müfessir ele aldığı kelimenin Kur'an'da hangi anlam veya anlamlarda kullanıldığını tespit etmelidir. Araştırdığı kelimenin, o kelimeyle aynı kökten türeyen -diğer âyetlerdeki- kelimelerle olan bağını ortaya koymalıdır. Bir kelimenin ya da kavramın anlamını ortaya çıkarabilmek için, aynı lafzın ve türevlerinin Kur'an'daki diğer benzer kullanımlarından yararlanmalıdır.²⁰⁰

Bu ilkenin fiili uygulaması, Hz. Peygamberin başlatıp sahabe dönemiyle devam ettirilen ve günümüze kadar gelen "Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri" yöntemi çerçevesinde

¹⁹⁹ Aydın, s. 47-48, 100; Kur'an'da geçen kelimelerin ne anlama geldiğini ortaya koymada Câhiliye şiirine başvurma, bütün geleneksel müfessirlerin izledikleri bir yöntem olmuştur. Bu yöntemi İslâm düşüncesinde ilk defa gündeme getirenlerden birisi Hz. Ömer'dir. O, bu yaklaşımını Kur'an'ın doğru anlaşılabilmesi için önermiştir. (Ali Galip Gezgin, **Özgün Bir Kur'an Yorumu Örneği**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2009, s. 182) Hz. Ömer'in Câhiliye şiiriyle istişhâdına ilişkin rivâyet şu şekildedir: Hz. Ömer bir gün, minberde okuduğu âyette geçen "tehavvuf" kelimesinin anlamını sorar. Orada bulunan, Huzeyl kabilesine mensup birisi, söz konusu kelimenin "tenakkus" manasına geldiğini söyler. Bunun üzerine Hz. Ömer, o kişiye kelimeyi bu manada kullanan bir şairi bilip bilmediğini sorar. Adam bu soruya evet cevabını vererek, şairlerinin içinde "tehavvuf" kelimesinin "tenakkus" manasında kullanımının geçtiği bir beytini okur. Bunun üzerine Hz. Ömer, Ey insanlar divanınıza sahip çıkın ve sapmayın! Divanınız, Cahiliye şiiridir. Kuşkusuz onda Kitâb'ınızın tefsiri vardır." açıklamasını yapar. (Ebû Zekeriyya el-Ferrâ, **Meâni'l-Kur'ân**, Dâru's-Sürûr, yayın yeri belli değil, tsz., II/101)

²⁰⁰ J. J. G. Jansen, **Kur'an'a Bilimsel-Filolojik-Pratik Yaklaşımlar**, Çev. Halilrahmân Açar, Fecr Yayınları, Ankara, 1993, s. 126; el-Hûlî, s. 87; Soysaldı, **Kur'an'ı Anlama Metodolojisi**, s. 35; Soysaldı, **"Kur'an'ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi"**, s. 42-43; Şimşek, s. 155-156; Eren, s. 50.

gerçekleştirilmiştir. “Kur’an’ın Kur’an’la tefsiri”, her ne kadar bir âyetteki anlamı / hükmü, aynı konudaki başka âyetlerden hareketle açıklığa kavuşturmayı esas alıyorsa da, bir Kur’an kelimesinin / kavramının, aynı kelimenin geçtiği diğer âyetlerle ilişkilendirilerek açıklamak da bu kapsamda değerlendirilebilir. Bir Kur’an kelimesinin anlamını öğrenebilmek için, yine Kur’an’ın kaynak olarak kullanılması, ilke olarak tefsir çalışmalarında her zaman mevcut olmuştur.

Bir kelimenin Kur’an’da farklı anlamda kullanıldığı âyetleri ve bu farklı anlamları gösterebilmek için özel lügatler hazırlanmıştır. Mecdüddîn Muhammed İbn Yakûb el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevi’t-Temyîz*, Ahmed İbn Yusuf es-Semîn el-Halebî, *Umdetü’l-Huffâz fi Tefsîri Eşrefi’l-Elfâz*, Ebu’l-Kâsım el-Hüseyn İbn Muhammed er-Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fi Garîbi’l-Kur’ân* adlı eserler, bunlardan bazılarıdır.

Bayraktar Bayraklı’nın “Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri” isimli eserde yöntem olarak semantik tahlil esas alınmış, tefsiri yapılan âyetlerde geçen kelime ve kavramların sözlük manaları verildikten sonra, söz konusu kelimelerin Kur’an’da hangi âyette hangi manada kullanıldıkları gösterilmeye çalışılmıştır.²⁰¹

6. “Bağlam” kelimesi, çoğunlukla kelimelerin önündeki ve arkasındaki sözcükleri belirtmek için kullanılır. Bağlam, sözcüklerin, sözcük öbeklerinin ve cümlelerin konuşma ya da metin içerisinde yanında bulunan diğer öğelere göre değişik anlamlar kazanmasıdır. Kelime açısından bakılınca bağlam, bir göstergenin, sözü edilen belli bir konuda birlikte bulunduğu, bağlı olduğu diğer öğelerle oluşturduğu bütündür. Bağlam olgusu, sözcük için olduğu gibi, tümce için de söz konusudur. Sözlere bağlamından koparmak yani aktarılan sözlerin önünde ve arkasında neler olduğunu bilmemek, dinleyiciye konuşanın niyeti hakkında yanlış bir fikir verebilir. Söylenen şeyin bağlamından koparılması, kastedilenden farklı bir izlenim uyandırır.²⁰²

Ele alınan kelime hakkında yapılan –yukarıdaki- çalışmalardan sonra, kelimenin âyet içerisindeki anlamının tespitine geçilebilir. Bir kelimenin ya da kavramın belli bir Kur’an ifadesi / âyeti içerisindeki maksadını / manasını anlayabilmek için Kur’an’ın siyak ve sibâkı çok önemlidir.²⁰³ Semantik tahlili yapılan kelimenin, herhangi bir âyet içerisinde geçtiği manayı tespit ederken, siyâk ve sibâkına dikkat edilmeli yani kelimenin

²⁰¹ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2001, I/63.

²⁰² John C. Condon, *Kelimelerin Büyülü Dünyası –Anlambilim ve İletişim-*, Çev. Murat Çiftkaya, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, s. 158-159; Aksan, *Dil Şu Büyülü Düzen*, s. 113-114; Hengirmen, s. 383.

²⁰³ Bu konuda bakınız., Mustafa Ünver, *Kur’an’ı Anlamada Siyakın Rolü-Bütünlük Üzerine*, Sidre Yayınları, Ankara, 1996.

önceki ve sonraki ifadelerle göre alacağı anlamı göz önünde bulundurmalıdır. Çünkü bir kelimenin manasını doğru olarak tespit edebilmek için bağlamda kazandığı anlamı yani siyâk ve sibâki göz önünde bulundurmak lazımdır. Bilindiği gibi, herhangi bir kelime Kur'an'da farklı yerlerde farklı anlamlarda kullanılabilir. Kelimelerin kullanıldığı kontekste / bağlama göre anlamı değişebilmektedir. Bu durum karşısında, âyetin siyâk ve sibâki, aranan anlamı okuyucuya verir. Âyette geçen ve anlamı araştırılan kelime, ayrıca Kur'an'ın bütünü açısından kavranmaya çalışıldığında daha tutarlı anlamlara ulaşılma imkânı ortaya çıkar.²⁰⁴

Kelime ve terkipleri önce cümle bütünlüğü içerisinde anlamaya çalışmak gerekir. Bir âyet her zaman sadece belli bir konu ile ilgili olmasa bile, genellikle belli konu çerçevesine sahiptir. Kur'an'ın bazı kelimelerinin, bazı âyetlerde farklı manalara geldiği, Kur'an içerisinde kullanıldıkları mana çerçevesinde değişik anlamlar taşıdıkları bir gerçektir. Bu farklılıkları, anlam değişikliklerini, ele alınan âyetin anlatmak istediği konu ve fikir çerçevesinde, siyak sibâk bütünlüğü çerçevesinde veya âyet gurubu çerçevesinde ve bazen de Kur'an'ın küllî manzumesi içerisinde tespit edebilmek mümkündür.²⁰⁵

7. Kur'an kelime ve kavramlarını anlamlarının doğru bir şekilde anlaşılmasında eşzamanlı semantik yönteminden yararlanmaya ihtiyaç vardır. Bu yöntemle de Kur'an kelimelerinin anlamlarını tespit edip açıklama imkânı vardır. Semantik alanında kelime ve kavramın rolü, yeri ve önemi, odak ve anahtar kavram oluşu ve benzeri konular eşzamanlı semantik analiz yöntemi ve yaklaşımı sonucunda tespit edilebilirler.²⁰⁶

Kelime ve kavramların semantik alanlarını daha iyi belirleyebilmek için, yakın anlamlı / eş anlamlı veya zıt anlamlı kelimeler arasında kurulan semantik ilişkiler ve anlamsal bağ örgüleri tespit edilmelidir.²⁰⁷ Zira kelimelerin izahları yapılırken, anlamdaş kelimelere başvurulduğu gibi, zıt anlamlı sözcüklerden de yararlanır.²⁰⁸

²⁰⁴ Hüseyin Atay, *Kur'an'a Göre Araştırmalar (I-III)*, Atay Yayınevi, Ankara, 1997, s. 209; Vecdi Akyüz, *Kur'an'da Siyasî Kavramlar*, KİTABEVİ, İstanbul, 1998, s. 11; Mehmet Murat Karakaya, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Dil Problem*, Marifet Yayınları, İstanbul, s. 58; Soysaldı, *Kur'an'ı Anlama Metodolojisi*, s. 35; Soysaldı, *"Kur'an'ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi"*, s. 43; Şimşek, s. 156; Eren, s. 49; Gezin, *"Kur'an'ı Anlamak İçin Hermenötik mi? Semantik mi?"*, s. 134.

²⁰⁵ Hâlis Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, Şule Yayınları, İstanbul, 2009, s. 48; Albayrak, *Tefsir Usûlü*, s. 145.

²⁰⁶ Yılmaz, *Semantik Analiz Yönteminin Kur'an'a Uygulanması*, s. 178-179.

²⁰⁷ Yılmaz, *Semantik Analiz Yönteminin Kur'an'a Uygulanması*, s. 178; Yılmaz, *"Semantik Analiz Yönteminin Kur'an'a Uygulanmasına Dair"*, s. 373.

²⁰⁸ Gencan, s. 552.

8. Kur'an'ın nüzûlünden kısa bir süre sonra Arap kültürü ve dili çok farklı kültürlerle karşılaşmış ve böylece toplumsal değişmelere maruz kalmıştır. Bu durum Kur'an'ın bazı kelimelerinde anlam ve muhteva değişikliklerine yol açmıştır. Kur'an kelime ve kavramları vahyin tamamlanmasından sonra zamanla içerik olarak bazı değişmelerle veya farklı yorumlarla karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla, ele alınan Kur'an kelimesine daha sonraki dönemlerde müfessirler tarafından hangi yorum ve anlamların kazandırıldığını bilmeye ihtiyaç vardır. Eğer semantik tahlili tapılan kelime, Kur'an nâzil olduktan sonraki devirlerde anlam değişmesine uğramışsa, İslâmî gelenekte kısmen de olsa farklı anlamda kullanılmışsa, bu anlam değişikliği de belirtilmelidir.²⁰⁹

Nüzûl sürecinde belli bir anlam kazanarak kavramlaşan bir kelimeye, daha sonra kazanmış olduğu manasıyla anlam yüklemeye çalışan ve bunun doğru olduğunu düşünenler olabilir. Oysa söz konusu kavramın ıstılah haline gelmeden önce daha geniş bir anlamda kullanılmış olma ihtimali bulunabilir.²¹⁰ Kur'an'ın nüzûlünden önce ve nüzûl döneminde Arapça'nın sözlük hazinesi nasıl bu dönemlerde değişime uğramışsa, Kur'an'ın nâzil olmasından sonra geçen bunca asır içerisinde de aynı şekilde değişime maruz kalmıştır. Kur'an'da geçen kelime ve ifadelerin, nüzûl sonrası dönemde çeşitli anlam değişikliklerine maruz kalması durumunu / gerçeğini dikkate almadan ilâhî metnin doğru okunup anlaşılacağı bilinmelidir.²¹¹

Kur'an'ı doğru anlayabilmek için, İslâm dünyasında sonradan teşekkül eden ıstılahları araştırmak gerekir. Aksi takdirde, bu ıstılahların anlamlarıyla, Kur'an'da geçtiği şekliyle ifade ettiği anlam birbiriyle karıştırılabilir. Genellikle müfessirlerin, Kur'an kelimelerini hicrî ilk üç asırdan sonra anlamları teşekkül eden terimlerle tefsir ettikleri gözlenmiştir. Oysa bir Kur'an araştırmacısının yapması gereken şey, Kur'an kelimelerini, nâzil olduğu zamandaki manalarına göre açıklamaktır.²¹²

Müfessir Kur'an lafızlarının manalarını anlamak için, başkalarının söz ve anlayışlarıyla yetinmemeli, lügatlerdeki kullanımları araştırmalıdır. Çünkü bu kelimelerin nüzûl zamanında kullanıldıkları manaları vardı ve bunlar daha sonraları başka anlamlar kazandılar. Mutlak ve özel olarak "tefsir" manasında kullanılmakta olan "te'vil" kelime-

²⁰⁹ Soysaldı, *Kur'an'ı Anlama Metodolojisi*, s. 35; Soysaldı, *"Kur'an'ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi"*, s. 43; Dumlu, *İbn Teymiye ve Konulu Tefsir*, s. 84; Çalışkan, s. 41-42; Ekin, *Kur'an'a Göre İnançsızlık (Küfür Kavramının Semantik Tahlili)*, s. 17-18; Albayrak, *Tefsir Usûlü*, s. 144.

²¹⁰ Düzenli, s. 23.

²¹¹ Cündioğlu, s. 34, 40

²¹² Muhammed Abduh, *Fâtiha Sûresi ve Amme Cüzü Tefsiri*, Çev. Ömer Aydın, İşaret Yayınları, 2012, s. 74.

si bu duruma bir örnektir. Oysa “tevil” kelimesi Kur'an'da (3/7) başka manada geçmektedir.²¹³

Bazı kelimeler, ait olduğu dilin tarihi içerisinde dönem dönem çeşitli terminolojik manalar kazanırlar. Bu yeni manalarla aslî manalar arasında çoğu kez belirgin farklılıklar meydana gelir. Bundan dolayı özellikle dinî metinlerde yer alan ve çeşitli dönemlerde farklı anlamlar kazanan bazı kelimeler, kendi dönemlerindeki anlamları dikkate alınmadığı için yanlış anlaşılmalardır. Bu sebeple, Kur'an'da bir kavram ya da cümleyi anlamaya çalışırken, kelime ve kavramların sonraki dönemlerde gelişen ıstılahî anlamlarını değil, nüzûl dönemi Arapçasındaki anlamlarını dikkate almak gerekir.²¹⁴

Burada şunu da belirtmek gerekir ki, nüzûl sonrasında Kur'an'ın bütün kavramlarında değişme meydana gelmiş değildir. Meselâ, “salât” kelimesi Kur'an terminolojisine dahil olurken anlamında genişleme şeklinde bir değişme meydana gelmiştir. Ama nüzûl sonrası dönemde manada değişim söz konusu olmamıştır. Kur'an kelimelerindeki anlam değişimlerin bazı kavramların başına gelmiş olabileceğini söyleyebiliriz.²¹⁵

9. Semantik tahlil yönteminde, hadislerin temel açıklayıcı kaynak olarak kullanılması, önemli bir ilkedir. Semantik analiz yönteminde Hz. Peygamberin hadislerinin Kur'an kelimelerini ve ifadelerini anlamadaki rolüne yer vermek gerekir. Hz. Peygamberin hadisleri bu alanda hayatî öneme sahiptirler. Bir kelimenin etimolojik yapısı, geliştiği kültürel ortamdaki konumu, gramer anlamı neyi gösterirse gösterebilir, eğer hadislerde ona bir anlam yüklenmiş ise, hadisler kelimenin anlamının belirleyicisi kabul edilir.

Nitekim Hz. Peygamber, birçok Kur'an kelimesine lügavî izahlar getirmiştir. Fakat onun lügat açısından getirmiş olduğu izahlar, müfessirlerin ve dilbilimcilerin getirdiği izahlar türünden değildir. O, yaptığı izahlarda ayrıntıya girmeden kısa yoldan mananın anlaşılmasını amaçlar. Bazen kelimenin sadece eş anlamlısını söyler. Bazen niteleyici tarifler yapar ya da söz konusu kelimeyle neyin kastedildiğini belirtir. Bazı durumlarda kelimenin şer'î anlamını açıklar. Yine Hz. Peygamber, dolaylı lügavî izahların yanında, mecaz, kinâye gibi edebî sanatları açıklar.²¹⁶

Görüldüğü gibi, semantik analiz için öngörülen bu dokuz aşama, konumuzun başından beri ele aldığımız semantik konularının ve problemlerinin bir özeti mahiyetinde

²¹³ Abduh, s. 73-74.

²¹⁴ Yusuf Işıcık, *Kur'an'ı Anlamada Temel İlkeler*, Esra Yayınları, Ankara, 1997, s. 93.

²¹⁵ Ekin, *Kur'an'a Göre İnançsızlık (Küfür Kavramının Semantik Tahlili)*, s. 26-27.

²¹⁶ Suat Yıldırım, *Peygamberimizin Kur'anı Tefsiri*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1983, s. 278-298.

dedir. Kur'an'ın anlaşılmasında eşzamanlı ve artzamanlı semantik, anlam değişimleri ve anlam değişimlerine Kur'an'dan örnekler, aslî mana izafî mana, Kur'an kelimelerinin manalarının tespitinde nüzûl öncesi ve nüzûl dönemin yeri, semantik alan, anahtar terim ve odak kelime gibi alt başlıklarla incelediğimiz ve tartıştığımız konuları, birbirine bağlı aşamalar halinde nasıl uygulayabileceğimizi dokuz evre olarak burada göstermeye çalıştık.

G. “Semantik Tahlil Yöntemi Açısından Bir Metnin Açık Bir Stratejik Değer Kazandığı Durumlar”

Bu başlık altında ele alacağımız konular, aslında semantik tahlil yapılırken uyulacak esaslarla ilişkilidir. Ama biz Izutsu'nun burada sunmuş olduğu sistematığı ve buna koymuş olduğu başlığı aynen aktarmayı tercih ediyoruz:

Sözlü ya da yazılı bir ifade parçasının / bölümünün semantik bilimi açısından arzetmiş olduğu en basit / yalın durum, bir kelimenin tam manasının, kelimelerle tasvir yoluyla somut bir biçimde açıklığa kavuşturulmasıyla gerçekleşir. Izutsu, bu durumu “konumsal tanımlama” olarak isimlendirir.²¹⁷

Konumsal tanımlama durumuna Bakara sûresi 177. âyette geçen “birr” kavramını örnek verebiliriz: *“İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz (den ibaret) değildir. Asıl iyilik, Allah’a, âhiret gününe, meleklere, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah’a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir.”*²¹⁸

Genel anlamda iyilik, ahlâklı, dürüst olma anlamına gelen “birr” kelimesinin bu parçadaki / metindeki gerçek anlamı şöyledir: “Birr”, dinin şekli ilkelerini dış görünüş yönünden yerine getirmekten ibaret tutum değildir. “Birr”, Allah’a ortak koşmaksızın, derin bir imanın doğal sonucu olarak ortaya çıkan toplumsal ahlâklılıktır. Metindeki tasvirler bu durumu güçlü bir şekilde vurgulamaktadır. Yine “birr” kelimesinin, aynı metin içerisinde imanda samimiyet, sadakat anlamına gelen “sıdk” ve Allah’a saygı

²¹⁷ Izutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, s. 63-64.

²¹⁸ Bakara, 2/177.

duyarak O'ndan korkma anlamına gelen "takvâ" kelimeleriyle yakın bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir.²¹⁹

Bir terimin anlamsal yapısını, zıtlıkları gösterme²²⁰ yoluyla açıklığa kavuşturmak mümkündür. Meselâ "hayr" kelimesi, ahlâkî manada "iyi" sözcüğüne eşdeğer gösterilebilir. Yine Arapça'da iyilik anlamına gelen "hasene" gibi sözcükler vardır. "Hayır" ile "hasene" arasındaki fark, bunlardan "hayır" kelimesinin "şerr"e; "hasene" kelimesinin ise "seyyie"ye zıt anlamda kullanılıyor olmasıdır. Bu durumun bilinmesi halinde anlam önemli ölçüde açıklık kazanabilecektir. Bu kelimelerden birisinin anlamının tam olarak tespit edilmesi halinde diğerinin anlamından emin olunabilecektir.²²¹

Bir dilin bazı kelimeleri arasındaki herhangi kalıplaşmış anlam ilişkilerine "semantik alan" denildiğini yukarıda belirtmiştik. Her dilde, aralarında anlam ilişkisi bulunan semantik sözcük kümelerine rastlamak mümkündür. Bir dilde, başkalarından ayrı duran ve varlığını tamamıyla yalnız başına sürdüren kelimeler nadirdir. Genellikle sözcükler her yerde kullanıldıkları konumda diğer bazı sözcükler ile kaynaşma konusunda belirgin bir eğilim gösterirler. Tabiri caizse, her kelime kendisine bir arkadaş gurubu seçer. Bir dilin söz hazinesi, son derece girift bir semantik guruplaşmalar ağı oluşturur. Semantik çalışması yapanların en önemli görevlerinden birisi, bu ağı çözmektir.²²²

Meselâ Kur'an'da "iftirâ" kelimesi, çoğunlukla "kâzib" kelimesini gramer nesnesi olarak almak suretiyle, onunla ayrılmaz bir bütün oluşturur. Bu guruba "zâlim" kelimesi de katılır. "İftirâ", "kâzib", "zâlim" üçlüsü, Kur'an'da özel bir gurup, teknik ifadeyle "semantik alan" oluştururlar:²²³

"Allah'a karşı yalan uyduran veya kendine bir şey vahyedilmemişken, "Bana vahyolundu" diyen, ya da "Allah'ın indirdiğinin benzerini ben de indireceğim" diye laf eden kimseden daha zalim kimdir? Zalimlerin şiddetli ölüm sancıları içinde çırpındığı; meleklerin, ellerini uzatmış, "Haydi canlarınızı kurtarın! Allah'a karşı doğru olmayı söylediğiniz ve O'nun âyetlerinden kibirlenerek yüz çevirdiğiniz için bugün aşağılayıcı azap ile cezalandırılacaksınız" diyecekleri zaman hâllerini bir görsen!"²²⁴

²¹⁹ Izutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, s. 64.

²²⁰ Sözcükler, anlamının temel yapı taşlarıdır. Onların anlam sınırlarını belirlemede, söylemek istediği miz şeyi tam karşılayıp karşılamadığını tespit etmede, sözcüklerin karşıt anlamları işimizi kolaylaştırır. (Emin Özdemir, *Sözlü-Yazılı Anlatım Sanatı (Kompozisyon)*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 38)

²²¹ Izutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, s. 66.

²²² Izutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, s. 68.

²²³ Izutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, s. 68.

²²⁴ En'âm, 6/93.

Bazen iki ya da daha çok kelime arasındaki semantik bağın varlığını, bir hitap sanatı olan “paralelizm” ortaya çıkartır. Kur’an’da da bir semantik alanın özel cephesini ortaya koymaya yardımcı olan bölümler vardır. Mâide sûresinde bulunan bir örnekte, “kâfir”, zâlim” ve “fâsık” üçlüsünün oluşturduğu paralelizm söz konusudur. Bu örnekte “kâfir”, “zâlim” ve “fâsık” üçlüsü, Allah’ın vahyi doğrultusunda hükümde bulunmak konusunda birbirleriyle semantik anlamda bir / aynı düzeyde buluşmuşlardır. Bu sözcükler, geniş bir semantik saha olan “imansızlığın” belirli safhasını tanımlamaktadırlar.²²⁵

*“Şüphesiz Tevrat’ı biz indirdik. İçinde bir hidayet, bir nur vardır. (Allah’a) teslim olmuş nebilere, onunla yahudilere hüküm verirlerdi. Kendilerini Rabb’e adanmış kimseler ile âlimler de öylece hükmederlerdi. Çünkü bunlar Allah’ın kitabını korumakla görevlendirilmişlerdi. Onlar Tevrat’ın hak olduğuna da şahit idiler. Şu hâlde, siz de insanlardan korkmayın, benden korkun ve âyetlerimi az bir karşılığa değiştirmeyin. Allah’ın indirdiği ile hükmetmeyenler **kâfirlerin** ta kendileridir. Onda (Tevrat’ta) üzerlerine şunu da yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş kısas edilir. Yaralar da kısasa tabidir. Kim de bu hakkını bağışlar, sadakasına sayarsa o, kendisi için keffâret olur. Allah’ın indirdiği ile hükmetmeyenler, **zalimlerin** ta kendileridir. O peygamberlerin izleri üzere Meryem oğlu İsa’yı, önündeki Tevrat’ı doğrulayıcı olarak gönderdik. Ona, içerisinde hidayet ve nur bulunan, önündeki Tevrat’ı doğrulayan, Allah’a karşı gelmekten sakınanlar için doğru yola iletici ve bir öğüt olarak İncil’i verdik. İncil ehli Allah’ın onda indirdiği ile hükmetsin. Allah’ın indirdiği ile hükmetmeyenler, **fâsıkların** ta kendileridir.”²²⁶*

Kur’an’daki temel kavramlar dinî bakımdan büyük önem arzeder mahiyette kullanılmışlardır. Bazen bu kavramlar Kur’anî mahiyetlerinin dışında, dinî olmayan muhtevada kullanılabilirler. Kavramların bu şekilde kullanılmaları, semantik alanında araştırma yapanlara, üzerinde çalışılabilecek saha sunmaktadır.²²⁷

Bir âyette, Firavun tarafından Hz. Mûsâ’ya “kâfir” nitelemesi yapılmıştır. “Kâfir” kelimesi, Hz. Mûsâ’ya din-dışı anlamıyla yöneltilmiştir. Burada “k-f-r” kökünün aslı semantik özünü teşkil eden “nankörlük” unsuru bütün açıklığıyla ortaya çıkmıştır: “Dedi ki: “Seni aramızda büyütmedik mi? Seneler boyu aramızda yaşamadın mı? Bir de yaptığına bak! Kâfirin / nankörün birisin sen!”²²⁸

²²⁵ Izutsu, *Kur’an’da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, s. 68-69.

²²⁶ Mâide, 5/44-47.

²²⁷ Izutsu, *Kur’an’da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, s. 69-70.

²²⁸ Şuarâ, 26/18.

VIII. İlmî Tefsirin Eleştirisinde Semantik Yaklaşım

Muhammed Hüseyin ez-Zehebî ve Emin el-Hûlî'nin ilmî / bilimsel tefsire yönelttikleri üç eleştiri noktasından ikisi semantik ile ilgilidir. Bu iki eleştiri noktasından birisi lügat, diğeri ise belâğat açısından yöneltilmiştir. Her iki eleştiri açısı da doğrudan semantik ile ilgilidir.

İlmî tefsirin eleştiri noktalarından birisi "lügat" açısından yöneltilmiştir. Bilindiği gibi Arapça'daki kelimeler de zaman içerisinde anlam kayması, genişlemesi, daralması şeklinde değişimlere uğramışlardır / uğramaktadırlar. Arapça olan bazı Kur'an kelime ve kavramları da zamanımıza kadar her devirde aynı manada kullanılmamışlardır. Zaman içerisinde bu kelimelere yüklenen anlamlar değişik olmuştur. Oysa Kur'an kelimelerinin doğru ve güvenilir anlamları, onun nâzil olduğu dönemde herhangi bir Arabın anlamış olduğu manadır. Nüzûl sonrasında ortaya çıkan anlamların Kur'an kelimelerine yüklenmesi doğru değildir. Daha sonraki çağlarda ortaya çıkan bilimsel buluşları, Kur'an'ın indiği dönemde ifade eden kelimeler bulunmamaktaydı. Çünkü kelimeler, zihinde ve dış dünyada var olan anlamları ifade etmek için kullanılırlar. Zihinde ve dış dünyada var olmayan anlamı işaret eden sözcük de olmaz. Anlam yoksa sözcük de yoktur. Sonraki dönemlerde ortaya çıkan durum ve olaylara ilişkin yeni anlamları gösteren sözcükler, söz konusu olay ve durumlar ortaya çıkmadan önce başka anlamlarda kullanılmaktaydı. Yeni anlamlar bu kelimelere sonradan eklenmişlerdir. Asıl olan, kelimele-
rin nüzûl dönemindeki anlamlarıdır.²²⁹

Kur'an'ın "lügat" yönü gerekçe gösterilerek, onun ilmî tefsirinin tenkit edilmesi doğru bulunmamıştır. Çünkü Kur'an sadece Arap toplumuna gönderilmiş bir kitap değildir. Ayrıca Kur'an'ın sadece tarihte belli bir döneme ve belli bir insan topluluğuna hitap ettiği söylenemez. Kur'an'ı belli bir dönem ve insan topluluğuna gönderilmiş mesaj olarak görmek, onun evrensel, bütün çağlara ve insanlığa hitap eden bir kitap oluşuna ters düşer.²³⁰

Yine Kur'an'ın "belâğat" özelliği esas alınarak bilimsel tefsir eleştirilmiştir. Belâğat, muktezayı hâle yani içinde bulunulan durumun gereğine uygun olarak söz söy-

²²⁹ Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, Dâru'l-Kalem, Beyrut, tsz., II/537-538; el-Hûlî, s. 51-52.

²³⁰ Ömer Çelik, *Kur'an'dan Teknolojik Yansımalar*, Işık Akademi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 87.

lemektir.²³¹ Kur'an'ın belâğât yönünden mükemmel bir kitap olduğunda şüphe yoktur. Bilimsel tefsir anlayışına bağlı olarak, Kur'an'ın bütün bilimsel hakikatleri açıkladığını, kelimelerinin de bütün bu sonradan ortaya çıkan yeni anlamları yüklediğini ileri sürmek, Kur'an'ın belâğâtını dikkate almamak, onun ilk muhataplarının zihin dünyasını görmezlikten gelmek demek olur. Eğer Allah, sonradan Kur'an ifadelerine yüklenen ve Kur'an'ın ilk muhataplarının da bilmediği, çağımızdaki bilimsel anlamlarını kastetmiş olsaydı, ilâhî kelâmın "belâğât" özelliğinden bahsedilemezdi. Çünkü bu durumda Kur'an'ın ilk muhataplarının konumu, zihin dünyası hesaba katılmamış olacaktı. Muhatabın durumunun dikkate alınmaması, Kur'an'ın en önemli özelliklerinden belâğâtın mevcut olmadığı anlamına gelecekti.²³²

Bilimsel tefsiri belâğât yönünden eleştirenlere şu şekilde cevap verilmiştir: Kur'an vahyinin ilk muhataplarının, onda olan mesajları tam olarak bütün ayrıntılarıyla anlayabildiklerini söylemek doğru değildir. Dinî hükümlerle ilgili âyetleri sahâbilerin ve onların ardından gelenlerin farklı şekillerde anladıkları ve farklı yorumladıkları bir gerçektir. Kur'an'daki, evrendeki varlık ve olaylarla ilgili âyetleri sahabenin bütün içyüzüyle anlamış olduklarını iddia etmek mümkün değildir. Evrendeki varlık ve olaylara ilişkin âyetlerdeki pek çok konu ancak daha sonraki çağlarda anlaşılabilmiştir. Kur'an'ın ilk muhataplarının bu âyetleri anlayamamış olmalarının, onun belâğâtını ortadan kaldıracığını ileri sürmek tutarlı bir yaklaşım kabul edilemez. Belâğât yönünden Kur'an'ın bilimsel tefsirini tenkit edenlerin gözden kaçırdıkları husus, onun sadece Araplara ve belli bir dönemin insanlarına gönderilmiş bir kitap olmadığını dikkate almamalarıdır.²³³

Belâğât yönünden Kur'an'ın bilimsel tefsirini tenkit edenlere verilen cevaplardan birisi de, Kur'an'a muhataplar açısından değil, mütekellim yani mesajın kaynağı açısından bakmaktır. Kur'an'ın manalarını, onun indiği dönemdeki insanların anladığı manalar ile sınırlandırmak, Kur'an'a sadece muhataplar açısından bakmak demektir. Kur'an'a mütekellim yani mesajın kaynağı açısından baktığımızda durum şöyle olur: Yüce Allah, mutlak manada bütün bilgilerin sahibidir. Onun hem nüzûl dönemindeki hem de kıyamete kadar gelecek insanların idrakine hitap etmiş olması mümkündür. Onun hitabı

²³¹ Celâleddin Muhammed Kazvîni, **Telhis (Meani-Beyan Bedî) Kur'an Edebiyatı**, Çev. Muhammed Fahreddin Dinçkol, Ebrar Yayınları, İstanbul, 1990, s. 11-12; Nusrettin Bolelli, **Belâğât**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1993, s. 20.

²³² ez-Zehebî, II/538.

²³³ Ömer Çelik, s. 89.

sadece Arapları ve belli bir dönemi değil, her devrin insanını muhatap alır. Her devirde insanlar onun manalarını anlar ve ondan istifade ederler.²³⁴

Bilimsel tefsiri lügat ve belâğat açısından eleştirenlerin ilk bakışta haklı oldukları düşünülebilir. Çünkü bilimsel tefsir, Kur'an'ın indiği dönemden çok sonra keşfedilen ve vahyin ilk muhataplarının bilmediği bazı ilmî gerçeklerin Kur'an ifadelerinde var olduğunu savunmaktadır. Halbuki Kur'an'ın ilk muhatapları, çağımızdaki düzeyde olmasa bile, bilimsel tefsire konu olan âyetleri kendi çağlarının anlama düzeyine uygun olarak anlamlandırmaktaydılar. Çağımızda ise, bu âyetlerin anlaşılma açıklığı / netliği ve düzeyi daha artmıştır.

Kanaatimizce, Kur'an'ın ilk muhataplarıyla, daha sonraki çağların insanların anlama imkân ve düzeylerinin değişmiştir. Kur'an'dan sonraki çağların insanların varlık ve olayları, dolayısıyla bunlardan bahseden âyetleri anlama imkânları gelişmiş, düzeyleri yükselmiştir. Yeter ki, kelime ve kavramlara anlam yüklerken semantik ilkelere dikkat edilsin.

Meselâ, güneşi "sirâc", ayı "münîr" olarak niteleyen âyet,²³⁵ ilk muhatabın zihninde²³⁶ kandili yani bir ışık kaynağını çağrıştırıyordu. "Münîr" ifadesi de hariçten aydınlatılan bir cisim olarak algılanıyordu. Çağımızdaki ilmî keşifler sonucunda, güneşin ışık ve ısı kaynağı olduğu, ayın güneşin ışığıyla aydınlatılan ve kendi ışığı olmayan bir gök cismi olduğu ispatlanmıştır. Dolayısıyla temelde her iki anlama düzeyinde sadece derce ve mahiyet farkı vardır.

²³⁴ Ömer Çelik, s. 89-90.

²³⁵ "Göğe burçlar yerleştiren, orada bir ışık kaynağı (güneş) ve aydınlatıcı bir ay yaratanın şanı çok yücedir." (Furkân, 25/61) Kur'an'da üç âyette (10/5; 25/61; 71/16) güneşin "sirâc", ayın "nûr" kılındığı açıklanır. Arapça'da yakıtı kendinden olup etrafını aydınlatan kandil, lamba gibi aletlere sirâc denir. "Nûr" ise etrafa yayılan ve cisimlerin görülmesini sağlayan ışıktır. Kaynağı kendinden olmayıp, başka bir cisimden ışık aldığı için aya nûr deniştir. Bilindiği gibi, güneş kendi bünyesindeki yanmaların sonucu, ısı ve ışık yayan bir yıldızdır. Ay ise bizzat ışık kaynağı olmayan ancak güneşten aldığı ışığı yansıtan sönmüş bir gök cisimidir. Bu iki gök cismi hakkında çağımızda bilinenler ile Kur'an'da yapılan tasvirler arasında uyumsuzluk yoktur. Aynı şekilde Hz. Muhammed'in yaşadığı çağdaşı olan bir insan, yakıcı bir gök cismi olan güneş ile, serin gecelerin gök cismi olan ay arasındaki farkı anlayabiliyordu. Dolayısıyla Kur'an'da yapılan bu benzetmeler tamamen doğaldır. Kur'an metnindeki bu tasvirlerin sadeliği / doğallığı o çağda nasıl geçerliyse, günümüz için de geçerlidir. (Celal Yıldırım, **İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri**, Anadolu Yayınları, İzmir, tsz., VIII/43/36; Maurice Bucaille, **Müsbet İlim Yönünden Tevrat İnciller ve Kur'an**, Çev. Mehmet Ali Sönmez, D. İ. B. Yayınları, Ankara, 1988, s. 239)

²³⁶ Rivâyet edildiğine göre Kur'an'ın ilk muhataplarından Abdullah İbn Abbas, ayın da önceleri güneş gibi ışığa sahip olduğunu, fakat sonradan ışığının giderildiğini" belirtmiştir. (Yazır, IV/3169-3170)

Semantik tahlil, bilimsel tefsirin imkânsızlığını değil, yapılan tefsirin doğru ve tutarlı, vehim ve önyargıdan uzak bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlar. Kur'an kelime ve ifadelerine yapılan keyfî anlam yüklemelerin ortaya çıkarılmasını ve ayıklanmasını temin eder.

IX. Kur'an Semantiği Alanında Yapılan Çalışmalar

Izutsu'nun eserlerinin Türkçeye tercümesinin yapılmasının ardından ülkemizdeki Tefsir çalışmalarında semantik analiz yöntemine ilgi gösterilmeye başlanmış, yöntemin hem nazariyesine hem de uygulamasına dair eserler yazılmıştır. Semantik tahlil yöntemini esas alarak birçok Kur'an kavramı doktora ve yüksek lisans tezi düzeyinde incelenmiştir. Bu araştırmalardan bazılarını burada zikretmek istiyoruz:

Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, Çev. Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, tsz.

Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, Çev. Selâhattin Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul, 1987.

İsmail Yakıt, "Doğru Bir Kur'an Tercümesinde Semantik Metodun Önemi", Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 1/1, 1994, s. 17-24.

İsmail Yakıt, "Semantik Analizler Işığında Kur'an'da "Reyb" ve "Yakîn" Kavramları", Kur'an ve Dil –Dilbilim ve Hermenötik- Sempozyumu, 17-18 Mayıs 2001, Van, s. 51-57.

H. Mehmet Soysaldı, *Kur'an Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*, Çağlayan Yayınları, İzmir, 1997.

H. Mehmet Soysaldı, "Kur'an'ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi", Kur'an ve Dil –Dilbilim ve Hermenötik- Sempozyumu, 17-18 Mayıs 2001, Van, s. 31-50.

Mehmet Soysaldı, "Toshihiko Izutsu ve Semantik Anlayışı", İslâmî Araştırmalar, sayı: 18/1, 2005.

Mustafa Ünver, "Sinokronik Semantik ve Tarih Bilinci Bağlamında Bir Kur'an Terminolojisi Oluşturmaya Doğru", III. Kur'an Haftası Sempozyumu, 13-19 Ocak 1997, Ankara.

Ali Galip Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod ve Kur'an'da "Kavm" Kelimesinin Semantik Analizi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2002.

Ali Galip Gezgin, "Kur'an'ı Anlamak İçin Hermenötik mi? Semantik mi?", Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 7, 2000.

Ali Galip Gezgin, "Kur'an'da "Huşû" Kelimesinin Semantik Analizi", Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, Ankara, 2000.

Ahmet Çelik, *Kur'an-ı Kerim ile Yeni Mânâ Kazanan İstilahların Cahiliyye Dönemindeki Kullanılışları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1991.

Ahmet Çelik, *Kur'an Semantiği Üzerine*, EKEV Yayınevi, Erzurum, 2002.

Metin Özdemir, "Anlam Kaymasına Uğrayan Kur'anî Bir Kavram: Fâsık", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 2, 1998.

Mustafa Öztürk, "Sadaka" Kavramının Kur'an'daki Anlam Çerçevesi –Semantik Bir Tahlil Denemesi–", Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 12-13, 2001.

Yunus Ekin, *Kur'an'a Göre İnançsızlık (Küfür Kavramının Semantik Tahlili)*, Işık Yayınları, İstanbul, 2001.

Yunus Ekin, "İhlâs Kavramının Semantik Analizi", Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, sayı: 9, 2002.

Yunus Ekin, "T. Izutsu'nun Kur'an Semantiği Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme", İslâmî Araştırmalar Dergisi, sayı: 18/1, 2005.

Zekeriya Pak, "Kur'an'daki Kelimelerin Türkçe'ye Geçiş Sürecinde Uğradıkları Anlam Değişimleri", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 3, 2004.

Ömer Müftüoğlu, *Eski Ahid'de ve Kur'an'da "vay" Kökünün Semantik Açısından İncelenmesi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004.

M. Bilal Tolan, "Kur'an'da Selâm Kavramının Semantik Analizi", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2006.

Şehmus Demir, "Kur'an'da Zekât Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 28, 2007.

Mutlu Türkmen, “Kur’an-ı Kerîm ve Kitâb-ı Mukaddes’te ‘brk’, ‘sbh’ ve ‘kds’ Köklerinin Semantik İncelemesi”, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

Hasan Yılmaz, *Semantik Analiz Yönteminin Kur’an’a Uygulanması*, Kurav Yayınları, Bursa, 2007.

Hasan Yılmaz, “Semantik Analiz Yönteminin Kur’an’a Uygulanmasına Dair”, Tarihten Günümüze Kur’an İlimleri ve Tefsir Usulü, Kur’an ve Tefsir Akademisi Araştırmaları 1, İstanbul, 2009.

Tuncay Tan, *Kur’an-ı Kerim’de İstihza Kavramının Semantik Analizi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2007.

Yaşar Düzenli, *Üslub ve Semantik Açısından Kur’an ve Şefaât*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2008.

Ahmet Genç, *Kur’an’da Salât Kavramının Semantik Tahlili*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2008.

X. Tefsirde Semantik Metoda Yöneltilen Bazı Eleştiriler

Bu başlık altında Toshihiko Izutsu’nun semantik yöntemindeki bazı tercihlerine yapılan eleştiriler yer alacaktır.

Kur’an düşünce sisteminin belirlenmesinde İslâm öncesi Arap diline ve simgeleştirdiği dünya görüşüne atıfta bulunmaktadır. Cahiliye toplumunun şiirine ve kültürüne yönelik gereksiz açıklamalar, Kur’an’ın semantik alanlarını ve anlam dünyasını gölgede bırakabilmektedir. Arap toplumunun düşünce dünyasına ve Cahiliye şiirine fazlaca yer vermek, ilâhî kitabın amaçlarıyla örtüşmeyen pek çok meseleyi kitaba taşıyabilmektedir.²³⁷ Cahiliye şiiri Kur’an’ın kelime ve kavramlarının anlaşılmasında önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte Kur’an kelimelerinin semantik analizini yaparken ve bundan yola çıkarak Kur’an’ın evrensel ve tevhit esasına dayalı dünya görüşünü anlamaya çalışırken tek ve genel-geçer bir araç olarak kullanılamaz. Semantik analizde Câhi-

²³⁷ Ekin, “T. Izutsu’nun Kur’an Semantiği Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme”, s. 103.

liye şiirinden yararlanırken, gerektiği yerlerde ona başvurulmalı, Kur'an tefsirinde ikinci hatta üçüncü derecede kaynak olarak kullanılmalıdır.²³⁸

Semantik analiz yönteminde etimoloji ve Cahiliye şiiri vazgeçilmez kaynaklar olarak öne çıkarken, Hz. Peygamberin hadislerinin Kur'an kelimelerini ve ifadelerini anlamadaki rolüne neredeyse hiç değinilmemiştir. Oysa Hz. Peygamberin hadisleri bu alanda hayati öneme sahiptirler. Bir kelimenin etimolojik yapısı, geliştiği kültürel ortamdaki konumu, gramer anlamı neyi gösterirse gösterebilir, eğer hadislerde ona bir anlam yüklenmiş ise, hadisler kelimenin anlamının belirleyicisi kabul edilir. Semantik tahlil yönteminde hadislerin temel açıklayıcı kaynak olarak kullanılmasından bahsedilmemesi, dikkat çekici eksikliklerden birisidir.²³⁹

İzutsu'nun geliştirdiği Kur'an semantiği yönteminde Hz. Peygamberin sünnetini oluşturan hadisler Kur'an sonrası düşünce sistemi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Yapılan semantik analizlerde "esas anlam"ın tespiti için sünnetten ziyade, İslâm öncesi dünya görüşüne, dilin o dönemdeki anlamlarına dair mukayeselere yer verilmiştir.²⁴⁰

İzutsu'nun, semantik uygulamalar sırasında hadislere yer vermeyişine getirilen eleştirileri dikkate alarak, "semantik tahlil yapılırken izlenecek aşamalar"a bu hususu da dahil etmiştik. Semantik tahlil yapılırken, hadisleri temel açıklayıcı olarak kullanılması gerektiğine vurgu yapmıştık.

İzutsu'nun geliştirmiş olduğu semantik yöntemde dil-kültür ilişkisine ağırlık verilmiş ve yapılan analizlerde antropolojik bir yaklaşım ortaya konmuştur. Kur'an'a, anlaşılmayı bekleyen bir nesne / metin olarak bakılmıştır. Anahtar kelimelere ilişkin semantik analizler vasıtasıyla, Kur'an'ın semantik dokusuna dair tasvirler yapılmıştır. Semantik tasvir, tıpkı bir resmin bir gerçeğin bir boyutunu yansıtmaya gibi, okuyucuya zihinsel bir şema ve anlam sunabilir. Bu yönüyle, Kur'an'ın yorumlanmasında semantik analizler belli bir aşamaya tekabül ederler. Ama asla tefsir ve te'vil sürecinin tamamını temsil edemezler. Çünkü Kur'an'ı anlama ve yorumlama faaliyeti sadece dilbilimsel bir incelemeden, bir metin-zihin ilişkisinden ibaret değildir. Başta fıkıh ve tefsir olmak üzere bütün dinî ilimler Kur'an'ın anlaşılması sürecine dahil olurlar.²⁴¹

²³⁸ Ali Bulaç, "Semantik Yöntem ve Cahiliye Şiiri Üzerine Notlar", Toshihiko Izutsu'nun, **Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar**, İsimli Eserine Sunum Yazısı, Pınar Yayınları, İstanbul, 1987, s. 13.

²³⁹ Bulaç, s. 4, 15-16.

²⁴⁰ Ekin, "T. İzutsu'nun Kur'an Semantiği Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme", s. 104.

²⁴¹ Ekin, "T. İzutsu'nun Kur'an Semantiği Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme", s. 107.

Sonuç

Semantik metodun uygulanmasının, Kur'an'ın anlaşılmasına katkı sağlayacağı bir gerçektir. Bilindiği gibi Kur'an-ı Kerim de bir kelâmdır ve kelimelerden oluşmaktadır. Kelimelerden yola çıkarak Kur'an'ı çözümlmek, âyetlerin anlamlarını doğru bir şekilde ortaya çıkarabilmek, semantikle ilgilenmeyi gerekli kılmaktadır. Bu yönüyle semantik Kur'an'ı anlama çabası içerisinde olanlar için tutarlı bir yol olarak gözükmektedir.

Semantik yöntemin Kur'an'ı anlamada sağladığı / sağlayacağı katkıları görmezlikten gelmek mümkün değildir. Bununla birlikte bu yöneme, Kur'an'ı anlamada başvurulacak tek yöntem nazarıyla bakmak yanlış olur. Gerek yöntemin kendi sistemini bütünüyle, tartışmasız bir şekilde teşekkül ettirememiş oluşu, gerekse Kur'an'ı anlamaya dair sadece belli bir alanda yöntem ve kolaylıklar sunması, bu yöneme yönelirken ihtiyatlı olmayı gerektirmektedir.

Ayrıca semantik yöntem, Kur'an'ı anlamada ilk kez çağımızda kullanılan bir yöntem olarak düşünülmemelidir. Semantik yöntemin ele aldığı birçok boyut, tarih boyunca müfessirler tarafından Kur'an tefsirinde zaten göz önünde bulundurulmuştur. Çağımızda gelişen Kur'an semantiği yönteminin farkı, tefsir tarihindeki söz konusu uygulamaları geliştirip daha kapsamlı ve sistemli hale getirme çabası içerisinde olmasıdır.

Günümüz semantik yönteminin kullandığı birçok veri ve metodun, tefsir tarihi boyunca kullanılmış olduğu dikkat çekmektedir. Bu durumda, günümüzde bu alanda yapılan çalışmalar ve geliştirilmeye çalışılan metotlar, var olanı yeniden sistemleştirme ve bunlara bazı yeni bakış açıları eklemekten ibarettir. Zira bugün, "semantik yöntem" başlığı altında ele alınan konular, tefsir usûlü / Kur'an'ı anlama yöntemleri alanında çeşitli başlıklar kullanılarak incelenmiş ve bunlardan Kur'an'ı anlamada yararlanılmıştır. Günümüzde geliştirilmeye çalışılan "semantik yöntem" in en büyük katkısının, önceleri farklı başlıklar halinde, farklı problemler olarak ele alınan meselelerin belli bir başlık altında, sistemli bir şekilde toplanmasına imkân sağlayacak olmasıdır.

Çağımızda yaygınlık kazanan, Kur'an'ı anlama yöntemlerinden birisi, "konulu tefsir" çalışmalarıdır. Konulu tefsir araştırmalarının hazırlanış aşamalarında semantik tahlillerin önemli bir yeri vardır. Kur'an konuları üzerinde çalışma yapacak günümüz araştırmacıları için semantik yöntem hakkında malumat sahibi olmak ve bunu uygulamak bir ihtiyaç haline gelmiştir.

Ülkemizdeki Kur'an semantiğine olan yönelimde Tozhihiko Izutsu'nun tesiri olduğu muhakkaktır. Onun, Kur'an kelime ve kavramlarının anlaşılmasında cahiliye şiirine ve cahiliye dönemi kültürel yapının bilgisine birinci derecede önem atfetmesi, Hz. Peygamberin hadislerinin bu alandaki rolüne değinmeyişi gibi, eleştirilebilecek yanlarının olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Kur'an semantiği konusunda bazı kaynaklara gereğinden fazla işlev ve rol yükleyip bazı önemli kaynakların ise ihmal edilmesi durumu ortaya çıkmaktadır. Kur'an semantiği alanındaki yöntemler geliştirilmeye devam ederken bu tür eksikliklerin giderilmesine ve fazlalıkların dengelenmesine ihtiyaç vardır. Bu sebeple araştırmamızda, Kur'an semantiği yapılırken izlenecek yöntem / aşamalar sırasında "Hz. Peygamberin hadislerine de başvurulması ihtiyacı"nu ekledik.

Batıda modern anlamda semantiğin kurucusu olarak K. Reisiq (1826), Michel Breal (1883) gibi isimler öne çıkmıştır. Oysa İslâm dünyasında onlardan asırlar önce, dilbilim çalışmalarında semantiğe yer veren Fârâbî, (874-950), İbn Fâris (ö. 1004), Gazâlî, (1058-1111) Râgıb el-İsfehânî, (ö. 1108) gibi âlimlere rastlamaktayız. Bu hakikat, semantik araştırmaları tarihinin İslâm medeniyeti tarihi de dahil edilmek üzere yeniden yazılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Kur'an semantiği alanında kapsamlı ve sistematik bir bakış açısı getiren Toshihiko Izutsu'nun çalışmalarının bu alanda dönüm noktası olduğu bir gerçektir. Bununla birlikte İzutsu'ya gelinceye kadar, İslâm âlimleri Kur'an semantiğinin çeşitli boyutlarını ele almaktan geri durmamışlar, Kur'an'ı anlamada bu yöntemden yararlanmanın gereğine vurgu yapmışlardır. Araştırmamız sırasında Kur'an semantiğini inceleme konusu yapan âlimler arasında tarihsel sıraya göre İbn Fâris (ö. 1004), Râgıb el-İsfehânî, (ö. 1108), Gazâlî, (1058-1111), eş-Şâtıbî (ö. 1388), Muhammed Abduh (1848-1905), Elmalılı M. Hamdi Yazır'ı (1878-1942) sayabiliriz. Burada zikrettiğimiz ve bunların dışındaki diğer âlimlerin Kur'an semantiği alanında ortaya koydukları tespitleri / verileri bir araya getirebiliriz. Böylece Kur'an semantiğinin bugüne kadar geçirmiş olduğu tarihî serüveni öğrenebiliriz.

Bu araştırmada, Kur'an semantiğinin konusu ve problemleri olarak ele alınan konular, araştırma sırasında taranan literatür çerçevesinde oluşturulmuştur. Kur'an semantiği alanında ele alınacak konu ve problemlerin bu araştırmanın inceledikleriyle sınırlı olmadığı bilinmelidir. Kur'an semantiği alanında ileride yapılacak çalışmalara bağlı olarak bu alanda yeni konu başlıklarının oluşacağı ve yeni problemlerin ele alınacağı bir gerçektir.

Bu araştırmadan açıkça anlaşıldığı gibi, Kur'an, Câhiliye dünya görüşünden İslâmî dünya görüşüne geçişi Arapça kelime ve kavramlar üzerinde yapmış olduğu semantik değişiklikler aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Günümüzde İslâmî dünya görüşünden uzaklaşılmasında, Kur'ânî kelime ve kavramlar üzerinde söz konusu olan olumsuz yöndeki semantik değişmelerin etkisi oldukça büyüktür. Bu nedenle Kur'an kelime ve kavramlarının doğru anlaşılması meselesi, sadece ilmî bir problem değil, Müslüman toplumların varlıklarını, geleceklerini ilgilendiren önemli bir sorundur. Bu sorunun üstesinden gelmede semantik yöntem, bir çıkış noktası olabilir.

Batı dünyasında yapılan dilbilim çalışmalarından alınan, eski Yunan diline ait "semantik" kelimesiyle "Kur'an" kelimesinin bir araya getirilmesinde oluşan "Kur'an semantiği" ifadesi ülkemizdeki Kur'an tefsirinde kullanılmaya başlanmış ve bu şekilde yaygınlık kazanmış, meşhur olmuştur. Başlangıçta "semantik" kelimesi yerine Kur'an menşeli, İslâmî kökenli bir kelime kullanılsaydı, elbette daha uygun olurdu. Bugünden sonra bu kelimenin yerine kullanılabilecek başka bir ifadenin getirilmesi, karışıklığa yol açabilir. Yine de ülkemizde bu alanda yapılacak çalışmalar için "semantik" kelimesi yerine "mana ilmi", "anlambilim" kelimelerinin kullanımını yaygınlaştırarak yeni bir isimlendirmeye gidilebilir. Zira "semantik" kelimesi, halen günümüz Türkçesinde "anlambilim" karşılık bulmaktadır.

Kaynakça

- Abduh, Muhammed, **Fâtîha Sûresi ve Amme Cüzü Tefsiri**, Çev. Ömer Aydın, İşaret Yayınları, 2012.
- Abdulbâkî, Muhammed Fuâd, **el-Mu'cemu'l-Müfehresi li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, İntişârâtı İslâmî, Tahran, tsz.
- Ağaçsapan-Kurtman, Asuman, **Dil Üzerine**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2002.
- Akarsu, Bedia, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, tsz.
- Aksan, Doğan, **Her Yönüyle Dil**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.
- Aksan, Doğan, **Anlambilim Anlambilim Konuları ve Türkçe'nin Anlambilimi**, Engin Yayın Evi, Ankara, 2009.
- Aksan, Doğan, **Dil Şu Büyülü Düzen**, Bilgi Yayınları, Ankara, 2003.
- Akyüz, Vecdi, **Kur'an'da Siyasî Kavramlar**, KİTABEVİ, İstanbul, 1998.
- Albayrak, Hâlis, **Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine**, Şule Yayınları, İstanbul, 2009.
- Albayrak, Hâlis, **Tefsir Usûlü**, Şûle Yayınları, İstanbul, 1998.
- Arıklı, N., Tunçdoğan, T., Vardar, B., **Semantik Akımları**, Yeni İnsan Yayını, Tan Matbaası, 1969.
- Arslan-Erol, Hülya, **Eski Türkçe'den Eski Anadolu Türkçe'sine Anlam Değişmeleri**, Türk Dil kurumu Yayınları, Ankara, 2008.
- Atay, Hüseyin, **Kur'an'a Göre Araştırmalar (I-III)**, Atay Yayınevi, Ankara, 1997.
- Ateş, Süleyman, **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1991.

- Attas, S. Nakib, **İslâm Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi**, Çev. Mahmut Erol Kılıç, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.
- Aydın, İsmail, **Kur'an'ın Filolojik Yorumu**, Tıbyan Yayıncılık, İzmir, 2012.
- Aydın, Mehmet, **Dilbilim El Kitabı**, 3F Yayınevi, İstanbul, 2007.
- Aydın, Muhammed, **Genel Tefsir Kuralları**, Nûn Yayıncılık, 2009.
- Başkan, Özcan, **Lengüistik Metodu**, Multilingual, İstanbul, 2003, s. 164.
- Aydüz, Davut, **Tefsir Tarihi Çeşitleri ve Konulu Tefsir**, Işık Akademi Yayınları, İstanbul, 2010.
- Bayraklı, Bayraktar, **Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri**, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2001.
- Bayraktar, Nesrin, **Dil Bilimi**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006.
- Bayrav, Süheylâ, **Yapısal Dilbilimi**, Multilingual, İstanbul, 1998.
- Bilgegil, M. Kaya, **Türkçe Dilbilgisi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1982.
- Bilgin, Muhittin, **Anlamdan Anlatıma Türkçemiz**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, **Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri**, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1985.
- Birişik, Abdülhamit, **"Kur'an"**, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Ankara, 2002.
- Bolay, Süleyman Hayri, **Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.
- Bolelli, Nusrettin, **Belâgat**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1993.
- Bucaille, Maurice, **Müsbet İlim Yönünden Tevrat İnciller ve Kur'an**, Çev. Mehmet Ali Sönmez, D. İ. B. Yayınları, Ankara, 1988.
- Bulaç, Ali, "Semantik Yöntem ve Cahiliye Şiiri Üzerine Notlar", Toshihiko Izutsu'nun, **Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar**, İsimli Eserine Sunum Yazısı, Pınar Yayınları, İstanbul, 1987.
- Cebeci, Lütfullah, **Kur'an'a Göre Takva**, Sehâ Neşriyat, İstanbul, 1985.
- Cevizci, Ahmet, **Felsefe Sözlüğü**, Ekin Yayınları, Ankara, 1997.
- Cerrahoğlu, İsmail, **Tefsir Usûlü**, T.D.V. Yayınları, Ankara, 1983.
- Condon, John C., **Kelimelerin Büyülü Dünyası –Anlambilim ve İletişim-**, Çev. Murat Çiftkaya, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.
- Cündioğlu, Düccane, **Kur'an Çevirilerinin Dünyası**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2011.
- Çalışkan, İsmail, **Kur'an'da Din Kavramı**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002.
- Çelik, Ahmet, **Kur'an-ı Kerim ile Yeni Mânâ Kazanan İstilahların Cahiliyye Dönemindeki Kullanılışları**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1991.
- Çelik, Ahmet, **Kur'an Semantiği Üzerine**, EKEV Yayınevi, Erzurum, 2002.
- Çelik, Ömer, **Kur'an'dan Teknolojik Yansımalar**, Işık Akademi Yayınları, İstanbul, 2009.
- Çiçek, Halil, **20. Asırda Kur'an İlimleri Çalışmaları**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1996.
- Daryal, Ali Murat, **Dini Hayatın Psiko-Sosyal Temelleri**, M.Ü.İ.F.V. Yayınları, İstanbul, 1994.
- Demir, Nurettin, Aslan, Sema, **"Anlambilim"**, Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım, Editörler: Nurettin Demir, Emine Yılmaz, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2009.
- Demir, Nurettin, Yılmaz, Emine, **Türk Dili El Kitabı**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2009.
- Demirci, Muhsin, **Tefsir Terimleri Sözlüğü**, M.Ü.İ.F.V. Yayınları, İstanbul, 2011.
- Demirci, Muhsin, **Konulu Tefsire Giriş**, Ensar Neşriyat, İstanbul, İstanbul, 2006.
- de Saussure, Ferdinand, **Genel Dilbilim Dersleri**, Çev. Berke Vardar, Multilingual, İstanbul, 1998.
- Dilâçar, Agop, **Dil Diller ve Dilcilik**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1968.
- Dumlu, Ömer, **İbn Teymiye ve Konulu Tefsir**, Anadolu Yayınları, İzmir, 1999.
- Dumlu, Ömer, **Kur'an'da Salâh Meselesi**, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2009.

- Düzenli, Yaşar, **Üslub ve Semantik Açısından Kur'an ve Şefa'at**, Pınar Yayınları, İstanbul, 2008.
- Ebû Zeyd, Nasr Hamid, **İlâhî Hitabın Tabiatı**, Kitâbiyât, Ankara, 2001.
- Ekin, Yunus, "T. İzutsu'nun Kur'an Semantiği Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme", İslâmî Araştırmalar Dergisi, sayı: 18/1, 2005.
- Ekin, Yunus, **Kur'an'a Göre İnançsızlık (Küfür Kavramının Semantik Tahlili)**, Işık Yayınları, İstanbul, 2001.
- Eren, A. Cüneyt, **Konulu Tefsir Metodu**, Nil Yayınları, İstanbul, 2000.
- Esed, Muhammed, **Kur'an Mesajı Meal-Tefsir**, Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul 1997.
- el-Fârâbî, Ebû Nasr, **İhsâü'l-Ulûm: İlimlerin Sayımı**, Çev. Ahmet Ateş, M.E.B., İstanbul, 1989.
- el-Ferrâ, Ebû Zekeriyya, **Meâni'l-Kur'ân**, Dâru's-Sürûr, yayın yeri belli değil, tsz.
- el-Fîrûzâbâdî, Meccüddîn Muhammed İbn Yakûb, **Besâiru Zevî't-Temyîz**, el-Mektebetü'l-İlmî, Beyrut, tsz.
- Frolov, Ivan ve diğerleri, **Felsefe Sözlüğü**, Çev. Aziz Çalışlar, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997.
- el-Gazâlî, Ebû Hamid Muhammed, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn**, Çev. Sıtkı Güllü, Huzur Yayınevi, İstanbul, 2008.
- Gencan, Tahir Nejat, **Dilbilgisi**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2001.
- Genç, Ahmet, **Kur'an'da Salât Kavramının Semantik Tahlili**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2008.
- Gezgin, Ali Galip, "Kur'an'da "Huşû" Kelimesinin Semantik Analizi", Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, Ankara, 2000.
- Gezgin, Ali Galip, **Özgün Bir Kur'an Yorumu Örneği**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2009.
- Gezgin, Ali Galip, "Kur'an'ı Anlamak İçin Hermenötik mi? Semantik mi?", Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 7, 2000.
- Guiraud, Pierre, **Anlambilim**, Çev. Berke Vardar, Kuzey Yayınları, Ankara, 1984.
- Günay, V. Doğan, **Dil ve İletişim**, Multilingual, İstanbul, 2004.
- Güçlü, A. Baki ve diğerleri, **Felsefe Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2002.
- Güven, Şahin, **Çağdaş Tefsir Araştırmalarında Konulu Tefsir Metodu**, Şura Yayınları, İstanbul, 2001.
- Güven, Şahin, **Kur'an'ın Anlaşılmasında ve Yorumlanmasında Çokanlamlılık Sorunu**, Denge Yayınları, İstanbul, 2005.
- Güz, Nükhet ve diğerleri, **Etkili İletişim Terimleri**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2002.
- el-Halebî, Ahmed İbn Yusuf es-Semîn, **Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz**, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1993.
- Hançerlioğlu, Orhan, **Felsefe Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996.
- Hengirmen, Mehmet, **Türkçe Temel Dilbilgisi**, Engin Yayın Evi, Ankara, 2006.
- el-Hûlî, Emin, **Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metod**, Çev. Mevlüt Güngör, Bayrak Matbaası, İstanbul, 1995.
- İşıcık, Yusuf, **Kur'an'ı Anlamada Temel İlkeler**, Esra Yayınları, Ankara, 1997.
- Izutsu, Toshihiko, **Kur'an'da Allah ve İnsan**, Çev. Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, tsz.
- Izutsu, Toshihiko, **İslam Düşüncesinde İman Kavramı**, Çev. Selâhaddin Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul, 2000.

- İbn Kesîr, İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1997.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdulhak İbn Gâlib el-Endelûsî, **el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Mükrem, **Lîsânu'l-Arab**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1997.
- İçöz, Ayşe, **Arap Dilinde Hidâyet-Dalâlet Salât ve Selâm Kelimelerine Semantik Yaklaşım**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.
- el-İsfehânî, Hüseyin İbn Muhammed er-Râgıb, **Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân**, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 1992.
- Jansen, J. J. G., **Kur'an'a Bilimsel-Filolojik-Pratik Yaklaşımlar**, Çev. Halilrahmân Açar, Fecr Yayınları, Ankara, 1993.
- Kara, Ömer, **Kur'an Lugatçiliği ve Tefsir'de Yakın Anlamlılık ve Nüans –Rağıb el-İsfehânî Örneği-**, Ahenk Yayınları, Van, 2007.
- Karaağaç, Günay, **Dil Tarih ve İnsan**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.
- Karagöz, Mustafa, **Dilbilimsel Tefsir ve Kur'an'ı Anlamaya Katkısı**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2010.
- el-Kâsimî, Muhammed Cemâluddîn, **Tefsîru'l-Kâsimî**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1994.
- Kaya, Nesrin, ve diğerleri, **Üniversiteler İçin Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006.
- Kazvînî, Celâleddîn Muhammed, **Telhis (Meani-Beyan Bedî) Kur'an Edebiyatı**, Çev. Muhammed Fahreddin Dinçkol, Ebrar Yayınları, İstanbul, 1990.
- Kılıç, Sadık, **"Nesnellikle Öznellik Arasında Yorum"**, İslâmî Araştırmalar, sayı: 9/1-4, 1996.
- Kıran, Zeynel, (Eziler) Kıran, Ayşe, **Dilbilime Giriş**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006.
- Kırca, Celal, **İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler**, Tuğra Neşriyat, 1993.
- Kırca, Celal, **"Kur'an'ı Anlamada Dil Problemi"**, Kur'an Mesajı, sayı: 9, 1988.
- Kırca, Celal, **Kur'ân ve Bilim**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1996.
- Kocabaş, Şakir, **İslâm'da Bilginin Temelleri**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- Kocaman, Ahmet, **"Dilbilimsel Anlambilim"**, Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları-I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1980.
- Kolcu, Hasan ve diğerleri, **Türk Dili Ders Notları**, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, İzmit, 2002.
- Komisyon, **Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü: Sosyal Bilimler**, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara, 2011.
- Komisyon, **Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 2001.
- Komisyon, **Örnekleriyle Türkçe Sözlük**, M.E.B., İstanbul, 2000.
- Komisyon, **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.
- Komisyon, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1977.
- Korkmaz, Zeynep, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.
- el-Kurtûbî, Ebû Abdullah Muhammed İbn Ahmed, **el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.
- Lyons, John, **Kuramsal Dilbilime Giriş**, Çev. Ahmet Kocaman, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.
- Macit, Nadim, **Kur'an'ın İnsan-Biçimci Dili**, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996.
- el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed İbn Muhammed İbn Mahmûd, **Te'vilâtu Ehli's-Sünne**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2004.

- el-Merâğî, Ahmed Mustafâ, **Tefsîru'l-Merâğî**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.
- el-Mevdudî, Ebu'l-A'lâ, **Kur'an'a Göre Dört Terim**, Çev. Osman Cilacı, İsmail Kaya, Beyan Yayınları, İstanbul, 1991.
- el-Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, **Tefhîmu'l-Kur'an**, Çev. Muhammed Han Kayani ve diğerleri, İnsan Yayınları, İstanbul, 1989.
- Mîr, Muntasır, **Kur'anî Terimler ve Kavramlar Sözlüğü**, Çev. Murat Çiftkaya, İnkılâb Yayınları, İstanbul, 1996.
- Mukâtil b. Süleyman, **Kur'an Terimleri Sözlüğü / el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'l-Qur'âni'l-Kerîm**, Çev. M. Beşir Eryarsoy, İşaret Yayınları, İstanbul, 2004.
- Mutlu, Erol, **İletişim Sözlüğü**, Ark Yayınevi, Ankara, 1995.
- Mücahit, Abdulkerîm, **"Semantiğin Arap ve Batı Dünyasındaki Serüveni"**, Çev. Celalettin Divlekçi, A.Ü.İ.F.D., sayı: 2, 2006.
- Müslim, Mustafa, **Kur'an Çalışmalarında Yöntem Konulu Tefsire Metodik Bir Yaklaşım**, Çev. Salih Özer, Fecr Yayınevi, Ankara, 1998.
- en-Nesefî, Abdullah İbn Ahmed, **Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vîl**, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1996.
- Odyakmaz, Nevzad, Odyakmaz-Acar, Necla, **İletişim Sözlüğü**, Babil Yayınları, İstanbul, 2008.
- Öncül, Remzi, **Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü**, M.E.B., İstanbul, 2000.
- Önler, Zafer **"Tarihsel Süreçte Anlam Değişimleri"**, Kur'an ve Dil –Dilbilim ve Hermenötik-Sempozyumu, 17-18 Mayıs 2001, Van.
- Özdemir, Metin, **"Anlam Kaymasına Uğrayan Kur'anî Bir Kavram: Fâsık"**, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 2, 1998.
- Özdemir, Emin, **Sözlü-Yazılı Anlatım Sanatı (Kompozisyon)**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.
- Özkan, Mustafa ve diğerleri, **Yüksek Öğretimde Türk Dili**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2006.
- Özkırımlı, Atilla, **Türk Edebiyatı Tarihi**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2004.
- Özsoy, Ömer, **Sünnetullâh Bir Kur'an İfadesinin Kavramlaşması**, Fecr Yayınevi, Ankara, 1994.
- Öztürk, Mustafa, **"Sadaka" Kavramının Kur'an'daki Anlam Çerçevesi –Semantik Bir Tahlil Denemesi-**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 12-13, 2001.
- Müftüoğlu, Ömer, **Eski Ahid'de ve Kur'an'da "vsy" Kökünün Semantik Açısından İncelenmesi**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004.
- Palmer, Frank Robert, **Semantik Yeni Bir Anlambilim Projesi**, Çev. Ramazan Ertürk, Kitâbiyât, Ankara, 2001.
- Pak, Zekeriya, **"Kur'an'daki Kelimelerin Türkçe'ye Geçiş Sürecinde Uğradıkları Anlam Değişimleri"**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 3, 2004.
- Püsküllüoğlu, Ali, **Türkçe Sözlük**, Doğan Kitap, İstanbul, 1999.
- Rifat, Ahmet, **XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları**, Yapı Kredi Yayınları, 2005.
- Rosenthal, M., Yudin, P., **Felsefe Sözlüğü**, Çev. Aziz Çalışlar, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1997.
- es-Sa'dî, Abdurrahman İbn Nâsır, **Teyşîru'l-Kerîmi'r-Rahmân fî Tefsîri Kelâmi'l-Mennân**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1996.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali, **Safvetü't-Tefâsîr**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, tsz.
- Salman, Ramazan, ve diğerleri, **Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım**, Kubbealtı Yayıncılık, Malatya, 2000.
- Soysaldı, H. Mehmet, **"Kur'an'ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi"**, Kur'an ve Dil –Dilbilim ve Hermenötik-Sempozyumu, 17-18 Mayıs 2001, Van.

- Soysaldı, H. Mehmet, **Kur'an Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar**, Çağlayan Yayınları, İzmir, 1997.
- es-Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman **el-Muzhir fî Ulûmi'l-Luga**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.
- es-Suyûtî, Celaleddin, **el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Çev. Sâkıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 1987.
- eş-Şâtîbî, Ebû İshâk, **el-Muvâfakât fî Usûli's-Şerîa'**, Beyrut, 1991.
- eş-Şevkânî, Muhammed İbn Ali İbn Muhammed, **Fethu'l-Kadîr**, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1995.
- Şimşek, M. Said, **Günümüz Tefsir Problemleri**, Esra Yayınları, İstanbul, 1997.
- Tan, Tuncay, **Kur'an-ı Kerim'de İstihza Kavramının Semantik Analizi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2007.
- Timuçin, Afşar, **Felsefe Sözlüğü**, Bulut Yayınları, İstanbul, 2004.
- Toklu, M. Osman, **Dilbilime Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003.
- Tolan, M. Bilal, **"Kur'an'da Selâm Kavramının Semantik Analizi"**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2006.
- Toptaş, Mahmut, **Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri**, Cantaş Yayınları, İstanbul, 1993.
- Türkmen, Mutlu, **"Kur'an-ı Kerim ve Kitâb-ı Mukaddes'te 'brk', 'sbh' ve 'kds' Köklerinin Semantik İncelemesi"**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.
- Uğur, Nizamettin, **Anlambilim**, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- Uslu, Mustafa, **Ansiklopedik Türk Dili ve Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2007.
- Üçok, Necip, **Genel Dilbilim**, Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1947.
- Ünal, A. Bülent, **"Mezhepler Tarihi Araştırmalarında Semantik Yöntem"**, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 26, 2007.
- Ünalın, Şükrü, **Dil ve Kültür**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010.
- Ünver, Mustafa, **Kur'an'ı Anlamada Siyakın Rolü-Bütünlük Üzerine**, Sidre Yayınları, Ankara, 1996.
- Ünver, Mustafa, **"Sinokronik Semantik ve Tarih Bilinci Bağlamında Bir Kur'an Terminolojisi Oluşturmaya Doğru"**, III. Kur'an Haftası Sempozyumu, 13-19 Ocak 1997.
- Vardar, Berke, **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul, 2007.
- Vardar, Berke, **Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri**, Multilingual, İstanbul, 1998.
- Yalçın, Cevdet, **Türk Dili ve Kompozisyon**, ART Yayınları, Ankara, 2001.
- Yakıt, İsmail, **"Semantik Analizler Işığında Kur'an'da "Reyb" ve "Yakîn" Kavramları"**, Kur'an ve Dil -Dilbilim ve Hermenötik- Sempozyumu, 17-18 Mayıs 2001, Van.
- Yıldırım, Cemal, **Çağdaş Felsefe Sözlüğü**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000.
- Yakıt, İsmail, **Kur'an'ı Anlamak**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003.
- Yamaç, Muhammed, **Arap Dilinde Vahiy-Dua ve Dünya-Âhiret Kelimelerinin Semantik Analizi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2012.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, **Hak Dini Kur'an Dili**, Eser Neşriyat, İstanbul, tsz.
- Yıldırım, Suat, **Peygamberimizin Kur'anı Tefsiri**, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1983.
- Yıldırım, Celal, **İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri**, Anadolu Yayınları, İzmir, tsz.

- Yılmaz, Hasan, **Semantik Analiz Yönteminin Kur'an'a Uygulanması**, Kurav Yayınları, Bursa, 2007.
- Yılmaz, Hasan, "**Semantik Analiz Yönteminin Kur'an'a Uygulanmasına Dair**", Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usulü, Kur'an ve Tefsir Akademisi Araştırmaları 1, İstanbul, 2009.
- ez-Zerkânî, Muhammed Abdu'l-Azîm, **Menâhîlu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.
- ez-Zehebî, Muhammed Hüseyin, **et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn**, Dâru'l-Kalem, Beyrut, tsz.
- ez-Zerkeşî, Bedrüddîn, **el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1994.